ВІСТІ КОМБАТАНТА

1

ТОРОНТО — НЬЮ ЙОРК 1988

ВІСТІ КОМБАТАНТА

Рік 1988 Торонто — Нью Йорк — ч. 1 (153)

ЗМІСТ

ВІСТІ КОМБАТАНТА

УКРАЇНСЬКИЙ ВІЙСЬКОВИЙ ЖУРНАЛ

РЕДАКТОРИ: І. Кедрин-Рудницький і д-р М. Малецький

ВИДАВЦІ: Головна Управа Об'єднання б. Вояків Українців в Америці, Головна Управа Братства кол. вояків 1 УД УНА

СПІВУЧАСНІ: Братство Українських Січових Стрільців, Об'єднання кол. вояків УПА, Броди-Лев, Інн., Українська Стрілецька Громада в Канаді

VETERANS' NEWS, bimonthly, published jointly by:

United Ukrainian War Veterans in America, Brotherhood of Former Soldiers of 1 Ukrainian Division UNA in association with: Brotherhood of Ukrainian Sichovi Striltsi, Former Members of the Ukrainian Insurgent Army, Inc., Brody-Lev, Inc, Ukrainian War Veterans' Association in Canada.

Address:

VETERANS' NEWS — P. O. Box 279, Stn. "D", Toronto, Ont., Canada M6P 3J9

Editorial office in USA:

Mr. I. Kedryn-Rudnytsky, 100-E Mongomery St., Jersey City, N. J. 07302 U. S. A.

Статті, підписані прізвищем чи ініціялами автора, не завжди відповідають поглядам Редакції.

Редакція
застерігає собі право скорочувати статті і справляти мову.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ НА 1988 РІК:

В Канаді річна передплата 22.00 дол. В США і інших країнах 20.00 ам. дол.

АДРЕСИ ПРЕДСТАВНИКІВ:

Англія:
AUFC – H.Q.
49 Linden Gardens
Notting Hill Gate
London, W2 4HG
ENGLAND

або:
Mr. S. Wasylko
4 The Hollows
Silverdale
Nottingham, NG11 7FJ
ENGLAND

Австралія:
Mr. N. Vysotsky
P.O. Box 293
Salisbury, S.A.
5108
AUSTRALIA

Коментар

Мирослав Малецький

ЗМІНИ В КРЕМЛІ?

В наголовку цього коментаря знак питання не тому, що змін в Кремлі немає — вони в дечому відбуваються, але питання в цьому, чи вони достатньо основні, щоб змінити на краще життя пересічного громадянина Союзу, або чи вони залишаться тільки, як уже бувало перед тим, коротким і незначним періодом часу, потрібним новим володарям закріпити за собою владу?

Відколи новий генеральний секретар Партії Михайло Горбачов засів на престолі царів і більшовицьких диктаторів, всезнаючі медії, відомі політики й різні групи поплентачів і миролюбителів на Заході з ентузіязмом заговорили про краще майбутнє. Вони сподіваються поправи взаємовідносин між суперпотугами, пригамування агресивної совєтської експансії та дотримування договорів про права людини.

Сам Горбачов робить враження, принаймні в своїх промовах і публичних виступах, що він дійсно думає про реформи. Його широко вживані слова „гласність" і „перебудова", зчаста вільно інтерпретовані, стали поняттями надійними. „Гласність" мала б в якійсь мірі означати демократизацію режиму, ще докладніше неокреслену свободу слова й критики, заповнення „білих плям" в історії Совєтського Союзу, тобто виявлення і виправлення історичних подій, свавільно маніпульованих Сталіном і його наслідниками, прикорочення розпаношеної бюрократії та реабілітація несправедливо засуджених і страчених.

А про „перебудову" пише Горбачов у своїй книжці, такої самої назви, як про конечність економічних реформ у державі та дає пропозиції, як стабілізувати міжнародні стосунки, зокрема співжиття з ЗСА. Картину гласности і перебудови доповнюють несуттєві, але голосно розповсюджувані уступки Горбачова в переговорах й підписанні договору про ліквідацію середнього засягу ракет та мова про можливість подібного договору відносно ракет стратегічного значення.

Ці факти підсувають думку навіть дуже скептичним обсерваторам, що тим разом буде інакше й зміни наступлять. Можна з великою дозою правдоподібности припускати, що між народами на Заході й у совєтському блоці нема багато таких, які не бажали б повних і всеобіймаючих змін. Совєтська влада на протязі сімдесяти років не виправдала себе, навпаки, спричинила стільки зла і нещасть, як жодна інша в історії людства. Під її керівництвом економіки Совєтського Союзу й його супутників опинилися в такому стані, який окреслити словом „криза" видавалося б дуже оптимістично. Тому не ди-

во, що позитивні зміни в економічній політиці — це бути або не бути цілого совєтського блоку.

Успішна перебудова совєтського господарства вимагає декілька передумов, а це: більша свобода в господарській діяльності та привернення приватної ініціятиви, що значить зменшення до мінімум центрального господарського плянування; зрозуміння бюрократів, що зміни потрібні та уможливити народам рішати самим про свою долю. Тих передумов бракує. Засоби, якими Горбачов думає проводити перебудову, виглядають незадовільними, і їх скорше можна б назвати півзасобами. Вправді, вони можуть поправити дещо в державному господарстві, але його не уздоровлять.

При нагоді святкування Жовтневої революції Горбачов, говорячи про реформи, виразно підкреслив, що вони, як зрештою всі інші зміни, не сміють виходити поза межі обв'язкового соціялізму. Тяжко собі уявити, як зможуть в совєтського типу соціялізмі проводити в життя реформи, які вимагають капіталістичних метод. Ці останні вимагають демократії та зв'язаного з тим права свобідно вирішувати справи, а в соціялізмі ці компетенції цілковито лежать в руках одної партії. Зрештою, експерименти в Юґославії показали, що такі реформи, які пропонує Горбачов при затриманні соціялізму (автономність заводів, привернення приватної власности малим і середнім підприємствам, дозвіл ремісникам і деяким професіям на незалежну працю тощо), є утопією, бо Юґославія опинилася на березі економічної катастрофи. Не помогла навіть (від часу зірвання відносин Тіта зі Сталіном в березні 1948 року) постійна фінансова допомога Америки, в якої ця країна тепер заборгована на суму коло 22 мільярди долярів.

Горбачов не довіряє совєтській бюрократії. На цю тему пише американський журнал таке: В СССР існує 25 мільйонів бюрократів. Це число хотів би Горбачов значно зменшити, а створену ними завмираючу авторитативну систему як не зліквідувати, то бодай уліпшити. Це він бажає і мусить зробити, бо бюрократія не дозволяє на розвиток людського духа, вона тягне за собою корупцію, непотизм, чорний ринок, алькоголізм та неявка на місцях праці в розмірах, які тяжко собі уявити на Заході. Бюрократією контрольована економічна структура не допасовується до справжньої революції останніх років 20-го століття, тобто до вимог масових засобів комунікації й постійних технічних іновацій. Це і причина, чому СССР щораз далі відстає від Заходу, і це причина, чому його називають „Третім світом з ракетами" (*US & World Report,* 16.XI.1987).

Якщо реформи Горбачова мають мати успіх, йому доведеться звести тяжку боротьбу з режимною бюрократією, і її вислід годі передбачити. У самому Політбюро, яке керує державою, друга щодо важливости особа після Горбачова — Ліґачев та все ще багато могучий шеф КГБ Чербіков, не погоджуються з Горбачовими поглядами

та явно проти них виступають. Совєтські бюрократи — це упривілейована верства, життєвий рівень якої багато вищий, ніж звичайного громадянина. Вийти з цієї кляси добровільно ніхто не хоче, а примусити їх до того ледве чи вдасться. Виглядає, що без „революційного" удару по бюрократах не обійдеться.

Господарські реформи вимагають теж зменшення видатків на зброєння та на втримування величезного мілітарного апарату. Тому Горбачов говорить багато про мирне співжиття. Воно уможливило б також доплив західніх капіталів та доступ до західньої більш заавансованої технології.

Стабілізація стосунків з Заходом вимагає позитивної розв'язки питань, які сьогодні є причиною непорозумінь та серйозних розходжень. До цих питань, як можна зорієнтуватися з опублікованих опіній, зараховують совєтську домінацію Східньої Европи, небезпеку мілітарної переваги й перегонів у дозброюванні, безупинну експансію СССР в країнах Третього світу та питання людських прав.

У своїй книжці Горбачов пропонує контролювати стан зброєння обох суперпотуг та потребу постепенно елімінувати ядерну зброю. Ядерна війна не принесе розв'язки світових проблем — вона загрожує самому існуванню людини. Народи мусять дружньо співпрацювати, щоб осягнути реальну безпеку, загальний добробут та можливість зайнятися в ґльобальному маштабі проблемами занечищення природи. Країни Третього світу, каже Горбачов, треба лишити в спокої, шанувати їхнє право на свій власний вибір, як вони хочуть жити та вирішувати свою форму режиму та свою соціяльну систему.

Про Афганістан Горбачов, очевидно, „не по-реформаторськи", мильно інформує або перекручує історичні факти. І тут власне постає проблема довір'я. Совєтська влада зробила все, що могла, щоб докорінно знищити довір'я до всього, що вона говорить і робить. До цього ще значення певних їхніх політичних термінів дуже різниться , а то й протиставиться цьому значінні, як його вже від віків розуміють на Заході. Сьогодні, для прикладу, багато говориться в Совєтському Союзі про демократизацію. Основою демократії є свобода, а вона ще далі в СССР не є повноправною. В'язниці і концентраційні лагері ще переповнені в'язнями сумління; звільнили з них тільки незначне число.

Горбачов нерадо говорить про національне питання в Совєтському Союзі. Для нього ця проблема не існує, бо вона успішно розв'язана, і тим самим не треба про неї дискутувати. Народи Східньої Европи вибрали комунізм і на цьому справа закінчена. Він гнівається, як його західні журналісти питають про стан прав людини в СССР. Він вважає, що права людини є шановані в його країні. Крик підносить тільки мале число рефюзників і дисидентів. В загальному він, ані хто інший, в СССР не позволить собі на лекції Заходу про права людини.

Свою думку про національне питання Горбачов висловив при на-

годі святкувань Жовтневої революції так: „Відзначаючи сьогодні очевидні осяги національної політики Леніна, народи нашої країни висказують глибокий респект і вдячність великому російському народові за його безкорисність, правдивий інтернаціоналізм і неоцінений вклад у творенні, розвитку і закріпленні соціялістичного союзу свобідних і рівноправних республік в економічний, соціяльний і культурний поступ всіх народів Совєтського Союзу".

Так отже в національному питанні змін немає, зобов'язує сталінська політика „злиття націй", що на зрозумілій мові означає політику русифікації. В'ячеслав Чорновіл в листі до Горбачова з 5 серпня 1987 року пише, що «теза про 'злиття націй' (десь в туманному майбутньому) не обґрунтована, висмикнута із Маркса, штучно пристосована до умов однією багатонаціональною країною, ця сумнівна теза виявилась доброю „теоретичною" підмоткою „типовому російському бюрократові, падлюці і ґвалтівникові", (Чорновіл цитує слова Леніна, — примітка ред.) та його годованцеві „обрусілому інородцеві"». Неспроможний впоратися з іншими партійними плянами й прогнозами (в основному, побудувати за 20 років комунізм, справитися з завданнями п'ятирічних плянів, нагодувати напівголодну країну тощо), «типовий російський бюрократ» надолужував там, до чого не треба багато розуму й вміння, достатньо лиш адміністративного «горіння», тобто активно «зближував» нації і доводив до абсурду централізм, штучно перемішував населення, успішно виганяв неросійські мови з партійних радянських органів, з господарських і культурних закладів, з шкіл, вузів, кіно, преси, видавництв, таврував як вияв «буржуазного націоналізму» будь-які заперечення чи критику, непорікливих пригноблював і душив, не зупинявся перед таким невідпорним арґументом утвердження своєї правоти як тюрма."

Два різні погляди на справу національного питання в Совєтському Союзі, з яких думки Горбачова знову пригадують проблему вірогідности совєтської влади та ставлять під сумнів його цілу реформаторську програму, що мала б стати, за його словами, продовженням революції з-перед 70 років, а вона радше стає «революцією слів». Визначний американський журналіст Бюкенен пише в *Нью-Йорк Таймс*, що горбачовська гласність, навіть у порівнянні з хрущовськими реформами, виглядає дуже куцою і, на його думку, є словесною тактикою для приховання справжніх намірів кремлівських керівників.

Майбутність вгадують ворожбити, а минуле поучає, що історичні події стаються несподівано, зовсім не рахуючись з прогнозами і вченими опініями знавців. Зміни в Кремлі проходять, одначе визначити їх ширину, глибину й наслідки ще завчасно. Події, початі реформами Горбачова, можуть покотитися різними дорогами, не конечно згідно з плянами реформаторів.

В. Буковський, визначний російський десидент думає, що поворот до сталінського терору в Совєтському Союзі не можливий, бо

„тоталітарні режими проходять дорогою природніх процесів розвитку та упадку. Совєтська система постарілася і вона завмирає.»

Постарілася з нею і імперія російського народу. Найближче майбутнє покаже, чи теперішні реформи зможуть її ще деякий час врятувати, чи заведуть її на «попелище», де спочивають всі попередні імперії.

Торонто, 7 лютого 1988

ЗАГЛЯНЬМО В МАЙБУТНЄ

Коли ми дозволимо собі заглянути в майбутнє, можна дещо поспекулювати. Ми говоримо сьогодні про захід радянської системи. Якщо ця хвилина настане, з нею прийде розвал радянської імперії. І коли відпаде її імперіяльна частина Третього Світу, підлеглі у Східній Европі розпадуться у процесі розкладу тоталітаризму з центру. Я сумніваюся, чи Радянський Союз буде здібний втримати свою цілість в теперішніх його кордонах. Балтицькі народи стануть першими кандидатами на незалежність своїх держав, після них правдоподібно слідкуватиме Україна й інші, головно в Центральній Азії.

Тоді залишиться тільки Російська Федеративна Республіка, яка не представлятиме жодної небезпеки для світу. Кожний, хто знає про дійсний стан радянської промисловості, відсталість експлуатації природніх багатств, соціяльні проблеми і проблеми довкілля, з якими країна мусить боротися, зрозуміє, що принаймні дві ґенерації буде потрібно для зменшеної російської держави, щоб осягнути стан нормальности, і багато більше часу на розбудову якоїбуть «потуги». Можливості на дійсну суперпотугу не будуть існувати.

(В. Буковський, *Encounter*, січень 1988)

ПОСТІЙНИЙ ВОЄННИЙ СТАН

Марксизм — це історична концепція. Радянська система — це її прямий і тяжко хворий нащадок. Але вона так збудована, що не можна змінити будь-якої її частини без оправдання внутрішньо згідними ідеологічними й історичними причинами.

Я змінив би радянське законодавство. Стаття 28 Конституції каже, що Радянська Комуністична Держава підтримує революційні і національні визвольні боротьби на цілому світі. Як довго ця стаття існує як принцип для радянської держави, так довго Кремль матиме оправдання на свою експансивність.

З цим не може погодитися решта світу, а теперішній провід СРСР не може собі позволити, якщо, наприклад, радянські заклики до «миру» мали мати якубудь вірогідність. Якщо радянський провід хоче миру, хай він покаже світові, що не піде на війну в Третьому Світі і не буде посередньо починати війни через свої аґентури і підрив. Хай він змінить свою Конституцію та, наприклад, вийде з Афганістану.

Далі, точка 3 статті 64 Кримінального кодексу каже, що цивільний громадянин, який залишає СРСР без дозволу, доконує такого самого злочину, як військова дизерція в часі війни. Що це значить? Це значить, що цивільні громадяни СРСР є на «воєнній стопі» з рештою світу. Як можна це погодити з радянською пропаґандою про мир? СРСР мусить скреслити цю

точку з Кримінального кодексу, якщо він хоче поставити себе — і громадян СРСР — на іншу стопу міжнародних відносин.

В додатку: як інтерпретувати постійне існування Міжнародного департаменту в Центральному Комітеті? Це ніщо інше, як Комітерн в маскуванні, який веде прямі підривні дії в країнах, з якими, як кажеться, СРСР хоче жити в мирі. Якщо Горбачов і його побічники серйозні, вони мусять зліквідувати Міжнародний департамент, який є поважною перешкодою до мирного співжиття в міжнародній спільноті народів.

(В. Буковський, *Encounter*, січень 1988)

Сучасне

Іван Кедрин

РІК 1988 ПІД ЗНАКОМ ЗАПИТУ

Під кінець кожного «старого» і з початком «нового» року історики, політики й часописні коментатори роблять підсумки минулого року і дають прогнози на рік майбутній, залежно від свого політичного світогляду й політичної філософії. Бо завжди так було, є і буде, що те, що один вважає за добре і позитивне — інший характеризує, як зле й неґативне. Очевидно, маємо на увазі людей поважних, з діловим світоглядом, а не політикантів чи одностронніх фанатиків, які придумують неіснуючі «факти», приймають їх за дійсні і на тій основі роблять інколи дуже чудернацькі висновки, — такі також бувають. Коли ж ідеться конкретно про рік 1988 (минулим роком не думаємо займатися, бо він ані Україні, ані Америці не приніс нічого доброго), то, не бавлячися ворожбитство, можна говорити про прогнози на базі існуючих тепер проблем та існуючого стану речей.

1988 рік є «роковинним» роком для українців: 1.000 літ християнства, 70 літ 4-го Універсалу, 70 літ і 1-го листопада в Галичині і 70 років Берестейського мира. Всі ті роковини можна буде відзначити тільки у вільній громаді в діяспорі. У підсовєтській Україні будуть відзначати під батутою з Москви 1.000-ліття хрищення Росії. Маючи велетенський пропаґандивний апарат і мільярдові державні гроші, Москва може використовувати анальфабетизм західнього світу щодо проблематики Східньої Европи і треба собі згори сказати, що ми тут, вільні українці, не витримаємо суперництва з Москвою. Невігластво сполучиться з потребами політики.

Ось, наприклад, можна згори передбачити, що американський уряд вітатиме СССР з 1.000-літніми роковинами хрищення Росії. Коли недавно один український адвокат був у іншій справі в державному департаменті у Вашінґтоні, то службовичка на високому стано-

вищі для справ Східньої Европи заявила йому відверто, що державний департмент вітатиме 1.000-ліття християнства Росії. Коли ж він звернув її увагу. що недавно президент Реґан заявив українській делеґації: „Ваша боротьба є нашою боротьбою, ваша справа є нашою справою“, то та пані негайно сказала: „Те, що говорив президент, — це реторика, а те, що робить державний департамент, — це політика.“

І теперішній державний секретар Джордж Шульц дав уже докази, що він ставить потребу «згоди» з совєтською потугою вище, як правду й інтереси українців, які не мають своєї держави та ще й у своїй громаді в діяспорі, спеціяльно в Америці, розсварені, без одного авторитетного проводу, та насичені ворожою аґентурою. Не відомо навіть, чи всі три українські церкви, особливо Українська Католицька Церква й Українська Православна Церква будуть в усіх країнах солідарно й достойно відзначати 1.000-ліття християнства України. Сумно, але правдиво. Очевидно, будуть концерти, академії, будуть наукові з'їзди з поважними ученими, навіть з участю чужинецьких учених, які не піддаються совєтській пропаґанді і знають, що термін «Росія» появився вперше аж після Полтавської битви у 18-му сторіччі. Кремлівські володарі використають цю нагоду для закріплення крадежи Московщиною всього княжого періоду України та для пропаґандивної демонстрації, що атеїстична система в СССР шанує церкву, тим паче в добі «гласности» і «перестройки».

За те можна заприсягти, чи Михаїл Горбачов взагалі правитиме ввесь 1988 рік. У зв'язку з три-денними відвідинами Горбачова у Вашінґтоні, де він і президент Реґан підписали договір про редукцію існуючих ракет з атомовими зарядами на близьку й середню віддаль, західні кореспонденти в Москві проголосили сенсаційну вістку, що перед відлетом з Москви до Вашінґтону відбулася бурхлива сварка між Горбачовим і його дружиною Раїсою, бо вона хотіла бути в Америці довше, щоб в елегантних крамницях на 5-ій Авеню в Нью-Йорку купити собі сукні, про які в СССР можна мати тільки сонний привид. Горбачов мав буцім то переконувати Раїсу, що Нью-Йорк — це джунґля, де його та її життя загрожене. Але насправді Горбачов хотій мерщій вертатися до Москви, щоб не зазнати долі Хрущова, який виїхав був на літні ферії на Крим, а його вороги в секретаріяті політбюра використали нагоду його неприявности, проголошуючи його «нездатним», та вибрали на його місце Леоніда Брежнєва.

Українська проблематика в 1988 році не змінна, та сама, якою була в попередньому році. Всі українські землі знаходяться далі в соборній неволі. «Гласність» додала відваги затурканим українським людям говорити голосніше. Але в ділянці національної політики в СССР нема найменшої зміни. Звільнено з ґулаґів мінімальне число українських політв'язнів. У високих школах в Україні далі панує тільки російська мова, колгоспи далі становлять підставу совєтського сільського господарства і залізна завіса існує далі. Новий договір про

культурний обмін облегшить Москві висилати до Америки когорти шпигунів. Підписаний Реґаном і Горбачовим договір зменшить існуючий у світі арсенал на 4 відсотки, а коли в травні цього року вдасться їм підписати новий договір на редукцію на 50 відсотків ракет далекої засяжности, то світовий збройний арсенал зменшиться на 8 відсотків. Оце саме є яскравим прикладом на різницю між пропагандою і дійсністю. Проте однаково Реґанові, як і Горбачові, потрібний був той договір, ніби як доказ «початку нової ери», бо так вимагає ситуація в Москві й у Вашінґтоні. Ще тільки один рік лишається Реґанові мешкати в Білому домі, і він хоче відійти з якимось свовидним успіхом, хоч би тільки символічного значення.

Ситуація у міжнародному світі ні трішки не покращала, і ніякий ворожбит не може передбачити, чи 1988 рік буде для світового миру кращий чи гірший.

В Афганістані продовжується совєтська окупація, і заява Горбачова що відкличе своїх 120.000 вояків, як тільки Афганістан буде вірним союзником СССР і як ЗСА перестануть підтримувати повстанців — це теж пропаґанда.

В Анґолі далі панує військо комуністичної Куби. В Нікараґуа панує прокомуністичний уряд санданістів. Втік відтіль високий старшина армії до Америки і привіз текст договору між урядами Нікараґуа і СССР, в якому СССР зобов'язується збільшити збройні сили Нікараґуа до 400.000, не рахуючи літунства й танкової зброї.

Реґан і канадський прем'єр-міністрів Малруні підписали договір про вільну торгівлю. Є критики по обох сторонах, чи цей договір корисний, і для кого кращий. Рік 1988 буде роком проби, коли оба парляменти цей договір ратифікують.

Люди взаємно бажають собі «Щасливого і здорового Нового Року». Бажання, навіть щире — це одне, а дійсність — друге. Ясно, що найбільшим бажанням — і в цьому всі українські люди однозгідні, — щоб в 1988 році провалилася більшовицька імперія і щоб той новий історичний шанс використали українці без трагічного явища «невтральних». У світі все можливо. Кожна революція приходила несподівано й тільки згодом історики чи аналітики дошукувалися джерела. Війни в добі атомової зброї не хоче ні одна людина із здоровим глуздом. Але тільки 31 грудня 1988 року можна буде сказати, що було побожним бажанням, а що дійсністю.

⁂

На сторінках ізраїльскої преси появилися тривожні інформації про погіршення відносин з США. Причиною мала б бути заява ізраїльського міністра оборони Іцака Рабіна, в якій він скритикував політику США на Близькому Сході. Зате він позитивно висловився про СРСР, який вмів затримати холоднокровність і не анґажуватися в Перській затоці по жодній стороні. З цього довідалися, по якому боці стоїть Ізраїль і кому він перепродує зброю.

Ярослав Курдидик

ЗАКУЛІССЯ ВЕЛИКОІ СЕКРЕТНОЇ ВІЙНИ В АФРИЦІ

Світова опінія сьогодні неначе прикувала до себе увагу чотирьох воєнних театрів: Перської затоки, Афганістану, Центральної Америки та Індокитаю. Ці воєнні дії проходять на різних континентах і кожна з них має свою геополітичну вагомість. Одначе вони мають одну спільну рису: за їхніми плацдармами стоять у постійному поготівлі великі секретні сили. Хоч ці «секретні сили» не виявляють себе наочно, але вони впливають на хід, поглиблення і продовжування конфліктів.

Ще добре ми не озирнулися, а вже проминуло 10 років від того часу, коли почалася війна в Анґолі. Її називають «найменш розголошуваною війною», яка стала непримирливою і стратегічно важливою. Інші, не без слушности, твердять, що це «секретна війна, в засекреченому районі, для секретних цілей».

Громадянська війна почалася в Анґолі 1975 року, коли від колоніяльної Португалії місцеве населення перебрало владу. Уряд очолив Хозе Едварде Дос, доморослий комуніст сто-відсоткової марксо-ленінської орієнтації. В той час він створив і очолив «МАЛПА» (Рух популярного визволення Анґолі). Як слід було очікувати, СРСР несподівано дістав супутника в Африці й почав давати Анґолі економічну допомогу, в першу чергу перекинув туди таку кількість зброї, що Дос Сантос, при допомозі совєтських дорадників і інструкторів, створив армію, яка тепер має коло 30.000 вояків.

Але вже в 1977 році проти Дос Сантоса виступив добрий та популярний організатор прозахідньої орієнтації д-р Йонас Савімба, який очолив досить популярну «ЮНІТА» (Національну унію за повне визволення Анґолі).

Анґоля назагал маловідома країна, яка нараховує 10 мільйонів населення, але вона має важливе геополітичне положення. Кажуть, що хто пануватиме в Анґолі, вирішить майбутні впливи в цілій Африці — комуністичні Сходу чи Демократичні Заходу.

Тому машинально зарисовується в пам'яті подібна громадянська війна в Еспані. Як тоді в Еспанії, так тепер в Анґолі перехрещуються впливи, головно постачанням зброї та втримування 4.000 дорадників і інструкторів, які здебільша походять з сателітів СРСР. Уряд має свою 30.000-ну армію, і згодом Куба прислала 30.000 своїх вояків.

З приходом до влади Горбачова нічого не змінилося, бо від того часу СРСР доставив Анґолі стільки нової зброї та амуніції, що нею можна б спорядити збройні сили трьох середньої величини новопосталих держав Африки. «ЮНІТА», яка заволоділа одною третиною країн з столицею Ямба, не пасе задніх. Зброя Південно-Африканської Республіки та посередня допомога США (20-25 мільйонів долярів річно)

допомогли зогранізувати й вишколити «зелену армію» «ЮНІТАС» в силі коло 40.000 вояків і резервістів.

Про це ми довідалися недавно, після «справжньої» війни в Анґолі. Москва порадила комуністичному урядові змобілізувати всі свої збройні сили (30.000) й з кубиською армією та совєтськими «дорадниками й інструкторами» (40.000-50.000) оточити й розбити армію «ЮНІТАС».

Одначе з усіх цих плянів нічого не вийшло, бо в дію увійшла елітна 4-тисячна дивізія з Преторії. З підтримкою 165 танків, самохідних гармат і бронетранспортерів, 60 літаків і вертольотів армія «ЮНІТАС» і південно-африканська дивізія пробилася в тили наступаючих сил і спричинили повний хаос. Комуністичні війська опинилися в оточенні та втратили 2.900 вбитими й пораненими, а при прориві з мішка залишили на полі бою майже всю важку зброю, транспортові машини й апаратуру зв'язку. Між вбитими було 48 кубинців, в тому один підполковник і сімох нижчих ранґою старшин.

Були теж вбиті і поранені між південно-африканськими вояками, яких список подав міністер оборони М. Малян: 29 вбитих і 92 поранених. Авіяція втратила 2 літаки й 3 вертольоти. Малі втрати літаків треба завдячувати тому, що їхні літаки мають «радарово-заколотні» пристрої, якими корстуються США, та перебудованому пасажирському літакові «Боїнґ» на своєрідний далекозасяжний «розвідувач», який виконував приблизно таку саму ролю, як американський літак «Авакс».

Як подала анґольська розвідувальна аґенція «Анґоп», «ЮНІТА» втрати виносили 700 вбитими й і 1.500 пораненими. В Анґолі теж виставлено на показ частини із збитих літаків та вертольотів.

З усіх звідомлень найбільше цікаве те, що Південно-Африканська Республіка перекинула до сусідньої Намімбії великі резерви: три змоторизовані дивізії (30.000), 430 танків, самохідних гармат і бронетранспортерів, 130 літаків і вертольотів. А всі збройні сили ПАР мають всього 168.000. Це доказує, що ПАР плянувала на розгром комуністичних військ, і це їй повністю вдалося.

З Намімбії виведено дві дивізії, але що залишилося коло 15.000 війська, включно з літунством, бо Куба прислала 7.500 вояків, змінюючи деякі частини.

Варт згадати, що всі операції проходили в глибині 200-300 км в запіллі Анґолі, і звітодавці перший раз зустрінули вояків «зеленої армії», за відвагу яких у співдіях з південно-африканцями висловлено багато признання.

Кореспонденти з Лісбони й Лондону подають наступні втрати: ПАР — 30 вбитих і коло сотні поранених, Анґольці-комуністи — 750 вбитих і 1.500 поранених. Між вбитими були «дорадники» з СРСР, Східньої Німеччини, Північної Кореї. В'єтнаму й Зімбабве. Між ними були вищі ранґи, як от: інженер другої ранґи М. Набоков з СРСР, капітан

Ван Зуен з Північної Кореї, кубинський підполковник літунства К. Батіста, якого збито з його літаком «МІҐ-21».

Якщо йдеться про теперішнє й майбутнє постачання й спорядження для армії «ЮНІТА», то здобуте від ворога вистачать на деяких час, а це відтяжуватиме ПАР і США. «ЮНІТА» пощастило ще й тим, що в'єтнамський літун «вибрав волю» і прилетів на їхній бік у вертольоті типу «Бобер».

Яка буде дальша доля Анґолі і яким ходом підуть нові політичні події у світі після відвідини Горбачова у США та підписання домовлення при часткове атомове роззброєння? Це важко відгадати після шуму, який нагадує нам вже не одну подібну «шумиху і показуху». Чи Михаїл Горбачов буде іншим провідником від його попередників щодо закордонної політики й спілкування з вільним світом? Припускати таке покищо нереальне й наївне. Його політика так само експансивна й наставлена для продовжування комуністичних підбоїв всюди, де на це будуть сприятливі обставини. Йому потрібний час на «передишку» й «перестройку», щоб напів голодному населенню створити якусь нову «фатаморгану». Тим часом він залишив заялложений вже детант та вибрав методу пертрактацій замість конфронтацій.

Люди і опінії

Василь Федорович

НА ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКОМУ ПОГРАНИЧЧІ

(Із записок польського офіцера резерви)

***Автор** — по професії лікар, народився в Одесі 1886 р., під час Першої світової війни служив у російській армії, після більшовицької революції виїхав до Польщі, поселився в містечку Щебрешині біля Замостя і тут був директором шпиталю від 1919 до 1946 р. Його записки-спомини охоплюють період Другої світової війни, докладніше від вересня 1939 р. до липня 1944 р. Вони мають радше особистий і льокальний характер, концентруються на подіях і людях з району Щебришина-Замостя, а лиш принагідно згадують західні польські міста, як Краків, Познань, Варшаву.*

Таки війна

Вже від початку 1939 р. загальна політична ситуація в Европі була напружена, в повітрю висіла загроза воєнного конфлікту, зокрема війни між Німеччиною і Польщею. Проте серед поляків було якесь підсвідоме переконання чи радше „побожне бажання“, що ту війну вдасться уникнути. Так принаймні думали мешканці Щебреши-

на. Але положення з дня на день загострювалося і 30 серпня 1939 р. Польща проголосила загальну мобілізацію. Автор як офіцер резерви також підлягав мобілізаційному розпорядженні. Він негайно замовив собі у кравця офіцерський мундир, постарався про нові черевики і так в повній військовій формі зголосився у повітовій коменді в Замостю до активної служби, з просьбою, щоб йому як лікареві приділили відповідну працю. Тут, на жаль, завважив, що військові ставилися до лікарів якось легковажно і не звертали на них особливої уваги. Взагалі в військовій команді панував хаос і балаган, ніхто не знав, що робити, куди його післати; вкінці приділили його до рентґенологічного відділу, хоч він сам по спеціяльності хірург, і на рентґенології мало визнавався, а до того на місці не було потрібної апаратури. Рад-нерад він прийняв це призначення й хотів щось організувати, хоч насправді не було потреби влаштовувати рентґенологічний відділ тим більше, що команда не давала ніяких доручень чи інструкцій в тій справі.

По трьох днях автор виїхав до Любліна. По дорозі бачив сліди першого бомбардування, були вбиті й ранені, понищені будинки, а всюди маси втікачів. В самому Любліні незвичайний рух, на вулицях повно приїжджих незнаних людей, безліч приватних самоходів, заповнених валізками не тільки всередині, але й на дахах та болотниках, в автах родини державних урядовців, що втікали з Варшави на південний схід у напрямі Румунії. Крім авт чимало кінних підвод та піхотинців з різною мізерією так, що на дорогах майже не залишилося місця для військових транспортерів і перемаршу війська. Всюди панувало безладдя, на дорогах часто поставала суматоха й затримка так, що не можна було їхати ні в один ні в другий бік. Люди були зрезиґновані, пригноблені. Місцеві селяни й утікачі чекали тільки кінця війни, щоб могли спокійно жити і працювати, доля Польщі була їм байдужа. Тут автор ніби мимоходом згадує, що українські націоналісти тішилися приходом німців (ст. 38).

Таку саму безрадність можна було бачити серед війська, яке не мало контакту з головною командою. Не було певних відомостей про ситуацію на фронті, ширилися тільки непотверджені, часто суперечні вістки, нпр., про геройську оборону Познаня (який до речі тоді вже був у німецьких руках), про Варшаву та інші місця боїв. Серед такої непевности комендант округи Замостя заявив резервістам, що не бере за них відповідальности й кожний повинен сам собі радити і йти, куди кому подобається. Користаючи з того, автор споминів постановив вертатися до родини в Щебрешині. По дорозі він вступив до знайомого дідича, відпочив у нього один день, перебрався в дрантивий цивільний одяг і після двох днів дороги піхотою та підводою добився додому. Тут уже були німці.

Поляки й німці

Цікаве перше враження автора при зустрічі з німецьким війсь-

ком. Не зважаючи на свою антипатію до німців, він не приховує свого захоплення німецькою організацією і дисципліною. Ось перед ним у перемарші невеликий німецький відділ, „сильний, знаменито зорганізований, рішучий у побідоносному поході". Мимоволі пригадав собі польське військо — сотки офіцерів і тисячі вояків, що в безладді втікали перед такою саме німецькою колоною (ст. 36).

Першу безпосередню зустріч з німцями мав автор у шпиталі. Прийшов туди „дуже пристійний інтеліґентний німецький офіцер" і питав, чи нема в шпиталі ранених польських вояків. Оглянувши шпиталь і на просьбу автора обіцяв доставити деякі необхідні медикаменти. І справді ще того самого дня сам приніс до шпиталю бандажі і стерилізовану вату; був тоді з ним ще другий німець, по професії лікар. Оба були дуже ввічливі (ст. 48). При іншій нагоді автор згадує ще одного „людяного" німця, який припадково потрутив автом на вулиці якогось хлопця. Він негайно привіз його до шпиталю на лікування і постійно довідувався про його здоров'я. Щодня відвідував хлопця, приносив йому тістечка і цукерки, щось до нього говорив, а кілька разів їздив на село до його батьків. З розмови з тим німцем автор довідався, що це освічена людина, має докторат з філософії і є асистентом університету (ст. 142). Поза тими небагатьома винятками, всі німці — головно представники цивільної адміністрації — брутальні, жорстокі, безпощадно винищують жидів та інших, запідозрених у протинімецькій діяльності.

У поляків автор завважив чимало непростимих прогріхів. Деякі з них легко пристосовуються до нових обставин життя. Свідомість серед частини поляків дуже низька. Вони масово ходять до німецьких кін, хоч загально відомо, що дохід з них призначений на дозброєння німецької армії (ст. 102). Деякі поляки добровільно голосяться на роботу до Німеччини. Серед частин інтеліґенції проявляється „фамілярність" у взаєминах з німцями. Нпр., посадник міста Щебрешина Боруцький справляв христини свого внука і запросив на них німецького офіцера тоді, як батько дитини — польський офіцер на вигнанні в Румунії (ст. 93). Що більше? Деякі польські „патріоти", користаючи з кон'юнктури, стали фольксдойчами. Для прикладу автор наводить деякі імена: лікарі — Ґумінський, Корчак; начальник окружного суду в Замостю — Цибульський; земельний комісар староства — інж. Секутович; аптикарі — Суханський і Черніцький. Ще більш скандальне те, що жінка адвоката Кунцевича записала свого сина до „гітлерюгенд" і він тепер парадує по місті в німецькому однострою з гітлерівською опаскою на рукаві (ст. 334).

Багато місцевих панянок, не виключаючи гімназійних учениць, радо знайомляться з німецькими офіцерами і рядовими вояками. В зв'язку з тим, перед Різдвом 1939 р. на мурах міста появилося оголошення підпільної польської організації, де подано, що „всі поляки, які пристають з німцями, повинні у власному інтересі зголоситися до

публічного дому, щоб нав'язати ще ближчі взаємини з німцями". „Імена тих дам" — писалося далі в оголошенні — „є точно реєстровані і в разі потреби будуть подані до загального відома" (ст. 88). Крім загальних панянок також деякі поважні дами з товариства їздять з німцями автами. (Ст. 113). Деякі поляки відступають німцям за заплатою кімнати в своїх мешканнях просто на публічні доми. Тут і там трапляються випадки коляборації поляків з німцями. Для прикладу автор наводить ім'я одної такої безчесної польки, Альфреди Солтисяк; 18-літня інтеліґентна, елеґантна панянка, повністю віддана німцям, працює для Ґестапо, типова коляборантка; вона хотіла видати в руки німців одного поляка, який в її присутності зневажливо говорив про німців. З трудом стримав її від того кроку один поважний поляк (ст. 176).

Серед поляків поширена епідемія донощицтва, взагалі люди упідлюються. Нпр., в одному селі біля Щебрешина один господар зробив донос на свого брата — сержанта польської армії, який приїхав з Варшави і привіз з собою револьвер та якісь підпільні газети. Ґестапівці не застали сержанта, бо він утік, а за те арештували його старого батька та кількох селян, яким він читав привезені газети (ст. 149). Навіть на автора був донос, що нібито він жид (ст. 332). Якийсь німець довірочно сказав авторові, що коли б Ґестапо вірило всім доносам, то мусіло б арештувати або розстріляти бодай половину мешканців Щебрешина (ст. 252).

Жиди

Дуже багато місця в споминах присвячено жидівському питанню. Безпосередньо після вступу німецької армії до Щебришина місцевих жидів заставили очищувати місто з румовищ. Де-далі почали їх брати до інших робіт, при чому знущалися над поодинокими жидами. Врешті цивільна влада — головно Ґестапо — взялася до систематичної ліквідації всіх жидів. Цікаво, що поляки, про яких іде слава, що вони з нараженням свого власного життя помагали жидам і захищали їх перед німцями, ті самі поляки — за словами автора, що був очевидцем тих подій — дивилися якось байдуже на погроми жидів, не виявляли ніякого співчуття до їх долі, а навпаки сміялися і кепкували з них (ст. 139), безсоромно забирали з жидівських домів усе, що їм попало під руки (ст. 292).

Посадник міста Щебрешина Боруцький власноручно бив жидів за спізнення на роботу (ст. 176). Як німці наказали жидам опустити мешкання, то польський поліцист, колишній „пшодовнік" Татилінський, відзначався надмірною запопадливістю і був гірший від німців (ст. 305).

В облавах на жидів брала участь польська поліція (ст. 257), а помагали їй при тому жидівські поліцисти в шапках з синіми опасками

та ґумовими палицями (ст. 257). Польські жандарми вилапували жидів і дуже „ґорлівє“ виконували німецькі накази. Також цивільне населення брало активну участь у вишукуванні жидів, хлопці вганяли за жидівськими дітьми і віддавали їх поліціянтам, а ті вбивали їх на очах усіх (ст. 290).

З польської поліції спеціяльно „announce“ молодий поліцист з Сулова, Матисяк, а з-поміж жидів — возьний Скружак, який, не маючи кріса ані револьвера, сокирою рубав голови витягнених з криївок жидів, а інші „з аматорства“ помагали вишукувати жидів, копали їх і били палицями по голові, по плечах та де попало, і гнали їх до міської ратуші або на поліційну станицю (ст. 291).

Крім тих польських „помаґерів“ були ще й жидівські підростки, які помагали вишукувати жидів, бо вони найкраще знали їх сховки (ст. 294).

Не інакше заховувалися й польські селяни. Вони вилапували жидів по селах і відставляли їх до міста або таки на місці вбивали.

Взагалі у відношенні до жидів наступило в людей якесь „озвіріння“, загальна психоза, що жиди не люди і їх треба нищити як скажених собак чи інших шкідливих тварин (ст. 299). Але й сам автор — великий оборонець жидів — зі страху перед німцями не приймав жидів до шпиталю на лікування ані не хотів їм видати звичайної лікарської посвідки (ст. 62).

Українці

В споминах є очевидно окремі розділи про українців, а радше про українських націоналістів (це більш на руку Москві), але є також мова про льояльних православних українців. Вже при згадці про мобілізацію говориться, що українські резервісти масово і своєчасно зголосилися до війська, бо вони обов'язкові, а до того боялися, щоб їх не посуджували про нельояльність супроти польської держави (ст. 20). При складанні військової присяги в Володимирі Волинському бодай третину вояків творили православні українці і їх присягу проводив православний священик (ст. 26).

В Щеберешині є гр.-кат. церква (в ориґіналі: „костел“ збудована в 16 ст. Після знесення унії в 60-их роках 19 ст. той „костел“ перемінено на православну церкву. На початку 1938 р., коли в Польщі стала модна акція поборювання православ'я і навертання на католицизм, група поляків, під проводом кс. Цєсліцького й інж. Валіґури, приступила до демолювання церкви. На інтервенцію автора припинено руйнування церкви, бо вона була історичним пам'ятником. В серпні 1940 р. з'явився у кс. Цєсліцького представник православних українців і в чемній, але рішучій формі зажадав допровадження церкви до попереднього стану, очевидно коштом ініціяторів розбирання. Ксьондз канонік був у клопоті і прийшов до автора за порадою. В споминах

нема згадки, що автор порадив кс. Цєсліцькому, але видно, що казав йому задовольнити вимогу православних, бо вже 22 вересня 1940 р. відбулося посвячення церкви чи радше тільки її мурів, до речі при участі православних і католиків (ст. 158). Після того приступлено до відбудови церкви, яку посвячено 4 квітня 1942 р. На Великдень того ж року в церкві відбулася торжественна відправа в православному обряді. При тій нагоді автор виявляє свої справжні думки: „Я дивився на ті православні обряди в колишньому „костелі" і при моїй повній байдужості до релігії я стискав кулаки з обурення на такий ґвалт" (ст. 253).

Автор з обуренням стверджує, що в Замостю шириться українська пропаґанда (?!), сюди прибувають все нові українці, перед кількома днями бачив на вулиці кол. віцемаршала польського сойму, В. Мудрого (ст. 110). Українці займають щораз більше урядових позицій (ст. 143). В Щебрешині суддя-українець Стоцький, адвокат і нотар в одній особі — Грицина, судовий оборонець — Заборський (ст. 153). Посадником Щебрешина після Боруцького став Андрій (Андреас) Кравс з Чесанова, з роду українець, а тепер фольксдойч. Він кілька разів відвідував автора в шпиталі, робив враження „звичайного галицького урядовця" (ст. 211). Хоч той Кравс був зненавидженим фольксдойчом, проте він не робив кривди полякам, а навпаки деколи їм помагав. Нпр., коли німці хотіли ліквідувати польські шкільні бібліотеки під закидом, що там є протинімецькі книжки, Кравс попередив поляків і сам усунув з бібліотек „підозрілі" книжки (ст. 235). В іншому випадку, коли автор дав лікарську допомогу німецькому воякові (німці заборонили польським лікарям лікувати своїх людей), Кравс виправдав автора перед німецькими властями, мотивуючи тим, що в місті не було німецького лікаря, а хворий потребував негайної лікарської допомоги; крім того повчив автора, як він має оправдуватися, якби німці допитували його в тій справі (ст. 258). Не зважаючи на те, поляки „зліквідували" в Тарногороді Кравсового брата, „відомого українського діяча і ворога поляків" (ст. 398). У відплату за те українці вбили в тому ж місті чотирьох поляків, між ними одного лікаря (с. 399).

Автор „з вітру" твердить, що в Щебрешині постала якась тайна українська організація, але її завдання поки що невідомі (ст. 153). Все таки на українців падуть різні підозріння. Нпр., в грудні 1940 р. якісь злочинці зруйнували на цвинтарі каплицю св. Леонарда; відразу поширилися чутки, що це зробили українці з пімсти за зруйновану перед війною православну церкву (ст. 171).

Серед поляків було поширене переконання, що українці мають у німців окремі привілеї. Доказом того мав би бути факт, що коли німці виселювали поляків з Щебрешина й околиці, то всі українці залишилися на місцях (ст. 354). Дійшло навіть до того, що багато поляків перейшло на православ'я, щоб тільки уникнути переселення

(ст. 356). Але таке твердження показалося безпідставним, бо незабаром, після поляків, прийшла черга на українців, яких виселено з Щебрешина, Тарногороду й сусідніх сіл, не було тут ніяких винятків, мусіли виїхати навіть дві українські служниці зі шпиталю в Щебрешині (ст. 359). Варто при тому згадати, що вже раніше Ґестапо арештувало й вивезло до Білгорая двох „завзятих православних українців" — старого хворого фельдчера і його сина Олександра (ст. 270).

Десь у червні 1942 р. почала діяти польська партизанщина. Ті „люди з лісу" проводили систематичні ліквідації українців. Кілька прикладів: В Потоці Білгорайського повіту вони зліквідували „дуже шкідливого" українця Бика. У відплату за те „українські націоналісти вбили в селі багато поляків (ст. 384). В Тарногороді шукали керівника кооперативи Дармохвала, „відомого українського діяча, що мав співпрацювати з німцями", але не застали його, бо він в тому часі виїхав з міста й тому тільки здемолювали його мешкання (ст. 333). Біля Щебрешина поляки вбили дві українки, а крім того забрали „до лісу" трьох приїжджих українців, „правдоподібно визначних діячів" — всіх їх очевидно зліквідовано (ст. 412). В квітні 1944 р. партизанський відділ „Селіма" напав на поїзд біля Терешполя, звільнив 8 в'язнів, що їх конвоювала поліція, польських поліцистів роззброєно і звільнено, а двох українських поліцистів забрано до лісу на розстріл (ст. 412).

В березні 1944 р. поширилася між поляками вістка, що до Звіринця прибули „відомі зі своєї жорстокости" українські СС для акції проти партизанських відділів „Грома" і „Підкови" (ст. 403). Щоб задокументувати ту жорстокість, деякі людці пустили поголоску, що українські СС побили в Білгораю польську лікарку Пояскову. Тим часом показалося, що та поголоска — це просто вигадка, бо нічого подібного не було (ст. 405).

Між населенням Щебрешина й Замостя від довшого часу кружляли вістки про криваві бої між поляками й українцями в районах Грубешова, Томашова і на цілій Волині. Жертвою падали цілі села, а по обох боках гинули тисячі людей (ст. 405, 412). До Щебрешина стали прибувати польські біженці з околиць Рави Руської, де „українці були панами ситупації і дали полякам реченець — до 10 травня 1944 р. залишити ті терени" (ст. 423). В зв'язку з тим польський партизанський відділ „Норберта" вирушив у напрямі Рави Руської для розправи з українцями. А була то розправа безоглядна (ст. 416).

Стільки в споминах Клюковського...

***

Польсько-український конфлікт не закінчився в 1944 р., а продовжувався з більшою чи меншою натугою в наступних роках.

В обороні українського населення виступила Українська Повстан-

ська Армія. — УПА, з якою вже раніше воювала польска Армія Крайова — АК. Тепер проти УПА більшовики кинули частини своєї армії, зокрема 18-ий полк військ НКВД, та відділи польського війська — ВП. В тих змінених умовах АК усвідомила собі, що не УПА, а більшовики й комуністичний уряд Польщі є її головним ворогом. Тому постановила дійти до порозуміння з УПА, яка до речі мала повну підтримку місцевого українського населення (а за польськими статистичними даними українці в тих районах творили 70% всієї людности).

В жовтні 1945 р. в Білій Підляській відбулася перша зустріч між представниками УПА і АК (в інших районах, нпр., в Перемищині вже в квітні 1945 р. наступило перемир'я між УПА і АК). Під час тієї першої зустрічі заключено примир'я, згідно з яким на теренах Грубешівщини і Люблінщини припинялися бої між УПА і АК. В договорі були деякі окремі постанови, нпр., представник АК „Джірит" доміг-ся, щоб в районах Холма, Володави і Білої Підляської УПА не мішалася до справ, що належали до польського населення, а представник УПА „Крилач" застеріг собі виключну компетенцію в справах, що торкалися українського населення; він теж зазначив, що згадане примир'я є тимчасове і льокальне та що останнє слово в тій справі матиме УГВР. УПА і АК постановили передавати собі відомості про рухи польського і совєтського військ та про дії аґентів УБ. Крім того обі сторони обіцяли обмінюватися своїми підпільними виданнями: АК постачала УПА свій журнал „Редута", а УПА давала полякам брошури в українській мові, нпр., „Більшовицька демократизація Европи", „Плятформа УГВР" та інші. В окремих летючках УПА закликала поляків до спільної боротьби з комуністами.

Здавалося, що наладнається співпраця між поляками й українцями. Здавалося, що наладнається співпраця між поляками й українцями. Але так не сталося. Від часу до часу приходило до зударів між поляками і українцями, далі відбувалися польські напади на українські села, а в слід за тим українські відплатні акції. Зростало взаємне недовір'я, зродилося загальне огірчення, що покутує донині, не зважаючи на „перемир'я" між українською і польською церковною ієрархією.

Використано

Klukowski, Zygmunt. Dziennik z lat okupacji Zamojszczyzny. Lublin, 1958.
W walce ze zbrojnym podziemem 1945-1947. MDN, 1972.
Літопис Української Повстанської Армії. Том 14. Торонто, 1987.

Із дуже великим опізненням „Красная Звєзда", а за нею повторила вся західня масова інформація, що „виконуючи свої важливі службові обов'язки, загинули в розбитому великому гелікоптері 22 абсольвентів військової академії, а в тому п'ятьох старшин, викладачів-спеціялістів.

Віктор Поліщук

ЕКОНОМІЧНА СИСТЕМА СРСР

(Про Конституцію Української РСР)

Заголовок статті говорить про економічну систему Союзу РСР, бо Українська РСР своєї економічної системи не має, її економіка цілковито зінтеґрована з загальносоюзною.

Розділ 2-ий Конституції Української РСР говорить про економічну систему держави, при чому, як виходить з порівняння статтей 11-их Конституцій УРСР і СРСР, основний закон, тобто Конституція, не відокремлює власности Української РСР на землю, отже на територію, а говорить лише про державну власність на це невідлучне від народу-нації добро. А державна власність на землю (територію), це загальносоюзна власність. Для ясности викладу нижче наведені в ориґіналах статті 10-та і статті 11-і Конституцій Української РСР і Союзу РСР:

Глава 2

Економічна система

Стаття 10. *Основу економічної системи Української РСР становить соціалістична власність на засоби виробництва у формі державної (загальнонародної) і колгоспно-кооперативної власності.*

Соціялістичною власністю є також майно профспілкових та інших громадських організацій, необхідне їм для здійснення статутних завдань.

Держава охороняє соціалістичну власність і створює умови для її примноження.

Ніхто не має права використовувати соціалістичну власність з метою особистої наживи та в інших корисливих цілях.

Стаття 11. *Державна власність — спільне надбання всього радянського народу, основна форма соціалістичної власності.*

У виключній власності держави є: земля, її надра, води, ліси. Державі належать основні засоби виробництва в промисловості, будівництві і сільському господарстві, засоби транспорту і зв'язку, банки, майно організованих державою торговельних, комунальних та інших підприємств, основний міський житловий фонд, а також інше майно, необхідне для здійснення завдань держави.

Статтья 11. *Государственная собственность — общее достояние всего советского народа, основная форма социалистической собственности.*

В исключительной собственности государства находятся: земля, ее недра, воды, леса. Государству принадлежат основные средства производства в промышленности, строительстве и сельском хозяйстве, средства транспорта и связи, банки, имущество органи-

ятий, основной городской жилищный фонд, а также другое имущество, необходимое для осуществления задач государства.

Коли увійти в суть поняття радянської держави, то дійдемо до висновку, що раз за статтею 6-ою (і Статутом КПРС) єдина в СРСР партія є керівною і спрямовуючою силою радянської держави, то й ця ж партія вирішує про всі справи державної і кооперативної власности. Вирішує за посередництвом наставлених, згідно до Статуту КПРС, добраних і відданих партії кадрів.

Як виходить зі статті 12-ої Конституції УРСР, яка звучить:

***Стаття 12.** Власністю колгоспів та інших кооперативних організацій, їх об'єднань є засоби виробництва та інше майно, необхідне їм для здійснення статутних завдань.*

Земля, яку займають колгоспи, закріплюється за ними в безплатне і безстрокове користування.

Держава сприяє розвиткові колгоспно-кооперативної власності та її зближенню з державною.

Колгоспи, як і інші землекористувачі, повинні ефективно використовувати землю, бережно ставитися до неї, підвищувати її родючість.

навіть колгоспи не є господарем землі, ґрунту, на якому вирощують хліб і тим кормлять усю країну. Наведена стаття, що торкається власности колгоспів, і є доказом існування путів, які не дозволяють на підвищення продуктивности колгоспного села. До М. Горбачова існував тренд перетворювати колгоспи в радгоспи, що й відповідало конституційному „зближенню" колгоспно-кооперативної власности з державною. Пів-засоби і чверть-засоби теперішньої політики нового партійного керівництва в СРСР у вигляді сімейних бриґад і контрактів з тими бриґадами, не вирішать справи. Аґрарної кризи не врятувала б навіть віддача ґрунтів у приватне володіння, у приватну власність селян. Сучасна аґротехнологія продукції сільськогосподарських продуктів вимагає великих, кількастогектарових господарств у приватних руках з забезпеченням їх сучасною технікою, сучасними спорудами. На це, знов же, нездатна радянська промисловість, не згадуючи вже пов'язаної з цим проблеми виходу мільйонів селян до міст, що пов'язане було б з нечуваним поглибленням житлової кризи в СРСР.

Коли б, теоретично, сталася деколективізація сільського господарства, коли б його наситити новою технікою, тоді б радянське сільське господарство вирощувало у середньому не 7-8 центнерів (на рівні продукції 1913 року), а вирощувало б по 40-45 центнерів з гектара, як це роблять навіть сьогодні польські хлібороби — приватні власники ґрунтів, або по 60-70 центнерів, як вирощують у Голляндії.

Ринок сільськогосподарських продуктів рятують лише „підсобні господарства", про які й говорить неначе на марґінесі стаття 13 Конституції Української РСР:

Стаття 13. *Основу особистої власності громадян Української РСР становлять трудові доходи. В особистій власності можуть бути предмети вжитку, особистого споживання, комфорту і підсобного домашнього господарства, жилий будинок і трудові заощадження. Особиста власність громадян і право її спадкоємства охороняються державою.*

У користуванні громадян можуть бути ділянки землі, які надаються в установленому законом порядку для ведення підсобного господарства (включаючи тримання худоби і птиці), садівництва та городництва, а також для індивідуального житлового будівництва. Громадяни зобов'язані раціонально використовувати надані їм земельні ділянки. Держава і колгоспи сприяють громадянам у веденні підсобного господарства.

Майно, ще є в особистій власності або в користуванні громадян, не повинно служити для одержання нетрудових доходів, використовуватись на шкоду інтересам суспільства.

Гасло — „Від кожного — за здібностями, кожному — за працю", залишається пустим зформулюванням статті 14 Конституції Української РСР. Ось вона:

Стаття 14. *Джерелом зростання суспільного багатства, добробуту народу і кожної радянської людини є вільна від експлуатації праця радянських людей.*

Відповідно до принципу соціалізму „Від кожного — за здібностями, кожному — за працею" держава здійснює контроль за мірою праці і споживання. Вона визначає розмір податку на доходи, які підлягають оподаткуванню.

Суспільно корисна праця та її результати визначають становище людини в суспільстві. Держава, поєднуючи матеріальні і моральні стимули, заохочуючи новаторство, творче ставлення до роботи, сприяє перетворенню праці в першу життєву потребу кожної радянської людини.

І далі стаття 15:

Стаття 15. *Найвища мета суспільного виробництва при соціалізмі — найповніше задоволення зростаючих матеріальних потреб людей.*

Спираючись на творчу активність трудящих, соціалістичне змагання, досягнення науково-технічного прогресу, вдосконалюючи форми і методи керівництва економікою, держава забезпечує зростання продуктивності праці, підвищення ефективності виробництва і якості роботи, динамічний, планомірний і пропорційний розвиток народного господарства.

Практика показує, і теперішнє партійне керівництво СРСР не скриває цього, що вказані у наведеній вище статті Конституції УРСР організаторські засоби „задоволення матеріяльних і духовних потреб людей" не виправдали себе в жодній мірі. Їх, про що свідчить сьогодення, має в СРСР заступити перевірений на практиці ринковий ме-

тод регулювання економікою, метод попиту й пропозиції на всякого роду продукти й послуги. Цей метод — метод існування поборюваного від 70 років капіталізму.

Найважливішою в 2-му розділі Конституції УРСР є стаття 16:

Стаття 16. *Економіка Української РСР є складовою частиною єдиного народногосподарського комплексу, що охоплює всі ланки суспільного виробництва, розподілу і обміну на території СРСР.*

Керівництво економікою здійснюється на основі державних планів економічного і соціального розвитку, з урахуванням галузевого і територіяльного принципів, при поєднанні централізованого управління з господарською самостійністю й ініціативою підприємств, об'єднань та інших організацій. При цьому активно використовуються господарський розрахунок, прибуток, собівартість, інші економічні підойми і стимули.

Її зміст не залишає ніякого сумніву, що Українська Радянська Соціялістична Республіка не є самостійною державою, бо її економіка, цебто основа існування суспільства й держави, не в її володінні, вона — економіка Української РСР — у володінні союзних органів. І цей процес поглиблюється навіть у сьогоднішній час, бож дотеперішні союзно-республіканські міністерства ліквідуються, а дотепер підпорядковані їм підприємства переходять під виключну союзну, цебто центральну адміністрацію у Москві.

Зі статтею 17-ю Конституції УРСР (аналогічна до статті 17 Конституції СРСР) вже тепер мають клопоти організатори перебудови. Стаття не допускає найманого труду, а на практиці вже творяться підприємства, в котрих працюють не тільки власник і його сім'я, але й чужі робітники. Ось ця стаття:

Стаття 17. *В Українській РСР відповідно до закону допускаються індивідуальна трудова діяльність у сфері кустарно-ремісничих промислів, сільського господарства, побутового обслуговування населення, а також інші види діяльності, що грунтуються виключно на особистій праці громадян і членів їх сімей. Держава регулює індивідуальну трудову діяльність, забезпечуючи її використання в інтересах суспільства.*

Статтю 18 Конституції Української РСР, яка звучить:

Стаття 18. *В інтересах нинішнього і майбутніх поколінь в Українській РСР здійснюються необхідні заходи для охорони і науково обгрунтованого, раціонального, використання землі та її надр, водних ресурсів, рослинного і тваринного світу, для збереження в чистоті повітря і води, забезпечення відтворення природних багатств і поліпшення середовища, яке оточує людину.*

можна скоментувати одним словом: **ЧОРНОБИЛЬ!!!**

Досі ніхто не дбав ні про землю, ні про її надра, ні про води, ні

про повітря. Досі в СРСР велося хижацьке господарство, яке на словах творило „світле майбутнє“, а на фактах нищило ґрунт, на якому СРСР зумів простояти 70 років, без перспективи на дальше існування.

За таких умов господарювання, за таких конституційних постанов годі чекати кращого. В СРСР слід міняти *основи* економічної системи, а не робити заходи, що нагадують косметику немічного від старости і недуг тіла.

А. Комарницький

ПОЛЬЩА ПІСЛЯ РЕФЕРЕНДУМУ

Під час недавного загального референдуму в Польщі у справі політичних і економічних реформ урядові не вдалося зібрати достатньої кількості голосів для проведення запланованих змін. Як може позначитися на дальшій політиці режиму Ярузельського остання невдача?

Уряд запропонував полякам відповісти на два запитання: чи згідні вони, образно кажучи, знову затиснути ремінь на наступні кілька років, щоб вивести економіку із кризи і, чи підтримують вони політичні зміни, заплановані урядом? Передусім слід сказати, що опозиція й лідери „Солідарности“ закликали населення збойкотувати референдум, як захід надто коштовний, запізнений і неспроможний допомогти вивести польську економіку з труднощів.

Значна частина польських громадян, які мають право голосу, взяла участь в референдумі, проте більшість із них не підтримала уряду. Після референдуму представник польського уряду Урбан змушений був публічно визнати, що економічну реформу, яка передбачала різке підвищення цін на численні товари й продукти харчування, поляки не підтримали. За неї проголосувало лише 44 відсотки тих, що брали участь у референдумі. За політичні зміни голосували 46 процентів виборців. Понад 30 процентів населення із правом голосу, підтримавши заклик „Солідарности“, участи в референдумі не брали.

На думку оглядачів і представників опозиції, уряд Ярузельського завчасу орієнтувався в результатах референдуму. Тому кілька днів перед референдумом Урбан поспішив оголосити про те, що уряд має намір реалізувати заплановані економічні й політичні реформи, незважаючи на те, які будуть результати референдуму. Після референдуму представники уряду підтвердили свої наміри, хоча зазначили, що темп реформ буде значно повільніший. Конкретні терміни й напрямки економічного та політичного розвитку повинен визначити польський сейм в найближчому часі.

Оцінка референдуму з боку опозиції й західньої преси загалом збігається. Західні оглядачі підкреслюють, що результати референдуму, як видно з реакції польських властей, абсолютно не вплинуть на економічне становище в ПНР, проте нинішній референдум був першим виявом в комуністичних країнах волі населення. Зрештою й сам Єжи Урбан, коментуючи референдум з погляду офіційних властей, заявив, що судити про референдум лише із цифрових даних не слід. Це був приклад демократії в дії, свідоцтво діялогу між властями й більшістю населення країни. Цю претенційну заяву поспішили спростувати представники польської опозиції й лідери „Солідарности“. Наприклад, керівник забороненого профоб'єднання Лех Валенса заявив після референдуму, що відмова тридцяти процентів брати участь в референдумі є красномовною відповіддю урядові. У розмові із західніми журналістами Валенса закликав уряд до справжнього діялогу з населенням і з „Солідарністю“. Радник „Солідарности“ Яцек Куронь підкреслив, що населення Польщі властиво не виступає проти політичних та економічних реформ, однак, воно втратило довір'я до тих, які ці реформи здійснюють. Сам Валенса заявив, що він готовий співпрацювати з урядом з метою розв'язати нинішню кризу. Якщо результати референдуму, сказав він, не переконають властей в потребі розпочати діялог з опозицією, то це допровадить до ще ґіршої реакції з боку населення. Поляки, підкреслив Валенса, на відміну від уряду, зацікавлені у справжніх реформах. Нинішній уряд і нинішня система не пропонують жодної перспективи, сказав Валенса в інтерв'ю брюссельській газеті „Лу Суар“. Уряд, за його словами, не здатний шукати відповідей на питання і втілювати реформи в життя. Тому, за висловом Валенси, „Солідарність“ готова шукати рішень економічних і політичних проблем Польщі на базі плюралізму.

У виступі англійською мовою для західньої преси представник профоб'єднання „Солідарність“ Януш Онишкевич заявив, що референдум у Польщі був першим жестом у напрямі демократизації країни від часу закінчення Другої світової війни. Без сумніву, референдум був поразкою уряду у спробі отримати підтримку з боку для реалізації економічних реформ.

Проте я сподіваюся, вів далі представник „Солідарности“, Януш Онишкевич, що референдум послужить доброю лекцією для властей, які повинні зрозуміти, що єдиний шлях реалізувати економічні реформи — робити це разом із суспільством. Нинішній референдум був першою можливістю для поляків висловити їхню думку. Я сподіваюся також, сказав Онишкевич, що це буде початком нової виборчої політики в Польщі.

Тим часом у Варшаві відбулося засідання політбюро Польської об'єднаної робітничої партії, учасники якого обговорили результати референдуму й дійшли висновку, що до запланованої програми реформ слід внести зміни, однак, продовжити її.

Минуле

Петро Й. Потічний
Макмастер Університет
22 травня 1987 року

АКЦІЯ „ВІСЛА“
Переселення українців Польщі в 1947 році

В багатьох працях акцію „Вісла“ розглядається як унікальну і обмежену акцію польського уряду з ціллю пацифікувати східню частину країни і знищити українське антипольське підпілля. Такий підхід до справи треба ціхувати як небезпечне узагальнення дуже складної проблеми.

Насвітлюючи цю проблему, я постараюся узглянити слідуючі аспекти справи:

а. міжнародні договори;
б. пляни повоєнні Польщі;
в. українську реакцію на ці пляни;
г. переселенчу акцію 1945-1946 років;
д. переселення 1947 року чи акція „Вісла“;
ж. наслідки.

Договори про переселення

Переселювання великої кількости людей не було нічим новим ні для радянського режиму, ні для самого Сталіна. Мільйони людей було переселено або виморено голодом в СРСР в 30-х роках. Після заключення пакту поміж Гітлером і Сталіном, т.зв. „Договір Молотова і Рібентропа“, велике число польських громадян і військовополонених також насильно вивезено вглибину СРСР з території Західньої України, Західньої Білорусі і Литви.[1]

Лише кілька місяців після вибуху німецько-радянської війни в 1941 році Сталін почав говорити про великі пересунення населення, яке вирішило б проблеми меншин.[2] Від того часу питання переселення людности постійно обговорювалося.[3] Це питання тісно пов'язане з рішенням польської проблеми, спеціяльно щодо „компенсації“ Польщі за її східні території.[4]

Роль, яку відіграли в цій справі західні альянти, Велика Британія і США, була, сказавши м'якго, дуже нечесна. Їхні зацікавлення були повністю абсорбовані, принайменше так виходить з думок головних осіб, т.зв. проблемами стратегічної натури, і тому вони приділяли дуже мало уваги питанням про людські права, людські потреби, чи людині як такій.[5]

В місяці листопаді і грудні 1943 року на конференції в Тегерані питання компенсації для Польщі за відлучення її східніх територій було обговорюване в дуже специфічних деталях, і тому переселення людности мусило вже до того часу бути перерішеним. 26 липня 1944 року Молотов підписав порозуміння з Люблінським Визвольним Комітетом, в якому, між іншим, узгіднено відділення територій на схід від лінії Керзона.[6] У вересні 1944 року Білоруська, Литовська і Українська республіки підписали окремий договір з

Люблінським Комітетом в справі пересунення населення. На основі цього договору:

1. Всі особи польської і еврейської національности, які були польськими громадянами перед 17 вересня 1939 року і які жили на території Білорусі, Литви й України, мали право переїхати до Польщі.

2. Всі особи української, білоруської і литовської національности, які жили на території Польщі, могли вносити прохання на одержання громадянства СРСР і переїхати до Радянського Союзу.

3. Міґрація мала проводитись на чисто добровільній засаді без якогонебудь примусу чи сили.

4. Прохання на виїзд мали бути на письмі або усні перед спеціяльними комісіями в місяці жовтні, листопаді і грудні 1944 року.

5. Переселення людности мало закінчитися перед квітнем 1945 року.

В жовтні 1944 року голова польського уряду в Лондоні, Станіслав Міколайчик і міністер закордонних справ, Тадеуш Ромер, довідалися в Москві від Сталіна, що границя між Польщею і Радянським Союзом проходитиме лінією Керзона. Черчіль це підтвердив, а Гарріман в цей час „розглядав вперто килим“.[7]

Остаточне рішення цього питання прийшло в Ялті 4-11 лютого, 1945 року.[8] Ці дати варто пам'ятати тому, що в тому часі, коли остаточні рішення роблено відносно кордонів, піднято величезний терор проти цивільного населення цих земель.

Польські пляни

Польська національна верхівка цілий час надіялася, що Польща відродиться в своїх старих границях, принайменше на сході, та що Ризький договір не втратить на силі. Очевидно, польська правляча верхівка мусила взяти під увагу факт, що українське населення цих земель в своїй більшості не буде задоволене такою розв'язкою справи. І тому, починаючи з 1943 року, польське підпілля почало підготову до заняття цих територій силою, якщо цього буде треба.

Цей плян, якому надано криптонім „Буря“ (Burza), вимагає величезної концентрації сил у визначених районах Західньої України з великим числом польського населення. В відповідному часі ці стратеґічно розміщені сили мали зайняти Львів і решту східніх земель (Kresy Wschodnie).[9]

Випадовими базами для цієї акції мали бути:

1. польські села Львівщини,

2. польські села Самбірщини, Перемищини і Ярославщини,

3. Білгорайські ліси на північ від Львова,

4. різні місцевості на Волині.

На підставі тверджень Антона Щесняка можна говорити про чотири становища польського табору в українському питанні[10]:

1. повна неґація українців з рекомендацією застосування екстремінаційної політики або тотальне виселення українців за Збруч;

2. рішення української проблеми в рамках польської держави на базі рівности горожанських прав за принципом „рівні обов'язки — рівні права“;

3. забезпечення певних форм національної автономії для українців в межах польської держави;

4. незалежна Україна в тісному пов'язанні з Польщею чи радше в певній залежності від Польщі.

Найсильнішою течією, за Щесняком, була перша з вищезгаданих, а делеґат Лондонського уряду на район Волині займав найбільш тверду лінію в цьому питанні.

Ці приготування не лишилися поза увагою українського підпілля, яке росло і поширяло свою дію від 1943 року, намагаючись охопити своєю контролею якмога ширші простори України.

Ускладнюючи ситуацію ще більше, і німці (вживаючи спеціяльні поліційні відділи чи „Шуцманшафти" складені з поляків), і СРСР (вживаючи партизанські з'єднання), також боролися за контроль над територією, і де лиш могли використовували існуючий польсько-український конфлікт для своїх цілей.[11]

Кінцевим вислідом цього була кривава польсько-українська війна, яка велася аж до 1948 року, з тисячами жертв по обох сторонах.[12]

Ці загальні факти, як теж і польсько-українські антагонізми міжвоєнного періоду, варто пам'ятати, якщо ми хочемо зрозуміти жорстокість, з якою трактовано українське населення в границях повоєнної Польщі.

Хто винен в тому жахливому конфлікті? Як завжди в дуже складній ситуації Другої світової війни, майже неможливо знайти одного справжнього винуватця. Тільки історики майбутнього зможуть відповісти на це питання повністю, якщо матимуть доступ до всіх документів. Але часткову вину за те, що сталося, можна приписати вже сьогодні. На мою думку, винні поляки і українці.

Почну від поляків.

Польсько-український конфлікт

Після упадку Польщі в 1939 році, польські патріоти мали приблизно два з половиною років, щоби підготовити поважний підпільний спротив німцям. Обсяг цих дій є направду великий. Але майже з самого початку в частині Польщі, окупованій німцями, перші акції підпілля були звернені проти українців, які під німецьким пануванням на захід від річки Сян, переживали направду подивуґідний розвиток в економічній, освітній і культурній ділянках, очевидно в куцих рамках дозволених німецькою адміністрацією.[13]

Піддержуване великим числом інтеліґенції зі Східньої Галичини, яка виїхала з ціллю оминути радянську окупацію, українське життя почало відроджуватися навіть в цих районах, де асиміляція до польської мови і культури була майже повною. Полякам було легко інтерпретувати це відродження як проукраїнську політику німців і як наступ на їхні вартості, і тому не забрало надто багато часу, як польське підпілля почало систематично вбивати поодиноких осіб з кіл української інтеліґенції, священиків і навіть самих селян.

Існує дуже цікавий документ з тих часів. Це меморіял Холмської ради з 30 квітня 1944 року, адресований до „всіх єпископів світу". В додатку до цього документу подано список помордованих „активістів", який охоплює 378 осіб з Холмщини і Підляшшя, ліквідованих поляками в 1942-1943 роках. Перша жертва впала 29 січня 1942 року. (Я згадую тут лиш „активістів"). В Грубешівщині в роках 1942-1944 більш, ніж 2.000 українців вимордувало польське підпілля. Це територія, яка відзначалася не дуже високою національною свідомістю, де більшість населення була православного віровизнан-

ня. Подібна ситуація існувала на всіх межових етнографічних українських землях Посяння і Лемківщини.[14]

Це, що поляки робили на землях під їхньою контролею, повторяли українці на територіях, які вони контролювали. На Волині і Східній Галичині різні українські підпільні групи почали кампанію проти поляків. Дуже часто ці акції починали місцеві особи. В багатьох випадках вони були спонтанними і не завжди на наказ ОУН, хоч, без сумніву, ОУН мусіла мати прямий зв'язок з цими акціями. Існує досить доказів на те, і зрештою це не є жодною таємницею, що польські села були тероризовані українцями, і багато з їх мешканців силою примушено вибратися в Польщу далеко перед німецьким відступом з цих земель. Ці атаки пояснювалися тим, що польські села служать випадовими базами для протиукраїнських виступів.[15]

Хіба не треба підкреслювати, що ці взаємні винищування не принесли багато слави ні польській, ані українській стороні. Ані німці, ні тим паче радянська сторона не старалися припинити цю криваву боротьбу. Дуже часто вони робили, що могли, щоб цей конфлікт поглибити. Вони не бажали об'єднаного польсько-українського спротиву зверненого проти них.

Репатріяція 1945-1946 років

З закінченням війни і навіть ще до капітуляції Німеччини, згідно з договорами заключеними раніше, почато евакуацію поляків з СРСР та українського населення з Польщі. Цю акцію проголошено добровільним переселенням. Насправді такою її вважати не можна. Терор, який попередив і супроводив цілу переселенчу акцію, був спеціяльно широко закроєний в Польщі. Що було надзвичайно цікавим в цій анти-українській кампанії, це тиха співдія польського націоналістичного підпілля і комуністичних елементів, які піддержували польський комуністичний уряд. Не було в цьому перешкодою, що ці два табори себе взаємно поборювали. Результат цієї співпраці — це сотні зруйнованих і десятки вимордованих українських сіл.[16] „Петиція українського населення Польщі до Його екселенції і амбасадора Сполучених Штатів Північної Америки" в Варшаві, з 12 вересня 1945 року, подає каталог скарг пов'язаних з тим т.зв. „добровільним переселенням".[17]

Цю петицію, яку я недавно знайшов у державних архівах США, передав державному секретареві амбасадор Лейн (між іншим, амбасадор Великої Британії теж передав цю петицію своєму урядові). В ній просять амбасадора заступитися за українським населенням і в присутності українських представників, назначених єпископом Йосафатом Коциловським, прослідити на місцях цю примусову репатріяцію та зупинити переслідування українського населення Польщі.[18]

Навіть раніше, бо 10 вересня 1945 року, єпископ Коциловський вислав двох емісарів до американської і англійської амбасад, прохаючи про поміч. Одним з них був Михайло Вахнюк, депутат до польського Сейму в 1920-1925 роках.

Оба амбасадори повідомили свої уряди про візиту українських емісарів, а депеша з 15 вересня 1945, виразно говорить, що амбасадор Великої Британії рекомендував своєму урядові звернутися в цій справі до уряду СРСР.[19]

На мою думку, це і припечатало долю єпископа Коциловського та священиків Капітули. Всіх їх скоро арештовано й вивезено до СРСР. Ця подія знову точно занотована в меморандумі до державного секретаря у Вашінґтоні.[20]

В цей спосіб СРСР і Польща заглушили голос найбільш впливового й шанованого речника української Церкви в Польщі. Мені навіть виглядає, що амбасадор Великобританії правдоподібно був задоволений таким ходом справи.

Багато інших петицій, меморандумів і листів одержала в тому часі американська амбасада в Варшаві. Деякі з тих листів написали поляки, які протестували проти долі, яку призначено українцям. Ці рідкі голоси оборони і протесту — це неначе маленькі острови справжньої християнської любови й допомоги серед моря варварства й державного беззаконня.[21].

Джерела

Саме „Акція Вісла", як називалося придумане „кінцеве рішення" української проблеми в Польщі, є у фокусі моєї уваги. Чи маємо досить матеріялів, щоби повністю відтворити ситуацію того часу?

Насправді зовсім не важко це зробити. До сих пір польське Міністерство оборони заливає книжковий ринок різними публікаціями із сумнівним, або й порнографічним змістом, ціллю яких є показати доблесть польської зброї в боротьбі проти „українських ренеґатських фашистських банд", або в нашій термінології, проти УПА.[22]

Ці видання, треба додати, служили і служать як офіційний виховний матеріял, на якому виросли цілі ґенерації польської молоді. Завдяки цим публікаціям створено й постійно підсилювано неґативний стереотип українця. Цей підхід мусимо рахувати досить успішним, коли 40 років після вивозів й переселень і досі не дуже безпечно признатися до української національности в Польщі.

Для прикладу, це так, немов би наш уряд у Канаді ще далі переслідував наших же горожан японського походження тільки тому, бо в один час їх неправильно вважали потенціяльними ворогами Канади. В нашому випадку принайменше зроблено перший крок до того, щоб компенсувати хоч частинно втрати канадців японського походження. Досі ніхто навіть не подумав про те, щоби подібні заходи було зроблено в Польщі в відношенні до української меншости. Можна почути деякі голоси співчуття в сторону лемків, але лиш як окремої етнічної групи. Але й тут це лише теоретичні міркування без наявних, прямих чи практичних наслідків.[23]

В цей сам час, як українці і їх статус як добрих горожан зник із горизонту в сучасній Польщі, яка має аспірації стати етнічно однорідною, то „погані українці" продовжують бути в центрі уваги польської суспільної свідомости.

Правда, під сучасну пору появилося декілька вдумливих публікацій, написаних і українцями і поляками, але не в такій кількості, щоб поправити ситуацію на краще.[24]

В державних архівах США знаходиться велике число документів різного роду, які походять з дипломатичних місій США в Варшаві, Москві, Празі, які кидають багато світла на події того часу. Американська амбасада в Варшаві переслала велике число українських підпільних видань, деякі з них, як, наприклад, рапорт про знищення села Завадка Морохівська, мають величезну вартість для істориків. Цей рапорт включає також підписані зізнання кількох польських вояків, які брали участь у мордуваннях, а опісля попали в полон до УПА.

Вкінці, і досі живе багато осіб, які були свідками цих подій. Одним із найкращих доказів цього є лист Юрія Біласа до польського журналу „Культура" в Парижі, що появився друком в 11 номері журнала за 1986 рік, і який описує жорстокі деталі бестіяльств, яких допустилося над українським населенням реґулярне польське військо.[25]

Причини для „Akcija Wisla"

Більшість польських авторів твердить, що „Акція Вісла" була результатом смерти 28 березня 1947 року генерала Кароля Сьверчевського в засідці УПА під Тісною в Бескидах.

Повна акція почалась приблизно місяць пізніше, 21 квітня 1947 року.[26]

Це твердження польських авторів не витримує критики. Неможливо навіть уявити собі, що польський уряд того часу міг би підготовити операцію на таку величезну скалю на протязі одного місяця. На мою думку, переселенча акція готувалася довший час, а смерть ген. Сьверчевського дала тільки добру причину для її початку. Можна навіть припускати, що інспекційна подорож ген. Сьверчевського була пов'язана з плянами виселення українців, але доля судила, що він звичайним припадком, як це добре видно зі звітів УПА, попав в засідку і був знищиний.

Варто додати в цьому місці, що його смерть стала приводом до різного роду спекуляцій в дипломатичних колах Варшави. Деякі рапорти амбасад навіть дошукувались в його смерті внутрішньої боротьби за владу в Польщі. Також існує можливість, що його смерть прискорила потребу почати акцію переселення, до якої режим не був ще готовий.

Ми також знаємо, що СРСР повністю піддержав цю акцію і військово, і політично. Також не було припадком, що „Grupa Operacyjna Wisla", мала досить велике число високих радянських старшин, т.зв. „ПОПИ" (Pełniący Obowiązki Polaka), прикріплених до штабу.

Щесняк і Шота в своїй досить популярній книжці „Droga do nikąd", твердять, що потреба продовження акції поза назначений реченець 15 червня 1947 року, була вислідом важкої боротьби з відділами УПА. Поправді, важкі бої з УПА, які мали місце в тому часі, не перешкодили виселенню населення.

Відділи УПА, які в тому часі начислювали приблизно 2.000 осіб (таке число подає сам ген. Моссор, який командував цілою операцією), були під величезним тиском 20.000 реґулярного війська, приблизно такого ж числа поліційних частин і озброєних цивілів, 20.000 чехо-словацьких військ, і величезного числа пограничних і поліційних частин СРСР, які, як і чехо-словацькі війська, оперували по своїй стороні кордону.

Якщо тільки половина була вжита до депортації населення, то відношення сил польських ар до УПА залишалося 10:1, що вповні вистарчало для контролі терену дій.[27]

Операція

Потреба закінчити операцію виселення якмога скоріше причинилася до виявів ще більшої брутальности супроти населення вже і так брутальної акції. В більшості сіл населенню дано менше двох годин приготовитися до виїзду. Найбільше злочинних актів супроти населення зроблено саме в тому

часі. Всіх, яких підізрівано в зв'язках з підпіллям, як теж і інші родини, відразу арештовано, дуже часто тримано в нелюдських умовинах і в кінці запроторено в концентраційний табір Явожно. Відбувалися часті побої і навіть вбивства.

На підставі свідчень очевидців, акція виселення проходила за таким загальним пляном:

1. Населення вигнано з хат і дозволено забрати лиш те, що можна було нести з собою. В деяких місцевостях, де поодинокі селяни мали коня і віз, вони і їхні сусіди могли взяти з собою дещо більше речей. Але це був виняток радше, ніж правило. Дуже часто в дорозі до залізничної станції коня чи корову відбирали польські цивілі, які твердили, що це їхнє майно, яке було пограбоване в них відділами УПА.

2. На другому етапі населення гуртовано під чистим небом на полі обведеному колючим дротом, переведено першу реєстрацію і видавано Репатріяційні карти.

3. Опісля людей конвойовано до залізничної станції. Для деяких це означало дорогу на 30-40 кілометрів, яка часто тривала два дні. В тому часі населення не одержувало жодних харчів чи іншої помочі.

4. Забирало других 2 чи 3 дні, поки людей посаджено в тягарові вагони для подорожі на т.зв. „відзискані землі". В тому часі не розподілювано жодних харчів поміж населенням. Це означало, що дуже часто евамовані не мали харчів ані опіки від 4 до 5 днів.

5. Подорож залізницею забирала часто цілий тиждень або і довше. Харчування у поїзді, переважно в формі супу, подавано один раз на день, і то в дуже скромних порціях.

6. Після приїзду на головніші місця розподілу, людей знову реєстровано і відбирано попередньо видані Репатріяційні карти. Інформацію з попередніх карт вживано для розподілу населення в такий спосіб, щоб не допустити більше, ніж 10% населення поодиноких сіл, до нових місцевостей.

7. Людей відтранспортовувано до різних місцевостей під забороною залишати ці місцевості на „власну руку". Місцевим солтисам наказано слідкувати за новоприбулими. Місцеві поляки, багато з них теж нові імігранти з СРСР, мали завдання день і ніч пильнувати українців і доносити на них місцевим властям.

8. За декілька днів по приїзді новоприбулих ескортовано до ґміни, де війт виставляв їм нові документи.

9. На протязі двох-трьох місяців новоприбулі були без праці і жили в надзвичайно примітивних умовинах. Їх харчували чиром з муки або кукурудзянки. По доброму відносилися до них лиш залишки німців, яких трактовано не краще від новоприбулих.

10. Рік пізніше проведено ще одну реєстрацію. Тоді можна було справити різні помилки в документах, які залишилися з попередніх реєстрацій.

Голодні, без відповідного забезпечення харчами, одягом і ліками, в чужому і ворожому оточенні, народ терпів невимовно. Пісня, яку цитує Володимир Мокрий в своїй статті в „Tygodniku Powszechnym" з 1984 року, каже нам, як відчували свою долю переселенці.

Привезли нас на чужину
Брали по одному
Розметали кади могли
Як вітер солому

Привезли нас на чужину
До німецькой хати
Ой як тяжко, ой не легко
Нам тут привикати[28]

Число переселенців

На жаль, немає точної статистики, щоб відповісти на питання, яке число українців насильно вивезено в 1947 році. На підставі різних джерел, українське населення на захід від лінії Керзона обчислювано на приблизно 750.000 до 1.000.000 перед виселенням до СРСР в 1945 році. Емісари єпископа Коциловського до американської амбасади говорили про число 1.000.000 осіб, як це точно подав Ц.Б. Ельбрік в "Memorandum for the Ambassador" від 10 вересня 1945 року. Петиція також згадує число 1.000.000, з якого, на його думку, 750.000 примусять виїхати до СРСР.

Амбасадор Лейн в його телеграмі до Секретаря Стану з 9 січня 1946 року парафразує промову маршала Ролі-Жимерського про те, що „українські банди перешкодили в репатріяції", але помимо цього, як теж із-за браку транспортації, все таки державний плян виселення виконано на 65%. Якщо зробити екстраполяцію з цих даних і прийняти і мільйон як число українців перед виселенням, то тоді одержимо число 650.000 осіб, яких виселено, і 350.000, які залишилися в Польщі. Якщо приняти число 750.000 як основу, то матимемо результат 487.500 вивезених до СРСР і 262.5000, які залишилися. Якщо основне число було 700.000, то результат є 455.000 і 245.000.

Амбасадор Великобританії говорить про 484.000 українців, яких переселено до СРСР і 74.000, які залишилися в Польщі і яких переселюють на західні території Польщі. Він також твердить, що ця акція має на меті покінчити з українським питанням в Польщі. Телеграма Е. Бевінові з 27 травня 1947 року (№195) Public Record Office FO 371 66355 Y/N 07980. За документи з архіву Великобританії я вдячний д-рові Любомирові Луцюкові.

„Большая Советская Энциклопедия", 2 видання, Москва, 1955, том 34, ст. 9, каже, що 1.8 мільйона поляків і євреїв залишили добровільно СРСР, та що в результаті договору з вересня 1944 року приблизно 600.000 українців і білорусів переїхало до СРСР.

"Ukraine, A Concise Encyclopedia", Toronto, 1971, том 2, ст. 1234, твердить, що в результаті договору з 9 вересня 1944 року 500.000 українців переселено в Україну. З того виходило б, що між 250.000 до 500.000 українців залишилося в Полшьщі і їх вивезено на Захід в 1947 році.

„Українська Радянська Енциклопедія", Київ, 1963, том 11, ст. 370, каже, що в Польщі живе 300.000 українців. "Енциклопедія Українознавства", Мюнхен, 1970, том 6, ст. 2254-5, інформує, що польські офіційні дані подають 180.000 українців, тоді як українські джерела говорять про 300.000-не число, яке редактори вважають перебільшеним. Це саме джерело показує слідуючий розподіл українців за місцевостями: Ольштинщина — 50.000-60.000; Кошалінщина — 30.000; Вроцлавщина — 20.000; Люблінщина — 20.000; Зеленогірщина — 10.000; Щецінщина — 10.000; Лемківщина — 10.000; Опольщина — 2.000. Міста з великим числом українців це — Варшава, Краків і Перемишль.

"Ukraine a Concise Encyclopedia", Toronto, 1971, том 2, ст. 1094-1095, говорить про 250.000-300.000 українську меншину в Польщі, але завважує, що більше реальне число це 215.000 (ст. 1235).

"The Great Soviet Encyclopedia", переклад з 3-го видання, Нью-Йорк, 1977, том 26, ст. 558, також подає число 300.000 українців в Польщі.

В моїй книжці "The Ukraine and the Czechoslovak Crisis", Canberra, 1970, ст. 127, я подаю число 450.000.

Німецьке джерело "Deutsche Ostproblem: Eine Untersuchung der Beziehungen des deutschen Volkes zu seine östlichen Nachbarn", Würzburg, 1957, ст. 210-214, подає чило 200.000 українців, тоді як польське говорить про 150.000, з якого 135.000 живе на західніх територіях. Диви: "Falsification Beware? Warsaw-Poznań, Wydawnictwo Zachodnie, 1959, ст. 110.

Казімєж Подляський, „Білоруси, литовці, українці: Наші вороги чи браття?", (Віднова, 1986), пояснює, що в 1945 році проживало в Польщі 650.000 українців, з яких 448.000 переселено до СРСР. Одначе в 1946 році в Польщі проживало тільки 162.000, а в 1947 році — 140.000 з цього числа переселено на захід. Він тоді збільшує це число до 170.000, вчисляючи тих, які з різних причин не хотіли признаватися до українства, і враховуючи природній приріст населення осягає число 250.000 в 1985 році (ст. 104). Він твердить, що легко доказати число 150.000 українців в Польщі, але готов признати, що число 300.000 також можливе (ст. 105).

Павло Р. Маґочій, в своїй статті "The Tragedy of Lemko Rusyns", твердить, що з числа 178.000 приблизно 130.000 було вивезено до УРСР (ст. 15). 48.000 залишилося в Польщі, їх переселено на захід, і під сучасну пору з огляду на природний приріст нараховують приблизно 60.000. Приблизно 10.000 повернулося на Лемківщину.

Євген Пастернак в своїй книжці „Нарис історії Холмщини і Підляшшя: Новіші часи", Вінніпеґ-Торонто, 1968, ст. 308-317, 328-329, покликаючись на радянську і польську офіційні статистики, приходить до висновку, що вивезено на західні території 202.152 особи.

Знову ж „Наше Слово", Варшава, ч. 2-3, 26 травня 1956 року, описуючи з'їзд українців в Варшаві з 18 червня 1956 року, на якому створено УСКТ, подає, що на з'їзді було 239 делеґатів, які репрезентували 250.000 українського населення в Польщі.

Ще інші дані знаходимо в книжці A. Maryanski i L. Kosinski, "Materialy do geografii zaludnienia Polski i Czechoslowacji", Warszawa, 1961, ст. 24. Вони говорять про число 480.000 осіб евакованих до СРСР і 115.000 на західні території з цілого числа 595.000.

Як видно з повищої інформації, нам майже неможливо подати дійсне число українського населення без офіційних даних. Одначе, коли врахувати всі евентуальності, то число 250.000 можна прийняти без більших застережень.

Наслідки „Акції Вісла"

Втрати депортованого українського населення не можна обмежувати до матеріяльних, хоч і вони величезні. В розмовах з людьми, які пережили переселення, знову і знову підкреслювано ними брутальність, з якою і польське правління і населення відносилися до українців. Психологічна травма, викликана примусовим переселенням, була надзвичайно великою і тривкою.

Не менш болючим для цілого народу були намагання польських властей й частини польського суспільства затерти всі сліди українности земель Закерзоння. Руйновано церкви, роблено спроби замінити стародавні українські назви сіл і місцевостей польськими тощо.

В. Мокрий в його статті-рецензії на першу офіційну Лемківську Виставку в Новому Санчі вказує на саме болюче місце проблеми, коли описує експонат розп'яття без голови. Виглядає, що якісь польські патріоти в шовіністичному запамороченні відрізали голову фіґурі Ісуса Христа тільки то-

му, бо розп'яття було в українському селі, і тому для них воно репрезентувало „русинського бога".[29]

Дуже багато змінилося від тих страшних і непевних часів сорок років тому. Чи можуть українці в Польщі очікувати кращого трактування в недалекому майбутньому? Завжди небезпечно спекулювати про прийдешнє, і тому треба бути в цих справах поміркованим і не завжди песимістом. Але деякі сучасні реалії дають багато до думання.

Гляньмо на ситуацію, в якій знаходиться Українська Католицька Церква, і то в країні, де католицька церква втішається не тільки моральним, але й політичним впливом. До сьогодні не дано їй права самостійного діяння чи ієрархічної завершиности. Всякі спроби в цьому напрямі розбиваються на мурі опозиції і польського єпископату, і клиру. А церква ця понесла величезні втрати. Забрано від неї понад 350 церков і багато інших матеріяльних об'єктів.

Православні українці також не мають своєї власної церковної автономії і є підчинені Польській Автокефальній Православній Церкві, в якій творять біля 40 відсотків вірних.

В Польщі існує всього дві середні школи з українською мовою навчання. Студії україністики в вищих учбових закладах в стадії стаґнації. Бажання українських студентів створити свою власну організацію перекреслено відмовою Міністра Освіти. Цю літанію кривд можна б продовжувати без кінця.

Чи існують надії на краще? Як довго особи, що стоять при кермі державою, ті самі, які сорок років тому брали пряму участь в терорі проти українського населення й посьогодні хвастаються цим фактом в телевізійних виступах, як це робить наприклад ген. Войцех Ярузельський, то треба серйозно сумніватися. Нічого ж не вказує на те, що він або його окруження готові на більші зміни в їх відношенні до української меншини.

Одначе, в суперечь всього роду перешкодам, українці не перестали існувати, але навпаки, здобулися на певні осяги. Нові іміґранти з Польщі до Канади — це найкращий доказ. Вони не тільки освічені, але й добрі українські патріоти з високою національною свідомістю і громадською відповідальністю. Недавне турне хору „Журавлі" в країнах Північної Америки — це також новий і важливий розділ в книзі життя українців Польщі.

Але коли виставляємо наші рахунки полякам, ми не повинні забувати і другої сторони медалі. В Україні існує польська меншина. Наші вимоги кращого трактування українців в Польщі повинні бути пов'язані з нашою турботою також і за людські і національні права поляків в СРСР і в Україні. Обороняючи їх, ми тим самим краще зможемо оборонити права української меншини в Польщі.

Пісня ансамблю „Лемковина", яку взято зі статті В. Мокорого „Хрест Лемків", висловлює надію на краще майбутнє. Ось її слова:

На Лемковині, на нашім краю
В Карпатах днес
Народ воскрес
Право його не згине[30]

Треба надіятися і працювати для того, щоб ця мрія наших братів в Польщі стала реальністю в найближчому часі.

Примітки.

1. На основі різних обчислень, приблизно 1.500.000 польських полонених і депортованих осіб проживало в глибині СРСР. Не всі вони були етнічно поляками. Krystyna Kersten в її книзі "Repatriacja ludności polskiej po II Wojnie Światowej: Studium historyczne", Вроцлав, 1977, згадує це число, але сама вона склонна прийняти 1.200.000. Диви: ст. 34 і далі.

2. Радянський Союз і Польща стали союзниками, коли літом 1941 року, СРСР став союзником Велико-Британії, а тим самим і її protege, Польщі. Радянсько-польський договір був підписаний ген. Сікорським 30 липня 1941 року. В грудні 1941 року на зустрічі зі Сталіном, цей останній говорив про можливість „малих поправок (чуть-чуть)" кордонів, які були встановлені Ризьким договором. й про розв'язку меншинних проблем шляхом обміну населення. Диви: Jan Ciechanowski, "Defeat in Victory", New York, 1947, ст. 78; польський Міністер Закордонних Справ Едвард Рачинський в його промові на Міжсоюзній Конференції в St. James Palace. 24 вересня 1941 року, згадав польсько-німецькі пересунення людности, але не говорив про обмін населення поміж Польщею і Радянським Союзом. Диви: L.W. Holborn, ed., War and Peace Aims of the United Nations. 2 томи. Boston, 1943, 1948, том 1. ст. 462.

3. Президент Бенеш старався в 1942 році одержати згоду британців, а в 1943 році згоду американців і СРСР на вивіз німців з Чехо-Словаччини. Диви: E. Benes, "Memoirs", London. 1954, ст. 210 і далі.

4. Сталін спершу підніс це питання компенсації в розмові з А. Іденом (Eden) в половині грудня 1941 року. Диви: W.S. Churchill, "The Second World War", London, 1951, том 3. ст. 558.

5. Диви: W.S. Churchill, "The Second World War", том 3, ст. 558; том 5, ст. 348, 351 і далі; Промова Черчіля в Палаті Громад 15 грудня 1944 року, "Hansard", том 406, колонка 1483 і далі; "Foreign Relations of the United States, Diplomatic Papers. The Conferences of Malta and Yalta 1945", Washington, D.C., 1955, ст. 232 і далі; Письмо Ф.Д. Рузвельта з 17 листопада 1944 року до С. Міколайчика — Диви: S. Mikolajczyk, "Pattern of Soviet Domination", London, 1948, ст. 116 і далі; Jan Ciechanowski. "Defeat in Victory", New York, 1947, ст. 341 і далі; D.J. Dallin, "Russian and Postwar Europe", 5 вид., New York, 1948, ст. 169; W.W. Kulski, 'The Last Opportunity for Russian-Polish Friendship', "Foreign Affairs", том 25, 1946. ч. 47, ст. 679. Відповідь уряду СРСР з 11 січня 1944 року диви: "Documents on American Foreign Relations", Boston, 1940-1947, том 6, ст. 649 і далі. Правдою є, що Foreign Office Research Department Великобританії в січні 1944 року підготовив становище в відношенні до меншин. Диви: "Alternative Policies Towards Minorities", Public Record Office, FO 371 40477 X/M 07572. Також: "Transfer of Minorities", Public Record Office, FO 371 38012 Y/M 07572, та Annex 1, "The Polish Minorities Treaty".

6. Текс цього порозуміння диви: "Documents on American Foreign Relations", том 7, ст. 855 і далі.

7. Диви: "Foreign Relations of the United States", ст. 204-205. Текст польсько-радянського договору про кордон з серпня 1945 року підписаного Молотовом і Осубкою-Моравським можна знайти в Public Archives, FO 371/47624 YM/07402. Польсько-радянський договір про переселення підписали 6 липня 1945 року З. Модзелєвський і А. Кешінський в Москві В цьому договорі підкреслюється, що кінцевим реченцем переведення переміщення осіб вичислених в параграфах 1, 2 і 4 є 31 грудня 1945 року. Треба, отже, припускати, що договір поміж УРСР і Люблінським урядом мав подібні клявзулі. Диви: Public Record Office, Great Britain, FO371/47624 YM/0742. В кінці, спільне комуніке урядів Польщі і УРСР з 7 травня 1947 року говорить про формальне закінчення репатріяції горожан Польщі і УРСР на підставі договору з 9 вересня 1944 року. Диви: Рапорт амбасадора в Варшаві Ернесту Бевінові, міністрові Закордонних Справ. Свою телеграму амбасадор закінчує таким реченням, яке дуже вимовне про ставлення англійців до українського питання: "Henceforth apart from the small number of Ukrainian communities in North Eastern Slovakia, there will be no Ukrainians in Europe outside the Soviet Union. Thus the vexed Ukrainian Question should at least cease to trouble international

relations in Eastern Europe and become an internal affair of the Soviet Union". Public Record Office, FO 371 66355 Y/N 07980.

8. Диви: "Foreign Relations of the United States", ст. 716; теж Edward R. Stettinius, "Roosevelt and the Russians", New York, 2949, ст. 181, 211. Також в Ялті узгіднено створення Польського Уряду Національної Єдности.

9. Про плян „Буря" в українських джерелах диви: „Літопис УПА", Toronto, 1978-1986, том. 5, ст. 181-182, 255-258.

10. Диви: Antoni Szczesniak, 'Niektóre problemy stosunków polsko-ukraińskich w latach 1939-1947', "Polska Ludowa", Warszawa, PWN, 1968, Vol. 7, p. 65.

11. Про польські Schutzmanschaften диви: „Літопис УПА", том 2, ст. 23, 44, 51, 60, 89, 91, 93, 116-117, 121-122, 130, 136-137, 149, 162-166, 172-174, 179, 181, 183-184, 191-197, 204, 226-227, 231-232; том 5, ст. 39, 41, 115, 173, 179, 181, 217-219, 222, 246, 254.

12. Про це питання існує велика література. Диви: P.J. Potichnyj, Ed. "Poland and Ukraine: Past and Present", Edmonton, CIUS, 1980, pp. 231-294; Також „Літопис УПА", Торонто, 1978-1987, томи 1-13; Німецький погляд на ці питання диви: „Літопис УПА", том 6, ст. 15-16, 22-23, 75, 87-88, 103, 128-130, 150-152, 179, 182, 186; том 7, ст. 36, 39, 43, 52, 60, 66, 68, 71-72, 76, 79, 80, 86, 91, 119, 127-128, 131, 141-142, 149, 157-158, 181, 199, 202-205.

13. Диви наприклад: „Ярославщина і Засяння, 1931-1947: Історично-мемуарний збірник", New York, 1986 і „Перемишль: Західній бастіон України". Неґативну оцінку цієї статті диви: A. Kwilecki, 'Fragmenty najnowszej historii Lemków', "Rocznik Sądecki", том 8, 1967, ст. 262-273.

14. Диви: „Ярославщина і Засяння"; „Перемишль: Західній бастіон..."; „Рятуйте нас від польського мордування: Меморіял Холмської Ради", Холм, 30 квітня 1944 року. Диви теж: „Спиніть безумство!: Український голос до людей доброї волі з приводу масового винищування українців поляками на Холмщині і Підляшші", в книзі Євгена Пастернака, „Нарис історії Холмщини і Підляшшя: Новіші часи", Вінніпеґ-Торонто, 1968, Додаток ч. 16, ст. 421-442. Це звернення підписане представниками кількох інституцій і датоване 15 травня 1944 року.

15. Одна така атака на Гуту Степанську описана в „Літописі УПА", том 5, ст. 81-82.

16. Одним з прикладів цієї діяльности було село Павлокома в Березівському повіті, недалеко містечко Динова. 2 і 3 березня 1945 року село окружено і 365 осіб, молодих і старих вбито. Мою бабусю Катерину, якій було 73 роки, забили ціпами. Священика, о. Лемця, відірвано від престолу і бито, аж поки його опухле тіло не розірвало на ньому сорочки. Він помер в страшних муках. Таких Павлоком було більше. Диви: Андрій Мудрик, „Трагедія села Пашлокоми", Торонто, 1974; також "New Lidice: The Ruination of Ukrainian Village Zavadka Morokhivska", July 1946. Цей документ, надрукований в підпіллі, передано амбасаді США в Варшаві 2 грудня 1946 року і знаходиться в Державному Архіві США, Фоліо ч. 329269. Надзвичайно цікаві спостереження про виселення можна осягнути зі статтей в підпільних журналах, які виходили на Закерзонні. Диви: 'Большевицько-польський терор і справа переселення', „Інформатор", Рік 11, ч. 2(6), квітень 1945, ст. 12-13; Стояр (Ярослав Старух), 'Українські землі за лінією Керзона: В огні боротьби', „Інформатор", Рік 111, ч. 1(11), 1946, ст. 12-27. Обидва числа знайдено в Державних Архівах США, під Група 319, Фоліо ч. 329269.

17. Диви: Enclosure № 1 to Embassy's Despatch № 35 від 25 вересня 1945, Державний Архів США, Група 84, Фоліо ч. 2729; також Memorandum for the Ambassador of September 10, 1945, Фоліо ч. 2727; Telegram to Secretary of State of September 22, 1945, Фоліо ч. 2727; "To the Whole Civilized World! An Open Letter from Ukrainians Living Beyond the Curzon Line", in P.J. Potichnyj and E. Shtendera, Eds. "Political Thought of the Ukrainian Underground, 1943-1951", Edmonton, CIUS, 1986, pp. 383-390.

18. Диви: "Petition"; диви теж: Zhavchenko, „Petition to the Secretary of State", Державний Архів США, Група 84, Фоліо ч. 2727; також листи, написані поляками, деякі анонімні в обороні українського населення: A. Czeslowski, A. Bodziak, A. Zagórski, etc. Група 84, Фоліо ч 2732.

19. Диви: C. Burke Elbrick, "Memorandum for the Ambassador: Transfer of Ukrainian Population from Poland", September 10, 1945, Державний Архів Група 84, Фоліо ч. 2727.

Правдоподібно, щоб камуфлювати свої потягнення, амбасадор СРСР Лебедев поінформував амбасадора Лейн-а, що деякі дрібні польські службовці старалися перешкодити виїздові українців та що декілька сіл було спалено з цього приводу. Амбасадор Лейн відкидає таке пояснення і підкреслює факт, що українців виселюється силою. Диви: Telegram to the Secretary of State, № 281, від 22 вересня 1945, Група 84, Фоліо ч. 2727.

20. Диви: Telegram 93. to the Secretary of State of November 7, 1945, Група 84, Фоліо ч. 2727; 2 грудня 1946 року Полк. Френк Джессіг (Jessig) передав документ, підготований українським підпіллям, під назвою "The Displacement of His Exelency Bishop Josaphat Kotsylovsky and Ukrainian Clergy of Peremyshl", Група 319, Фоліо ч. 3292269.

21. Диви: Група 84, Фоліо ч. 2727.

22. Диви: Antoni B. Szcześniak i Wiesław Z. Szota, "Droga do nikąd", Warszawa, MON, 1973; також: P.J. Potichnyj, ed., "Poland and Ukraine". Існує офіційний таємний рапорт про „Akcja Wisla", але він недоступний авторові цієї статті.

23. Ці факти можна б проілюструвати, хоч би ось таким прикладом: Коли в місяці грудні 1986 року, на одному із семінарів в Університеті МакМастера я підніс цю справу з проф. Єжи Вятром, членом ЦК ППР, колишнім директором Інституту Марксизму і Ленінізму, членом Польської Академії Наук, полковником армії, і дуже частим відвідувачем в Північній Америці (росіяни звуть таких мобільних людей „выездной") — його відповідь була, що це одне з питань, якому польська публічна опінія не присвячує жодної уваги. Поляки, на думку Вятра, повністю піддержували виселення українців і до сих пір піддержують це розумне рішення. Компенсація, визнання помилок? Професор Вятр відкинув такі думки з презирством, на яке тільки міг здобутися: „Хіба ж українці не коляборували з німцями?" Дещо згодом він признав, що деякі окремі особи й справді могли терпіти в тому часі, і це погано.

Мені здається, що професор Вятр не єдиний, і мені виглядає, що він має польську публічну опінію за собою. Навіть Казімєж Подляський, який в своїй книжці „Bialorusini-Litwini-Ukraińcy: Nasi wrogowie czy bracia?" тотально засуджує „Акцію Вісла", погоджується з думкою Вятра про польську публічну опінію в цьому питанні. Значить, коли ходить про українців, то поняття „колективної відповідальности" продовжує процвітати в Польщі.

24. Добрий перегляд цих публікацій знаходимо в статтях: Тарас Кузьо (Володимир Дробник), 'Українська меншість у післявоєнній Польщі', „Сучасність", №;, 1986, ст. 70-83; Василь Полтавець, 'Дещо у справі національних меншостей в Польщі', "Journal of Ukrainian Studies", №9, 1980, ст. 18-29; „Віднова" №3, 1985, ст. 106-194, 247-248; „Віднова", №4, 1986 — майже ціле число присвячене польсько-українським стосункам; Мирослав Трухан, 'Українці в Польщі: перспективи на майбутнє', „Віднова", №5, 1986, ст. 179-192.

25. Диви теж: Halina Martinowa: „Dorota", 'Listy do Redakcji', „Kultura", №1-2, 1987, ст.219-220. Автор листа робить заввагу, що не тільки українські села були тероризовані владою, і подає причини такої політики. Диви теж: Мирослав Трухан, 'Акція Вісла', „Віднова" №3, 1985, ст. 53-62.

26. Диви: Постанова Президіума Ради Міністрів від 24 квітня 1947 року.

27. Щесняк і Шота подають відношення сил як 1:3.2 і твердять, що власне тому польське військо не могло собі дати ради з УПА.

28. W. Mokry, 'Krzyz Lemków', „Tygodnik Powszechny", №36, 2 вересня 1984. Література про лемків постійно росте. Диви: R. Reinfuss, 'Lemkowie jako grupa etnograficzna', „Prace: Materialy etnograficzne, VII, Lublin, 1948-1949, ст. 77-210; W. Mokry, 'Rusini, Lemkowie-Ukraińcy', „Tygodnik Powszechny", №45, 1984; J. Hunka, „Lemkowie dzisiaj", SKPB, Warszawa, 1986 і „Lemkowie dzisiaj — Polemiki", Warszawa, 1986.

29. W. Mokry, 'Krzyz Lemków', Диви також: Antoni Kroh, 'O historii i dniu dzisiejszym', „Lemkowie: Katalog wystawy", 1984; A. Kwilecki, 'Fragmenty najnowszej historii Lemków', „Rocznik Sądecki", том 8, 1967, ст. 244-389; W. Mokry, 'Dzisiejsza droga Rusina do Polski', „Tygodnik Powszechny"; W. Mokry, 'Od cerkwi do kościola', „Magury 86", Варшава, 1986, ст. 92-103.

30. W. Mokry, 'Krzyz Lemków'.

Р. Колісник

УКРАЇНСЬКА ДИВІЗІЯ І ВІЙСЬКОВА УПРАВА „ГАЛИЧИНА“

Німецька політика відносно українського національного війська 1943-1945

В попередньому, 5-6 числі, з 1987 року пропущено одну сторінку тексту. Після останнього речення на сторінці 46 *„Це видно з „тез докладу для делегатів Військової Управи:“*[7] має бути:

1. Нам врешті вдалося зорганізувати військову формацію, „що на правах союзника боролася б у рядах німецької армії проти більшовиків“. [Члени ВУ не знали про думку Вехтера на цю саму справу!]
2. В цій „поважній військовій одиниці... під оком українських старшин українська молодь може дістати так дуже важну для неї вихову.“
3. Цей „скромний почин не задовольняє вповні задушевних мрій і бажань всього українського громадянства [...], але це справа сантименту [...] Холодний розум і тверезий життєвий і політичний реалізм, піддержаний досвідом трьох десятків літ, каже нам бачити дійсність такою, якою вона є“ [...]
4. На пропаґанду проти творення дивізії, яка [пропаґанда] не перебиратиме в засобах“, слід протиставити спокійне, розважне переконування саме про доцільність, а то й конечність творити сьогодні українську військову частину, хоча б в такому виді, в якому вона сьогодні може існувати.“
5. „Справу організації дивізії та її частин очолює У.Ц.К. через Українську Військову Управу... Почин У.Ц.К. у справі творення Української Галицької Частини — це історичний почин, який може і повинен мати далекосяжне значення для української нації“...

Але й ця відносна „обережність“ мала багато переборщень, надто оптимістичні сподівання, як от: „союзники німців“, „почин УЦК“, „історичний почин“, „далекосягле значення для української нації“, — протилежне до того, що писав Вехтер своїм підвладним.

Тож не диво, що у краю, за прикладом українських комбатантів у Львові і УЦК, члени якого (крім Паньківського) всі перші зголосилися до дивізії, на чолі з Кубійовичем, давалося волю виявові національних почувань. Читаючи внизу поданий репортаж у *Краківських вістях* від 7 травня, ч. 94: „Збори українських комбатантів у Львові“, ту емоційність можна легко уявити:

---

7 „До П.Т. Старшин, Підстаршин та всього Стрілецтва СС Стрілецької Дивізії Галичина на рогатинському терені“, підписав Бігус Петро, військово-уповноважений. Рогатин, дня 28 червня 1943 р., летючка, КН 40442. (Архів Братства).

Вербувальна акція (2)

(Продовження)

Пропаґандивною вербувальною акцією керував Відділ пропаґанди Військової Управи, на чолі якого стояв Михайло Кушнір.

М. Кушнір — це колишній вояк УГА, в якій був важко поранений. Середнього росту, кремезної будови, завжди бездоганного вигляду, емоційний у виступах, він умів захопити слухачів під час своїх промов, виголошуваних з ерудицією. Ґравер, дереворит; письменник-символіст, — студіював у Віденській академії мистецтва (1919-20) і Мюнхенській академії мистецтва (1920-21). В німецькій мові вийшли його праці, як от: *Der Sinn in Gegenstand (Сенс в об'єкті),* Берлін 1929; *Das Problem der Stillenentwicklung in der modernen Kunst (Проблеми розвитку стилю у модерному мистецтві);* альбом дереворитy: *Orphica* Реґенсбурґ, 1927; *Ein Leben (Одне життя),* Берлін і ін.

У 1926-28 роках М. Кушнір працював у т-ві *Просвіта* у Станиславові. В той час він зорганізував тайні ідеологічно-освітні гуртки серед середньошкільної молоді Станиславова, серед якої він тішився великою популярністю. Пізніше він належав до проводу Фронту національної єдности Дм. Палієва. У перших роках 2-ої світової війни працював на культурно-освітньому відтинку Криниччини, а від березня 1942 року очолив Відділ культурної праці в УЦК, до завдань якого належали т.зв. світлиці кол. т-ва Просвіта, хорові, мистецькі і театральні ансамблі і ін.

Інші члени Військової Управи теж брали активну участь у вербувальній акції, головно Степан Волинець, Осип Навроцький, Андрій Палій, Михайло Хронов'ят. Вони виступали на громадських зборах у Львові й на провінції.

Вехтер їздив на проголошення творення дивізії до Перемишля й Коломиї. Запальчивий Бізанц, який звертав на себе увагу не зовсім поправною українською мовою, додавав достовірності тим, що був старшиною Української Галицької Армії.

До особистих виступів членів ВУ ще долучилося масове розповсюднення пропаґандивних афішів, летючок, брошурок, статтей у пресі, закликів у радіо. Усе було звернене до молоді голоситися до дивізії.

У першому місяці після проголошення (до 2 червня) успіх був, як писали *Краківські вісті*, «надсподіваний», бо зареєстровано зголошених 81.999,[8] вчетверо більше, ніж плянував Вехтер. Одначе те число, до якого повернемося далі, було теж «пропаґандивне», бо то була тільки реєстрація, а не фактичний набір.

Після початкової «гарячки» в першому місяці наступило «охолодження». Пропаґанда проти дивізії почала прибирати поважних і ширших форм.

Противники дивізії говорили, що дивізія німецька частина, на-

віть не має за відзнаку тризуба, а галицького лева. У повстанській боротьбі, яка ведеться на рідних землях і має підтримку свого населення, багато кращі вигляди на успіх.

У «Бюлетені», видаваному Краєвим Проводом Організації Українських Націоналістів Самостійників Державників, 1943, ч. 11, у статті «Довкруги стрілецької дивізії Галичина», яку поширювано у відписах, між іншим писалося:

> **...без української держави, без українського уряду не може бути української армії. Те, що плянують німці — це дальший визиск, цим разом фізичної сили народу, це дальше його нищення і ставлення наше до цього в цьому випадку може бути тільки неґативне.**
>
> **...Перше питання, яке мусимо поставити, звучить: в ім'я чого, з якою метою творять німці т.зв. «галицьку дивізію»?..**
>
> **...Позбавити запілля активного елементу — кинути його на гарматне м'ясо, словом спожиткувати його на фронті — ось справжня суть того, що зараз німецьким пляном, на жаль, і українськими руками, твориться.**
>
> ...Німці дбайливо виелімінували з цієї справи всякий політичний елемент. Дивізія має назву «галицької», а не української. Її відзнака буде лев із трьома терезіянськими коронами, а мова команди — німецька. Мужва і нижчий склад — українці, вища команда німців. Вже з цього бачимо, що це типова колоніяльна частина, щось зовсім подібне до індійських чи новозеляндських дивізій англійської армії. Чи українське громадянство, зокрема молодь, можуть йти на цю шопку? Дрібку здорового глузду, дрібку застанови і відваги в думанні, і нам стане ясно, що ні. **Українська кров може литися тільки за Українську Державу і тільки в рядах Української Армії, а не в колоніяльних відділах зброєздатних українців. Від ворожих імперіялізмів врятує нас тільки власна незалежна від них зброя, а не служба тим імперіялістам.**

У летючці-зверненні Головної Команди Української Повстанської Армії, червень 1943, пишеться, що український народ не „поділятиме долі жидівського населення".

> Український народ стане до боротьби у власній обороні всього населення України, без огляду на його національну приналежність.

Хоч не згадується про дивізію, але закликається:

> Не йдім у німецьку армію, не їдьмо до Німеччини на роботи, бо в той спосіб беремось рятувати потапаючого імперіяліста, який і себе не врятує і нас знищить.

У комуністичному зверненні Обласного Командування Народної Гвардії погрожувалося:

> **Українці**
>
> Не дайте глузувати з себе. Не дайте сплямити свого чесного імені. Ні один патріот українець не піде до Собачої Дивізії Гітлера. А ті, що

підуть — це зрадники свого народу. Їм не ждати від нас пощади, коли прийде час відплати. Всюди досягне і покарає їх грізна караюча рука народу, як знайде і покарає справедливо всіх тих, які віддають на поталу наш народ загарбникові. О ці всі комітетчики, адміністратори та війти, стражники та поліцаї, всі, що вислуговуються окупантові або відданою працею, або підлабузництвом.

Зрадникам смерть.

Поляки теж були затурбовані творенням дивізії, і у своїй аналізі вбачали небезпеку, що дивізію німці можуть вжити проти воюючої Польщі. Вони підозрівали, що ослаблені ідеологічно німці починають шукати нових союзників, а українські націоналісти „радо приймуть цей подарунок, який може перетворитися на поважний інструмент на випадок капітуляції Німеччини", — так писали вони в інструкціях щодо творення української дивізії.

Поляки постановили „за всяку ціну не допустити й повести пропаґанду в терені серед німців, серед українців і серед більшовиків.

Говорити німцям, що українці нездисципліновані, зрадливі [...]

До націоналістів треба робити алюзії, що спір можна полагодити мирно, бо в інтересі Польщі є сильна Україна. Україна мусить мати Галичину й Карпатську Україну. Польща погодиться на лінію Сян-Буг [...]

Серед невтральних українців ширити вісті про німецькі грабежі, побої; що дивізію вживатимуть до робіт в Німеччині [...]

Серед більшовиків вказувати на запроданість українців, і тому вимагати проти українців відповідних заходів усіх тих, що воюють проти гітлеризму.

Як виконувати цю пропаґанду серед українського населення?

Якщо тебе знають, що ти поляк, то намовляй іти до дивізії, бо ти йшов би якби німці творили б польську дивізію. Український елемент примітивний і політично не вироблений, тому зробить навпаки [...] Говори, що пани і попи хочуть дивізії, що продали хлопа за мільйони злотих. Навіть під час покликання говори, що в дивізії б'ють і їсти не дають.

І польський провід хотів докладних даних про кількість зголошених, настрої населення і т.п.

Рейд комуністичних партизанських загонів Ковпака, який прямував з Волині через Галичину в напрямі Карпат, створив паніку між німцями, які опускали свої малі станиці та втікали до більших міст, виявляючи, що вони вже не такі сильні.

Не мало до „охолодження" щодо дивізії спричинилися „реклямації".

До дивізії були зголосилися такі, які знали, що вони необхідні в їхніх урядах чи підприємствах і будуть реклямовані; були такі, що голосилися під імпульсом загальної психози й тепер не хотіли йти; були такі, що з інших причин хотілися „реклямувати". До першої категорії, які голосилися „для прикладу", були працівники УЦК й інших ва-

жливих установ чи кооперації, які силою факту мусіли „реклямуватися", бо без них ті установи прийшлося б замикати. Все це впливало неґативно, і в населенні створився новий тип добровольця — „реклямованого дивізійника". Поширювалися жарти, наприклад: „після проклямацій, маніфестацій прийшла черга на реклямації".

Німці почали щораз більше набирати на роботу до райху, — подекуди навіть набірні комісії до дивізії рівночасно „набирали" робітників до Німеччини. Вехтер теж заборонив нашій молоді голоситися до дивізії з „Баудінсту", про що буде мова далі — це інші факти „охолодження".

Щоб тому протидіяти, в пресі появилися статті проти неґативного ставлення до дивізії.

Лев Шанковський писав у статті п.н. „Історичні аналогії" (КВ, 29 травня, 1943, ч. 113):

„Ви, звичайно, знаєте сентенцію про історію, що повинна бути вчителькою життя, а проте буває багато людей, яких історія і досвід нічого не навчили. Думки ці насуваються з подвійною силою тепер, коли проголошено набір до Галицької Дивізії. Правильно відмічає преса, що ця справа сколихнула тихим життям Галицької Землі і викликала багато шуму по наших містах і селах. Але поруч позитивного зрушення і деякого піднесення помічається серед громадянства, можна сказати, і деяку здержливість.

...Жертви українського народу в боротьбі з большевицькою Москвою йдуть у мільйони і цього нам забувати не слід. Коли ж сьогодні хтось не здає собі справи з небезпеки, що грозить фізичному існуванню української нації від Сходу й галасує про боротьбу з Москвою, але самий не хоче причинитися до перемоги, то це виглядає на того струся, що ховає голову в пісок. За свій „пацифізм" ми нераз заплатили, нехтуючи власною збройною силою. І дарма, що вся Україна сколихнулась від соток і тисячів протибольшевицьких повстань, що охопили дослівно всю її територію, результат партизанщини був один: Базар. Реґулярна сила червоної Москви мусіла вийти переможцем над українським партизанським рухом, хоча цей рух був сильний і охоплював великі простори. Це вже такий закон збройної боротьби, що реґулярна військова сила перемагає зле узброєні і в акції нескоординовані партизанські загони. На довшу мету партизанщина в зустрічі з реґулярною військовою силою не витримує і мусить уступити з поля бою. Партизанська боротьба з червоною Москвою коштувала Україні сотки тисяч її найкращих синів. Якщо б тільки 1/10 цього впало в лавах реґулярної армії в обороні державности, результат наших визвольних змагань був би напевно інакший.

Тому і тепер мусимо здавати собі справу з положення. Досить тієї інфляції всіляких чуток і гасел. Мусимо заглянути правді в очі, відкидаючи все, що присипляє нашу енерґію і розмах. І треба признати, що наша молодь не зупинилася в тому переломовому часі на півдорозі! Тисячі української молоді вступає до Галицької Дивізії, щоб навчитись орудувати зброєю згідно з законами модерної війни..."

Місячник *Нові дні* на окремій „військовій сторінці“ (червень 1943), покликуючися на масові народні демонстрації, писав:

...„Голос народу — голос Божий. Український народ зрозумів, що не в назві справа, не в кольорі одностроїв, а в тому змісті, що його ми вкладемо в діло. Як можна було передбачити, до формованої дивізії „Галичина“ вступили найкращі з найкращих. Не знаємо, як розгорнуться події, не хочемо їх випереджувати. Проте знаємо й віримо, що життя кожного народу — раніше чи пізніше — мусить розвинутися згідно з законами природи і соціології та з логікою фактів. Своєю поставою до справи стрілецької дивізії заманіфестував український народ свою відвічну **волю** жити. Своєю участю на полі бою виборють добровольці для українського народу **право** жити. Їх окрилюватиме дух геніяльного Франка, який ще кількадесят років тому навчав:
Лиш боротись значить — жить, vivere memento!“

Появилися фейлетони про п. Череваня, який дістав посвідки, що він є „головою, півголовою, президентом“ багатьох установ і став першим кандидатом на „реклямованого дивізійника“.

Військова Управа в травні видала від себе заклик *(КВ,* 10 червня 1943, ч. 123):

Українці Галичани!

Від 28 квітня цього року йде підготова створити дивізію з галицьких українців. За цей короткий час зроблено вже багато. Для керування справою створено у Львові Військову Управу з колишніх старшин Української Галицької Армії, на кожний повіт призначено одного старшину УГА як уповноваженого Військової Управи. По всій Галичині, по її містах і селах, відбулись численні народні збори та ділові наради. На цих зборах і нарадах з'ясовано , яке значення має для нас СС Стрілецька Дивізія „Галичина“ та встановлено, що наш найвищий національний обов'язок — всіми силами її підтримувати й масово вступати в її лави.

Десятки тисяч охотників зголосились до Набірних Комісій. Зголосилися і старшини і вояки УГА. Ген. Віктор Курманович пригадав нам у своїй відозві давню присягу вояків УГА: *не покладати зброї,* поки Рідному Краєві загрожує небезпека московського большевизму.

Масово зголосилася до Набірних комісій українська молодь. Цим довела вона, що хоче бути гідною своїх батьків, славних героїв УГА.

Український народ у Галичині виявив свою зрілість і свідомість. Він —

зрозумів, що його місце на фронтах світової війни,

зрозумів, що не може він залишатись лише спостерігачем воєнних подій,

зрозумів, що *зброя рішає долю народів,*

зрозумів, що в цій війні важиться *і доля України,*

зрозумів, що лише той має голос і право при закінченні війни, хто тримає зброю в руках, хто *б'ється за кращу долю свого народу.*

Та готовість українців до збройної боротьби збентежила всіх ворогів українського народу. Вони не хочуть бачити зброї в його руках і

всіма силами ведуть пропаґанду проти створення СС Стрілецької Дивізії „Галичина“. Вони вживають всяких засобів, щоб застрашити українців. А де не помагає залякування, там зрадливо вдають вони нібито українських патріотів. Обов'язок кожного свідомого українця — *дати рішучу відсіч цій злочинній ворожій кирині.*

У власному українському національному інтересі, *для забезпечення кращого майбутнього своєму народові* — українське населення Галичини йтиме й далі твердо та непохитно тим шляхом, на який воно свідомо вступило від дня 28 квітня цього року.

Львів, травень 1943.

За Військову Управу:

сотн. О. Навроцький, начальник військової канцелярії,
мґр М. Кушнір, реф. пропаґанди“

Протидивізійні тенденції вже не зникали й приходили навіть з вишкільного табору. Під час дальшої вербувальної акції їх обговорювала Військова Управа, наприклад на нараді-відправі окружних уповноважених, 30 жовтня 1943 року у протоколі читаємо:

Обговорюється ще настрої серед добровольців у вишкільних таборах, да „є люди з 11-ох армій“; говориться про рекламації і „ґешефти“, наприклад, за прибиття печатках береться 2 злотих“, про те, що ніби існує три дивізії — „вишкільники, рекламанти і дезертири“. Дезертирів було 70. Перепалося теж й урядовцям Українського Центрального Комітету, які не пішли до дивізії, а один вояк на вишколі мав сказати, що „перша куля призначена УЦК-івцям“.

На тій же відправі, Шульце, який став комендантом *СС-Ерґенцунґсштелле,* станиці німецьких есесів, що перебрала функції набору й ведення евіденції рекрутів і вояків, скаржився, „що старші не мають впливу на молодь, що молодь сама собою керує“, мабуть, маючи на думці ОУН. Він теж подав свою розв'язку справи: „Хто не хоче йти до СС, до праці в райху мусить іти“.

Деякі вояки розчарувалися, опинившися на суворому німецькому рекрутському навчанні, як пише О. Дольський до свого кол. вчителя в Самборі (Архів Братства):

...„Починаючи від Брна, де ми вперше заїхали на вишкіл, маємо безнастанні прояви невдоволення. Початково починається німий протест проти того всього, але протести не здаються на ніщо.

...З хвилею виїзду розірвався контакт наш з „Військовою Управою“. Оповідали у нас, що „Військова Управа“ не була навіть зрієнтована, коли будемо присягати і який буде її зміст. Натомість суспільство прив'язувало більше старань, бо в „Дивізії“ добачувалась гаранта кращої майбутності“...

Про труднощі набору пише в своєму звіті дивізійний поручник Герман, який вів вербункову акцію в днях від 9 грудня 1943 до 10 січня 1944 року в повітах Бродів, Перемишлян і Золочева. Він зголосив 70 добровольців.

...„Моя вербункова акція стрінулася з ворожою пропаґандою зі сторони польського населення, а також від деяких осібників, на яких вплинули большевики.

Українське населення відгукнулось прихильно на вербункову акцію. В деяких випадках молодь перебувала під впливом ворожої пропаґанди, яка у протиакції [протиарґумент?] користалася нерозважними діями зі сторони німецької адміністрації. Для прикладу: дружина добровольця Симбая зі Студні здала призначений для неї контиґент і помимо того Зондердінст забрав у неї решту збіжжя, призначеного для власного вжитку і для посіву.

Нерозважні поступки деяких молодих людей заставили мене вказати нашому населенню на небезпечні наслідки партизанських акцій.“ (Архів Братства).

Із зближенням фронту вербункова акція ще більше утруднювалася, тим більше, що в Галичині запанував розгардіяш. Кожний німецький чиновник чи німецька установа на власну руку забирали силою молодих чоловіків і жінок на роботи до Німеччини, покликали, а то й насильно вивозили юнаків і юначок до протиповітряної оборони, набирали до вермахту, німецьких частин СС, німецької робітничої організації *Тодт* чи навіть до РОА, не згадуючи вже про горезвісну «Службу Батьківщині» — чи *Бавдінст.* На підставі секретних наказів, місцеві крайсгавптмани й ляндкомісари, дозволяли на діяльність різних «вербункових комісій».

В дійсності це не було нічим новим, бо німці проводили «дикі набори» багато раніше. При кінці 1941 року відбувся «тихий» набір до німецької зброї СС, про який Кость Паньківський довідався від політичного референта дистриктового СД Альфреда Кольфа. Вибрано було коло 2,000 добровольців з нордійськими расовими прикметами й їх розділено поміж різні німецькі частини. В цьому наборі був вмішаний Бізанц і, як розповідає Т.К., на відправі одної групи добровольців, Бізанц їм говорив, що вони стануть майбутніми українськими офіцерськими кадрами.

В тій ситуації були навіть голоси, щоб проголосити мобілізацію до дивізії. Ту справу занотовано в протоколі з засідання Військової Управи і уповноажнених 15 лютого 1944 року. На нараді Військової Управи від 7 березня 1944 року сотник Навроцький реферував справу мобілізації:

„Крайсгавптмани розсилають нашим повновласникам накази про мобілізацію. Гштуф Шульце повідомив полк. А. Бізанца про цей наказ і сказав йому, що це Geheimbefehl. Полк. А. Бізанц, маючи цей наказ уже в себе, сказав про нього сот. О. Навроцькому і інж. Е. Пиндусові, а навіть дав їм перечитати: до 15.III. ц.р. наші Повновласники мають виготовити списки покликуваних річників. Потім, сот. О. Навроцький і інж. Е. Пиндус уложили обіжник до Повновласників В.У., але не вислали його, бо й не треба. Полк. А. Бізанц тримає 3 чи 4 дні цей таємний наказ про мобілізацію річників 1921-25, і щойно коли ми довідуємось про це з провінції, тоді він нам показує наказ.

Д-р Л. Макарушка думає, що ця мобілізація у такій формі, це політична помилка — вона може загнати молодь до лісу...

Інж. А. Палій: Написати до полк. А. Бізанца письмо, що мобілізація справа політична й ми за це не беремо відповідальности"...

Військова Управа не завжди знала, що діялося в краю, і звичайно довідувалася про факти доконані, коли приходили скарги.

Німецька влада на чолі з Вехтером, ані Бізанц, не спішилися повідомити Військову Управу про свої таємні накази, а „розпоряджалися, як хотіли".

Коли більшовики на весні 1944 року зайняли східні райони Галичини, зголошування до дивізії пожвавилося. Це зрозуміло, бо для молодих людей не було багато виборів: або чекати на мобілізацію до Червоної Армії, в якій по короткому вишколі рекрутів кидали на фронт; або вступати до УПА, на що не кожний був приготований чи здібний, тому для багатьох дивізія виглядала найкращим з «усіх лих».

Подекуди гурти молоді переходили фронт, щоб піти до дивізії. „У Бучаччині — всі ті, що були під большевиками, що були в лісах, переходять навіть фронт і всі йдуть у Дивізію. Коло села Пувашівки від большевиків гуртом перейшло 390 мужчин і всі пішли від разу до Дивізії. З Бучаччини є вже добрий полк." — зголошував сот. Марків на засіданні 21 червня 1944 року. Інж. Горбай повідомляв, що за останні дні з Бережанщини й Підгаєччини зголосилося понад 2,000 хлопців. На тому ж засіданні Бізанц, з питомим йому захопленням, додав, що „молодь у Львові щоденно голоситься і то масово: маємо уже 3,000 зголошених. З молоді старшої буде відкрито новий табор на три місяці, а потім ідуть вони до Дивізії, а звідти до школи старшинської чи підстаршинської".

Бізанц завжди чомусь захоплювався і «бігав по Львові і плів дурниці», як про нього говорили. До таких «дурниць» належали переборщення щодо зголошених у Львові, вишкільні табори й старшинські школи. До такої самої категорії слід зачислити його «проґнози» з початком нового 1944 року: „Нападемо на Америку. Запам'ятайте мої панове, ці слова, що їх сказав полковник Бізанц." (Протокол 17 січня 1944 р.)

Дивізія творилась не без перешкод з боку її „творців" — німців. Ми вже згадували про „наставлення" німецьких партійних чиновників у „Комісаріяті Україна", у Краківському дистрикті теж без „ентузіязму" прийняли творення дивізії. В тому дистрикті не тільки що не хотіли давати належної допомоги родинам добровольців, але навіть казали покликаним, що вони не мусять іти до дивізії (див. протокол, 21 червня 1944, звіт Біланюка).

За асентерованими, що не голосилися, німці не шукали. Були випадки, що „дивізія сягала й через ґештапо, а там кликали осібняка й казали: „Можеш не йти — тебе не змушуємо". (протокол, 13 червня 1944).

Про секретні письма Вехтера чи з Головної квартири СС, мабуть, ніхто з членів Військової Управи ні Українського Центрального Комітету не знав. А як знали, то нема доказів, що робили протизаходи. Дивним стає і той факт, що німці на деякі накази не звертали уваги. Так було з наказом про формування дивізії, в якому подано текст присяги та визначено командну і наказову мови: „командна мова — галицька; наказова — німецька".[9] Командир дивізії зовсім не притримувався розпорядження щодо командної мови, а завів у дивізії, для вигоди німців, німецьку командну мову. З українського боку ніхто не підносив цієї справи, хоч вона була формально затверджена наказом Гіммлера.

Про цю проблему пише начальник дивізійного штабу майор В.Д. Гайке у книжці *Українська Дивізія „Галичина"* (ст. 35-36):

„Командна мова була німецька. Більшість старшин, головне старших віком, як і підстаршин, достатньо володіли німецькою мовою. Зате загал вояцтва її не знав. Під час навчання, крім звичайних вправ, вояки мусіли багато зусилля і часу витрачати на навчання німецької командної мови. Великі труднощі створилися в службі зв'язку, заміщеній переважно українцями, які мусіли вільно говорити по-німецькому. Найкращим вирішенням було б прийняти українську мову за командну мову в Дивізії. Німці, старшини й підстаршини, від яких вимагалося вищого рівня інтеліґентности, могли легше вивчити українську командну мову, ніж загал вояцтва — німецьку. Таку вимогу повинні були поставити українські чинники ще перед утворенням Дивізії і без такої передумови не дати своєї згоди."

Помимо різних перешкод, змінливих обставин, воєнних труднощів, німецького командного складу, зчаста ворожого до української визвольної справи, дивізія мала для українців постійну притягальну силу, на неї дивилися як на „своє військо", й українці з усіх земель нашої батьківщини причалювали до неї, немов до острова на розбурханому чужому океані. Не було великих труднощів з поповненням дивізії, навіть коли прийшлося її наново формувати після битви під Бродами. На день капітуляції дивізія зі своїми запасними частинами й вояками по різних вишколах нараховувала коло 20,000 людей і була чи ненайбільшою числом дивізією з усіх німецьких збройних сил.

(далі буде)

8 Bericht über die Werbeaktion bis 2. Juni 1943 einschlisslich, Lemberg, den 3.Juni 1943. (Архів Братства).

9 Aufstellung der SS-Freiw. Division "Galizien", Geheime Kommandosache, 30. Juli 1943. (NA).

***

Совєтське аґенство ТАСС обвинуватило Західню Німеччину в посиленні мілітаризму. Причиною такого нападу на Зах. Німеччину було те, що уряд канцлера Коля вирішив вислати три морські виловлювачі мін для підсилення фльот, які охороняють торговельні кораблі перед нападом Ірану.

Валентин Мороз

ШЕСТИДЕСЯТІ РОКИ В УКРАЇНІ

Спроба історичної розвідки

Продовження

IV. „КАЛЕНДАР“ 60-х РОКІВ: ОСНОВНІ АКЦІЇ

Формула 60-х років — це: 1) самвидавні твори (і окремі друки), що сприймалися читачем із давно небувалою зацікавленістю; 2) громадські акції; 3) арешти й суди, що самі по собі теж ставали громадськими акціями і викликали „нові хвилі на воді“.

Все це було взаємопереплетеним. Відділити громадські акції від самвидаву дуже важко. Наприклад, підпал бібліотеки Академії Наук в Києві 24 травня 1963 року викликав велику хвилю обурення і спричинив появу статті „З приводу процесу над Погружальським“[144], яка зробила великий вплив на Україну і поширилась на Заході. Все ж дати основний хронологічний ланцюг важливих подій 60-х років необхідно. Сам по собі такий „календар подій“ дав би дуже мало. Для зрозуміння його необхідно було спочатку проаналізувати тенденції українського Самвидаву і взагалі тенденції часу; тому ми зупинилися, скажімо, так детально на книзі Дзюби „Інтернаціоналізм чи русифікація“, що стала *дзеркалом епохи*.

Ми вже аналізували поняття перехідних груп (розділ 2). Хронологічно важко знайти для них місце, бо, наприклад, суд над УНФ відбувся уже після судів 1966 року над „модерним“ дисидентизмом, у 1967 році[145]. Михайло Масютко відзначає, що відсоток українців у бачених ним політичних таборах досягає 60-70:

> Українці, які серед народів Радянського союзу ледве становлять 15 процентів, у таборах для політичних в'язнів становлять 60-70%. Росіяни, які серед народів Радянського Союзу становлять 52%, в таборах Мордовії ледве становлять 10%; а якщо від них відкинути поліцаїв та засуджених за релігійні переконання, яких аж ніяк не можна вважати політичними в'язнями, то відсоток росіян у цих таборах ледве чи буде перевищувати цифру 1-2[147].

Цей надмірно високий відсоток в'язнів-українців пояснюється регулярними судами на території України. Тут спинимося на процесах кінця 50-х — початку 60-х років, які не були згадані як процеси над типовими перехідними групами. Хронологічно вони співпадають з „епохою переходових груп“ (беремо ці слова в лапки, щоб підкреслити абсолютну реальність цього поняття). До поняття перехідних груп можна з певністю зарахувати деякі групи з відомою програмою

(як група Лук'яненка) чи бодай з відомими матеріялами справи. Але далеко не в усіх випадках диспонуємо цим.

У 1956 році в Києві було засуджено Кулька Павла.[148]

У 1960 році в Києві було засуджено „Північну групу ОУН", підпільну організацію, що існувала серед українців, змушених жити у Воркуті та інших північних містах Совєтського Союзу. Перед судом стали Гасяк Ярослав, Леонюк Володимир, Христинич Богдан, Затварський Володимир, Кобилецький Ярослав[149].

У Чернівцях в 1962 році засуджено Ковальчука Дмитра і Шершеня, в Рівному у 1957 році — Кобринчука Василя, а в 1963 році — Куриляка Степана; в Луцьку в 1962 році — Шуста і Романюка, а в 1963 році — Сачука Юрія, студента[151].

Донецьк: у 1958 році засуджено Олексія Тихого, у 1963 році — групу з трьох людей.

Луганськ: у 1958 році було засуджено Кияна Бориса.

Дніпропетровськ: у 1958 році засуджено Кичака Ігоря, в 1957 році на рік раніше — Турика Андрія (розстріл, замінений на 15 років ув'язнення).

Запоріжжя: у 1962 році засуджено групу з шести людей.

Суми: у 1960 році засуджено Полозка Івана.

Чернігів: у 1963 році засуджено Приймаченка.

І ще Донецьк: у 1961 році засуджено групу на чолі з журналістом Гайовим Григорієм[152].

Як бачимо, і за Хрущова, і за Шелеста (що став диктатором на Україні в 1963 році[153]) машина репресій працювала повним ходом. Отже, можна говорити про *течію,* що потягла за собою бюрократів типу Шелеста чи росіянина Даденкова; можна говорити про *стихійну* українізацію, яка буквально носилася в повітрі й осідала на всі бюрократичні столи; але не про свідому „контрольовану українізацію". Здається, версія про „замовлення Шелеста" на книгу Дзюби „Інтернаціоналізм чи русифікація" взагалі викликана нерозумінням одного з епізодів бурхливої осени 1965 року. Наприклад, один з авторів пише:

> Восени 1965 року секретар ЦК КПУ А. Скаба покликав на розмову І. Дзюбу і запропонував йому з'ясувати свої критичні замітки до національної політики КПРС. Дзюба це зробив у своїм творі „Інтернаціоналізм чи русифікація" і віддав його Шелестові взимі 1965 року. Той розмножив і переслав цю працю всім першим секретарям обкомів України[154].

Це — типово еміґраційне нерозуміння совєтської ситуації. Пропозиція викласти свої погляди на національне питання — це зовсім не означає „замовити книгу". Київ — це не Нью-Йорк. (Зрештою, йдеться навіть не про Шелеста, а про Скабу.) Природно, що в умовах кризи 1965 року, коли арешти не злякали, а розбурхали україн-

ство, кожний бюрократ боявся за свою посаду. То типово совєтська логіка: якщо є багато випадків „антирадянської пропаганди та аґітації“ — значить партійний комітет „занедбав роботу по вихованню трудящих“, „втратив пильність“, „втратив відчуття класового ворога“, і так далі. (Царствію його не будеть кінця, — цей шизофренічний набір фраз можна продовжувати на цілі сторінки. Кожний партійний бюрократ знає його напам'ять і панічно боїться, щоб це не було сказано на його адресу. Бо тоді кінець кар'єри: зняття з посади і пониження на кілька щаблів.) Вибух опозиційних акцій у 60-і роки привів до скинення голови КҐБ в Москві — Семичасного. На його місце прийшов Андропов. Ясно, що і Шелест, і Скаба боялися такого ж фіналу. Ось що було в голові Шелеста чи Скаби, коли вони пропонували комусь „викласти погляди“. Це зовсім не має нічого спільного з тими уявленнями, що зроджуються в нью-йоркських хмарочосах на якомусь там поверсі. Комуністичні керівники в умовах 1965 року думали, як зберегти свої посади, а не про те, як зробити „контрольовану українізацію“. Вона й так здійснювалась, без усякого контролю. Природно, що вони хотіли мати якнайбільше інформації про ворога, з яким воювали. Авторові цих рядків теж пропонували після суду 1966 року викласти свої погляди на національне питання. І він це зробив. Але це зовсім не означало, що КҐБ хоче почати „контрольовану українізацію“ в Івано-Франківську. „Викласти погляди“, зрештою, пропонують усім — це традиція в КҐБ. То добрий спосіб збору інформації.

Але смішно було б думати, що Скаба (його таки зняли в ці бурхливі роки), пропонуючи скласти *замітки,* мав на увазі цілу книгу, до того ж з такими фразами, як „кеґебістське засилля“, тощо. За два-три місяці фізично неможливо навіть зібрати докупи ту гору матеріялів, які використані в книзі, а не то що написати саму книгу. Ясно, що книга була готова *до* розмови із Скабою; Дзюба лише використав пропозицію, щоб „законно“ пустити книгу в обіг. Це — випадковий збіг двох фактів.

Подруге. Говорити про „закритий наклад“ тут не доводиться. Закритий наклад — це у совєтській практиці видання, призначене для внутрішнього користування членів партії. (Наприклад, журнал „Америка“ російською мовою. В Америці мають ілюзію, що його кожен може прочитати в Москві чи Києві. Насправді ж його можна побачити лише в бібліотеках обласних комітетів партії та „вище“. Оце і є закритий наклад.) А переслати книгу першим секретарям обкомів — це означає дати її на Україні 26-и людям, — про який „наклад“ тут можна говорити? Врешті, Шелест, отримавши такий документ від Дзюби, у першу чергу був зобов'язаний передати його до КҐБ (і передав, без сумніву). І книга Дзюби була, очевидно, розіслана в усі відділи КҐБ для інформації; для того, щоб вишколювати кеґебістів, як боротися з націоналізмом. Коли врахувати, що на

Україні є 26 обласних відділів КҐБ і кілька сотень районових, то виходить вже таки „наклад“. Чи й тут будемо говорити, що Шелест „поширював книгу Дзюби“? Це (повторюємо) типово еміґраційне нерозуміння совєтської системи.

Те, що дехто вважає „контрольованою українізацією“, нібито свідомо введеною Шелестом, насправді було *вітром епохи*. Щоб зрозуміти дану ситуацію, досить згадати, що деякі в'язні, що отримали у 1966 році невеликі, як на совєтські поняття, терміни (2-3 роки), з запалом говорили в таборі, що на волі вони плянують пробути „найбільше два роки“. Тобто мали на увазі, що будуть далі працювати в системі Самвидаву і знову потраплять до тюрми. Це неймовірно, але тюрма в атмосфері 1955-66 років була романтичною мрією! На процесі Горинів та Масютка у Львові 1966 року великий натовп людей кричав „Слава!“, коли в'язнів вели до залі.[156] Осадчий пише, що тодішній табір був своєрідним університетом, де зібралися найкращі інтелектуали Совєтського Союзу[157]. Автор цих рядків може засвідчити, що й на його процесі 1965 року в Луцьку була атмосфера своєрідного свята. Увага і повага публіки до двох підсудних були неймовірні. Про суддю і прокурора всі ніби забули. Вони сприймалися в залі, як меблі, і почували себе досить непевно, хоч від них залежало, скільки років підсудні просидять в Мордовії. (Під час другого суду, в 1970 році, атмосфера вже була абсолютно іншою.)

Природно, що в таких умовинах комуністичне керівництво мусило бути обережним. Воно пробувало (перш за все — мусило) лявірувати і застосовувати дипломатичну гру, від якої у Совєтському Союзі відвикли за кілька десятиліть сталінщини. Ясно, що у Москві це сприймалося як „націоналізм“ українських комуністів (навіть таких кеґебістів, як Нікітченко); за це Шелест і багато інших були усунені з посад у 1972 році й пізніше. У Москві відверто нарікали на те, що українські керівники вважають совєтську економіку несправедливою до України.[158] Тут просто маємо справу із стихійним „націоналізмом“ бюрократів. Кожен бюрократ неохоче віддає кошти і ресурси за межі своєї території. Кожен хоче більше взяти із „загальносоюзного“ бюджету і менше дати. Це „націоналізм“ чисто *територіяльний*. Він був не лише українським. Він був також донбасівським, ленінґрадським, житомирським...

Врешті-решт, усі люди в принципі є націоналістами, здебільшого неусвідомленими. Китайські комуністи теж є ними; як тільки з'явилась можливість вискочити з-під контролю Москви, вони це зробили. І Шелест теж відділився б від Москви, якби мав можливість (кожен воліє бути диктатором, а не ставлеником диктатора). Отже, можна говорити про загальнолюдську „тенденцію в потенції“; Шелест, як один із чотирьох мільярдів homo sapiens, мабуть, теж підлягає їй. Але говорити про свідоме сприяння з його боку людям типу Дзюби — про це не маємо жодних доказових матеріялів. Усунення

Шелеста в 1972 році не є жодним доказом. Скажімо, в Києві і Львові Скабу, секретаря ЦК КПУ з питань культури, вважали московським поліційним псом. У Харкові ж і Донецьку його вважали... українським націоналістом (?!). Осадчий пише, що Гальський, слідчий КҐБ у Львові, навіть Маланчука вважав занадто українським.[159]. Це природно: між КҐБ і партійним апаратом було приховане напруження. До смерти Сталіна КҐБ не було під контролею партійного апарату; воно підлягало безпосередньо Сталінові. Після 20-го з'їзду Комуністичної партії, партія знову, по двадцятирічній перерві, взяла під контроль КГБ. Звичайно, це викликало приховану антипатію. У розмовах Гальського з Осадчим виразно чується прихована радість кеґебіста з приводу того, що в обкому партії був такий націоналіст, як Осадчий, на важливій посаді. Мовляв: партія пропаде без нас. Лише ми надійні; без нас не обійдеться.

В 1963 році у Києві відбулась республіканська нарада з питань культури української мови. Конференція була масовою: в ній прийняла участь більш, як тисяча делеґатів. Було поставлено низку домагань про розширення прав української мови[160]. У всьому чулась атмосфера наступальности українства. Одночасно з'являлися гострі статті проти цієї тенденції; але це лише збільшувало інтерес публіки. У червні 1963 року Маланчук виявив невдоволення тим, що шестидисятники забагато критикують Сталіна[161]. Це було важливим симптомом: Маланчук вважався головним „протинаціоналістичним" ідеологом на Україні. Ще перед тим, у квітні, була гостра стаття в „Літературній Україні" проти Дзюби і Світличного.[162]

У цій атмосфері 24 травня 1963 року було підпалено бібліотеку Академії Наук в Києві. Згоріло понад 300 тисяч томів цінних старих книг та архівних матеріялів[163]. У середовищі шестидесятників (зрештою, і в ширших колах) пожежа була оцінена як свідомий плян знищити українські історичні скарби, зокрема архів Центральної Ради. Ця концепція була розроблена у статті „З приводу процесу над Погружальським"[164]. Вже саме перечислення спалених документів та книг робило очевидним для кожного той факт, що підпал не був випадковістю. У статті підкреслювалося, що відділ „марксизму-ленінізму" чомусь не був зачеплений вогнем.

Одночасно на Україні стала ширитись самвидавна збірка Василя Симоненка „Берег чекань" та його „Щоденник"[165]. Той факт, що Симоненка уже не було в живих (помер у 1963 році) надало його постаті ореол своєрідного апостольства; його твори сприймалися майже як Біблія.

Все це підсилювалось атмосферою свята біля пам'ятника Шевченка в Києві 22 травня. Традиція зародилась спонтанно і стала щорічною.

Нарешті, у вересні 1965 року режим вирішив провести арешти лідерів українського відродження[166]. Це співпало у часі з таким ж арештами в Москві та інших містах Совєтського Союзу. Отже, це була перша спроба припинити хрущовську відлигу у масштабах всієї держа-

ви. Все ж центр арештів припав, без сумніву, на Україну. Це свідчить, що українська проблема і на цей раз була в центрі імперських клопотів.

За задумом, суди повинні були залякати і заморозити рух, як і на початку 30-х років. Вийшло навпаки: арешти й суди 1965-66 років уперше показали всім, „скільки нас є" і хто ми. Дійсно, ці процеси були своєрідною *парадою шестидесятників* на очах України і всього світу.

Характерно, що суди 1966 року, на відміну від процесів 30-х років, не дали масових процесів (на зразок процесу СВУ). Влада віддала перевагу судам над невеликими групами (2-4 особи), або й над поодинокими особами.

Кожний дослідник даної теми зробив би велику помилку, якби не відзначив, що арешти й суди 1965-66 років (а головне — реакція на них) були першою українською подією, сприйнятою Заходом так негайно і так зацікавлено.

З арештів 1965 року, що закінчилися судами 1966 року, варто виділити такі справи.

1. Справа братів Горинів, Мастюка, Осадчого і Зваричевської у Львові[167].

2. Справа Валентина Мороза та Дмитра Іващенка в Луцьку (хронологічно це був перший процес у 1966 році. Тому КҐБ вирішило пустити всіх бажаючих на суд, в розрахунку, що вдасться створити атмосферу загального цькування „врагов народа". Але все вийшло навпаки: суд став могутньою трибуною для пропаґанди ідей шестидесятників. Наступні суди були вже щільно закритими)[168].

3. Справа Івана Геля, Ярослави Менкуш, Ярослава Геврича у Львові[169].

4. Справа Святослава Караванського в Одесі[170].

5. Справа Чорновола у зв'язку з відмовою давати свідчення в суді.

(Географія процесів показала, що режим має справу з рухом, яким є охоплена вся Україна.)

Хід полеміки на процесі Чорновола дає добре уявлення про атмосферу судів 1966 року:

Суд над ЧОРНОВОЛОМ В.М. за відмову давати покази на закритому політичному процесі братів ГОРИНІВ, ОСАДЧОГО та ЗВАРИЧЕВСЬКОЇ у Львові 15.04.1966 р.

(Скорочена стенограма)

Судив Народний суд Ленінського району м. Львова

8 липня 1966 року.

Суддя — Якібчук, засідателі — Смолякова та ...

О 10 год. 20 хв. оголошується початок суду, перевіряється присутність підсудного та свідків. Встановляється особа підсудного, оголошується склад суду.

СУДДЯ (до Чорновола): Ви не заперечуєте проти складу суду?

ЧОРНОВІЛ: Гадаю, що склад суду не має жодного значення, не заперечую.

СУДДЯ запитує, чи не заперечує підсудний проти того, щоб розпочати слухання справи з одним присутнім свідком (свідок Іванов підійшов пізніше, а Горинь та Осадчий знаходяться в Мордовії, в таборах суворого режиму).

ЧОРНОВІЛ: На попередньому слідстві я заявляв клопотання про виклик як свідків Гориня Михайла та Зваричевської Мирослави, оскільки в показах інших свідків пропущено ряд важливих деталей, які мають пряме відношення до справи. Я повторно звертаюся з цим клопотанням, мотивуючи його ще й тим, що Осадчий не може бути свідком у мене на суді, бо я був свідком звинувачення в його справі.

СУДДЯ оголошує, що це клопотання лишається відкритим.

ЧОРНОВІЛ: Я маю ще одну заяву процесувального характеру: я заперечую проти участі в судовому процесі як свідків Мигальова та Іванова, як заінтересованих осіб, тому що вони — співробітники КГБ, яке вело слідство в моїй справі, а також були охоронцями на процесі Горинів та ін.

СУДДЯ відхиляє цю заяву, заявляє, що Мигальов та Іванов можуть бути свідками.

СУДДЯ зачитує обвинувальний висновок, запитує, чи зрозуміло підсудному звинувачення.

ЧОРНОВІЛ відповідає, що звинувачення йому зрозуміле, винним він *себе не визнає*.

СУДДЯ пропонує розповісти про обставини та мотиви відмови від дачі свідчень.

ЧОРНОВІЛ: Про мотиви я скажу трохи пізніше. Зараз я спробую з максимальною точністю відтворити хід подій, оскільки покази свідків, відомі мені з матеріалів справи, грішать односторонністю.

15 квітня десь після 12 години дня мене заведено з кімнати свідків до зали суду. Вели коридором, що посилено охоронявся. У залі були тільки підсудні, судді та добрий десяток солдатів. Мені задали належні питання, що встановлюють особу. Я відповів. Потім суддя Рудик запитав: „Чи знайомі вам підсудні?" Я відповів дослівно так: „Оскільки суд закритий, а отже незаконний, я відмовляюся давати на *такому* суді будь-які свідчення. Суд має бути відкритий на основі ст. 111 Конституції СРСР, ст. 11 Закону про судоустрій Української РСР, ст. 20 Кримінально-процесуального кодексу УРСР та ст. 11 Декларації прав людини, прийнятої Організацією Об'єднаних Націй".

Коли я називав ці статті, суддя Рудик почав перешкоджати мені: стукав кулаками по столу і щось кричав. Я докінчив фразу і зупинився.

— Як, ви відмовляєтеся давати покази? — запитав суддя Рудик. Я відповів:

— Так, бо я не хочу бути учасником грубого порушення соціалістичної законності.

Говорив я все це досить спокійно. Якщо й хвилювався, то не більше ніж зараз. За кожне сказане слово відповідаю, бо свою відпо-

відь продумав раніше, щоб не сказати чогось такого, що можна було б витлумачити, як образу осіб суддів.

СУДДЯ: У цьому ви й не звинувачуєтеся. Прошу коротше. У вас все?

ЧОРНОВІЛ: Ні, після моїх слів залягла мовчанка, яку перервав прокурор Антоненко. Він заявив: „Не вам говорити про соціалістичну законність“ і зажадав притягнути мене до кримінальної відповідальності. Суддя оголосив, що я притягаюсь до кримінальної відповідальності за ст. 179 КК УРСР і зачитав мені цю статтю. Я сказав, що цю статтю знаю. Тоді ж я сказав, що маю скаргу до суду на порушення законності при веденні попереднього слідства в справі Горинів та ін. і поклав цю скаргу на стіл перед прокурором. Прокурор заявив, що ніяких скарг від мене не приймає і відкинув аркуш на підлогу. Я підняв скаргу і поклав її в Кримінально-процесуальний Кодекс, який мав з собою. В скарзі йшлося про незаконне вилучення в мене книжок старих видань та про фальшування капітаном КГБ Клименком протоколу очної ставки з Осадчим.

СУДДЯ робить зауваження, що все це не по суті.

ЧОРНОВІЛ: Я вважаю, що це має відношення до справи, оскільки розкриває морально-етичну сторону поведінки учасників судового процесу.

Заховавши скаргу, я запитав, чи можу бути вільним. Відповіді не одержав. Тоді я підступив до підсудних і поклав на коліна крайньому, Богданові Гориню, букетик квітів, солідаризуючись цим з людьми, яких судять, порушуючи закон.

Я почув крик: „Ворог! Ворог!“ і ще: „Убрать його!“ Мене оточили солдати охорони, схопили під руки і потягли до дверей, хоч я й не опирався.

СУДДЯ знову зупиняє Чорновола.

ЧОРНОВІЛ: В коридорі майор КГБ, що мене виводив, накинувся на мене з грубою лайкою. Гадаю, це також має відношення до справи.

СУДДЯ ще раз зупиняє підсудного.

ЧОРНОВІЛ: Тепер я хочу пояснити причини, які примусили мене зараз судити.

Я не визнаю себе винним не тільки виходячи із свого особистого розуміння радянської справедливості. Я вважаю, що на моєму боці закон. Я не бачу в статті 20 КПК УРСР про гласність судового розгляду такого місця, яке дозволяло б судити закритим судом за читання книжок і рукописних статтей.

СУДДЯ: Суд вирішив слухати справу в закритому засіданні, і ви згідно закону мусили підкоритися рішенню суду.

ЧОРНОВІЛ: А хіба суд не може помилятися? Хіба не було у нас у недавньому минулому численних випадків необ'єктивності суду? Хіба не довелося потім реабілітувати тисячі несправедливо засуджених людей?

СУДДЯ: Ви говорите не по суті. І чому це ви взяли на себе право

тлумачити статті закону? Всі робили неправильно, тільки ви — правильно.

ЧОРНОВІЛ: Як радянський громадянин, що керується положеннями Морального кодексу будівника комунізму, я маю право і навіть зобов'язаний виступити кожного разу, коли я помічу дію, яка приносить шкоду радянському ладові. Якщо я помиляюся, мені повинні аргументовано відповісти. Але такої відповіді я не почув у Львівському обласному суді, там мене лише обзивали „ворогом". Не відповіли мені і в КГБ, чому все-таки суд був закритий.

СУДДЯ пояснює, що суд над Горинями та ін. був закритий на основі ст. 20 КПК УРСР, бо йшлося про захист державних інтересів.

ЧОРНОВІЛ: Я знаю ст. 20 КПК УРСР напам'ять. Там не говориться про державні *інтереси*, а про державну *таємницю*. А це ж далеко не одне й те саме. Хай би мені пояснили, які державні таємниці могли розкритися під час суду над журналістом або художником.

Ще однією причиною моєї відмови давати свідчення було те, що я бачу в закритих судах, які проходять без контролю громадськості, рецидив культівських часів.

СУДДЯ перебиває підсудного. Заявляє, що, оскільки підсудний не заперечує факту відмови від дачі свідчень, дальші його покази не мають для суду значення. Закликається свідок Мигальов.

МИГАЛЬОВ: подає свої анкетні дані. Працівник КГБ (насправді — начальник тюрми-„ізолятора" КГБ у Львові), росіянин, з Воронезької області родом. Розповідає найдрібніші деталі поведінки підсудного в суді (що сказав, що тримав у руках), дає свою оцінку вчинкові підсудного, але словом не згадує про поведінку судді та прокурора.

СУДДЯ запитує, чи є у підсудного якісь питання до свідка.

ЧОРНОВІЛ: У мене заява:

Тут, мабуть не місце говорити про те, чому це працівник „українського" КГБ, та ще й у Львові, не знає української мови. Але на основі ст 19 КПК УРСР я маю право вимагати перекладача.

СУДДЯ: Як, хіба ви не розумієте, що говорить свідок? Що саме ви не розумієте?

ЧОРНОВІЛ: Це інше питання, розумію чи ні. Я прошу занести мою заяву до протоколу.

МИГАЛЬОВ: Я понимаю украинский язык, но хорошо им не владею и не хочу искажать.

ЧОРНОВІЛ (до свідка): Чи пригадуєте ви, як реагували на мої слова суддя і прокурор?

МИГАЛЬОЙ: Постановили привлечь к ответственности.

ЧОРНОВІЛ: А вони нічого на мене не кричали, ніякими словами не обзивали?

МИГАЛЬОВ: Нет, ничего такого я не припоминаю.

ЧОРНОВІЛ (до суду): Ось вам об'єктивність свідків із КГБ! У мене більше питань немає.

Свідок ІВАНОВ. Начальник конвою на суді Горинів та ін. 1935

року народження. Росіянин, народився в Молдавії. Говорить вимученою „українською “ мовою.

16 чи 17 квітня я був начальником охорони на суді Горинів та ін. Коли свідок Чорновіл зайшов у зал, то на питання голови Рудика відповів: „Зачим ви їх судите,це не суд, а судилище“. Він відмовився давати свідчення і положив якусь бумагу на стіл. Рудик запропонував йому вийти.

ЧОРНОВІЛ: Ви впевнені, що я сказав „судилище“?

ІВАНОВ: Да.

ЧОРНОВІЛ: Я вже заявляв, я не вжив жодного слова, яке могло б образити суд. Щодо „судилища“, то це, мабуть, оцінка самого Іванова. Інші свідки такого не чули.

(До Іванова): Ви не пригадуєте, як реагували суддя і прокурор?

ІВАНОВ: Реагували неспокійно.

ЧОРНОВІЛ: Що вони кричали?

ІВАНОВ: Рудик кричав „ворог“.

СУДДЯ робить зауваження, що це до справи не стосується.

ЧОРНОВІЛ: Мене цікавить морально-етична сторона поведінки вершителів правосуддя. Як бачите, я вів себе цілком коректно, а мене лаяли і виганяли з зали.

Вимагаю внести до протоколу, що мене називав суддя ворогом, а прокурор викинув мою заяву на підлогу.

Зачитується свідчення Б. Гориня.

СУДДЯ запитує, чи не має підсудний заперечень проти свідчень Гориня.

ЧОРНОВІЛ: Не заперечую, за винятком одного моменту. Із свідчень Б. Гориня виходить, що я був у якомусь надмірно збудженому стані. Це не так. Все, що я там казав і робив , не було якоюсь несподіваною реакцією. Я все, до останнього слова, продумав раніше.

У свідченнях Б. Гориня, писаних не ним самим, немає також нічого про реакцію судді та прокурора. Прошу занести це до протоколу.

СУДДЯ зачитує свідчення М. Осадчого.

ЧОРНОВІЛ не заперечує, але вказує на те, що й тут нічого не сказано про поведінку судді і прокурора та що свідчення Осадчого теж написані не ним самим.

ЧОРНОВІЛ: Оскільки в свідченнях Гориня та Осадчого пропущено суттєві, на мою думку, моменти, свідчення писані не ними самими, а свідки відсутні і питання їм поставити неможливо, я ще раз вимагаю викликати як свідків Михайла Гориня та Мирославу Зваричевську, яким я міг би поставити питання в залі суду. Принаймні, М. Зваричевську викликати не важко, оскільки вона вже на волі.

СУДДЯ відхиляє цю заяву, мотивуючи тим, що судові все ясно. Запитує підсудного, чи має він ще що сказати.

ЧОРНОВІЛ: Я хочу використати своє право на останнє слово. Оскільки мені не дали можливості детально вмотивувати свою відмову, обгрунтувати своє ставлення до закритих судів, я хочу це зробити зараз.

СУДДЯ: Це не потрібно. Ви скажіть тільки, визнаєте ви себе винним чи ні, і що ви просите в суду.

ЧОРНОВІЛ: Мало того, що я себе винним не визнаю. Я хочу, щоб і суд мене визнав невинним. Для цього я й хочу обгрунтувати свій вчинок. (Останнє слово Чорновола — далі).

СУДДЯ після кожного речення останнього слова перебиває підсудного репліками: „Що ви нам юридичні істини розказуєте", „Це не по суті", „Не касайтеся тієї справи, що слухалася в обласному суді", „Скільки ви ще будете говорити", „Це не має відношення до справи", „Ви хочете використати останнє слово для агітації" і, нарешті, цілком зупиняє підсудного.

ЧОРНОВІЛ: Оскільки мені не дають можливості говорити, я змушений закінчити. на закінчення я хочу сказати... (дивись останній абзац останнього слова.)

СУДДЯ оголошує, що суд іде на нараду (за весь час судового засідання засідателі не сказали жодного слова).

Через годину судді повертаються і суддя оголошує *вирок.* У вироку констатується, що під час суду над Горинями та ін. Чорновіл категорично відмовився давати свідчення, внаслідок чого ухвалою судової колегії Львівського обласного суду від 18 квітня була порушена кримінальна справа за ст. 179 КК УРСР.

На попередньому слідстві на суді Чорновіл В.М. визнав ту обставину, що він дійсно відмовився давати свідчення, оскільки вважає, що справа Горинів та ін. слухалася неправильно в закритому судовому засіданні.

Злочин підсудного підтверджується показами свідків Мигальова, Іванова, Гориня та Осадчого.

На основі ст. 179 КК УРСР відповідно до ст. ст. 323 та 324 КПК УРСР суд приговорив: визнати Чорновола В.М. винним і засудити його до виправних робіт на три місяці по місцю роботи з утриманням 20% заробітної плати (найбільше покарання, яке дозволяє ст. 179.[171]

Вищеперечислені справи викликали найбільший громадський резонанс. У зв'язку з цим резонансом деякі з заарештованих були випущені без суду (Світличний, Косів)[172] — явище, що не знало прецедентів у совєтській каральній системі на протязі десятиріч.

Арешти й суди викликали хвилю протестаційних листів, як особистих, так і групових. Серед них варто відзначити лист 78-и осіб, підписаний зокрема Іваном Дзюбою, Зеновією Франко, Борисом Антоненком-Давидовичем, Іваном Драчем, а також лист із 131-м підписом[173] серед інших підписалися навіть такі, як авіаконструктор Антонов, що вважався належним до найвищого совєтського естаблішменту.

---

[144] М. Брайчевський. *Приєднання чи возз'єднання?*". „Нові дні", Торонто, 1972.

[145] *Национальный вопрос в СССР.* Документы. Вид. "Сучасність", 1975, стор. 37.

146 *Сучасність*, ч. 7-8, 1977, стор. 219-222.
147 *Українська інтелігенція під судом КҐБ*, стор. 233.
148 Там же, стор. 230.
149 Там же.
150 Там же.
151 Там же, стор. 230-231.
152 Там же, стор. 231.
153 *Погром в Україні 1972-1979*, стор. 8.
154 Там же, стор. 9-10.
155 Там же, стор. 11.
156 Михайло Осадчий. *Більмо*, стор. 24.
157 Там же.
158 *Политический Дневник*, июнь 1965, вып. 9, Амстердам, 1972, стор. 90-91.
159 Михайло Осадчий. *Більмо*, стор. 24.
160 *Наша Культура* Варшава, ч. 3(59), 1963.
161 *Комуніст України*, ч. 6, 1963.
162 *Літературна Україна*, 2 квітня 1963 р.
163 *Погром в Україні 1972-1979*, стор. 9.
164 *Сучасність*, ч. 2, 1965, стор. 78-84.
165 *Сучасність*, ч. 1, 1965, стор. 3-18.
166 В'ячеслав Чорновіл. *Лихо з розуму*. Париж, (П.У.Д.Ф.), 1967.
167 *Українська інтелігенція під судом КҐБ*, стор. 63-116.
168 Валентин Мороз. *Бумеранг*. „Смолоскип", 1975.
169 *Українська інтелігенція під судом КҐБ*, стор. 161-168.
170 Там же, стор. 176-177.
171 Там же, стор. 40-46.
172 Там же, стор. 189-191.
173 Там же, стор. 185-186.

В. Трембіцький

ОСНОВНІ ДАТИ ТА ФАКТИ ПРО МОРСЬКУ СПРАВУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

(1917-1919)

1917 рік

Березень — 200 членів севастопольської української чорноморської громади дали початок до організованого українського життя м. Севастополя (Нахимівський Бульвар 33) у проводі з В. Лощенком та заступниками чи членами Миколою Коломийцем та Михайлом Пащенком. Видними членами були: від фльоти капітан Вол. Савченко-Більський, корабельний інженер Микола Піклієвич, прокуратор Чорноморської фльоти Богомолець та Федір Сліпченко літун у фльоті. У квітні громада начисляла вже 4.000 членів.

Кінець березня — Створено Головну Раду Української Військової Громади Севастопільської Школи Авіяції у проводі з літунами: Ф. Сліпченком та поруч. Михайлом Михайликом як секретарем.

7 квітня — Відбулася перша українська маніфестація, в якій промовляв адмірал Колчак: „Ось мені припадає честь говорити з українцями, що зібралися тут заявити своє існування, наочно його засвідчити. Чорноморська фльота, керувати якою я маю собі за честь, на 90% складається з синів цеї нації. Я не можу не вітати українську націю, яка дала мені найліпших моряків на світі...“. Це було ствердження стратегічної ваги Криму для України.

4 травня — Делеґація від Севастопольської Української Військової Громади взяла участь на Першому Всеукраїнському Військовому З'їзді в Києві. Домагання, щоб фльота була складовою частиною збройних сил автономної України; щоб в Україну були репатріовані морські фахівці із інших потрів імперії; щоб була встановлена морська українська школа і таке інше.

10 листопада — Українська національна репрезентація українців Кримського Автономного Краю (від 21 листопада 1917 р.) виступила в льокальному соймі. Українську меншину (61.000 душ) репрезентував П. Близнюк.

20 листопада — Північну частину Таврійської губернії було інкорпоровано в територію УНР, лише півострів Крим іще залишився поза кордонами Української Народної Республіки (згідно із Третім Універсалом УНР від 20.XI.1917 р.).

Листопад-грудень — Чорноморська військова частина, стаціонована в Києві, брала постійну участь у військових нарадах (20.XI) та особливо з приїздом антанських місій (4.XII.1917).

18 грудня — Створено в Криму перший крайовий уряд з татарськими репрезентантами в проводі.

22 грудня — Вийшов закон про встановлення Генерального секретаріяту морських справ, який: 1 березня 1918 р. переіменовано на міністерство.

23 грудня — Створено вперше Морське міністерство, на чолі якого назначено Дмитра Антоновича.

24 грудня — 1) Михайло Білінський очолив пост міністра морських справ української республіки, при чому вже із 17 грудня віцеміністром був контр-адмірал Острградський-Апостол. 2) Наказ ч. 3 Генерального секретаріяту морських справ УНР сповістив про приналежність Криму до України як складової частини держави.

1918 рік

14 січня — Встановлено „Тимчасовий закон про фльоту УНР" ч. 8, який був проголошений 13 березня 1918 року.

18 січня — Розпорядження про негайне введення в службове призначення українського державного прапору (підняття на всіх торговельних та пасажирських кораблях).

22 січня — Контр.-адм. Саблін назначений Морським відомством Міністерства військових справ завідуючим воєнною чорноморською фльотою Української Народної Республіки. Рівночасно вийшли закони про: керування чорноморською фльотою, про приналежність фльоти до УНР, про підняття на всіх воєнних кораблях українських воєнно-морських прапорів.

26 лютого — Прийшло до першого публічного виступу українського пресового представника в Царгороді п. Хоменка за приналежність Кримського півострова до Української Республіки. Пресове інтерв'ю поміщено в "Osmanish Lloyd".

13 березня — Видано закон про перебрання українською державною адміністрацією всієї чорноморської фльоти та про негайне підняття українських державних прапорів на всіх кораблях в портах. Цього ж дня союзні Україні німецькі війська увійшли в Одесу.

19 березня — Союзні австро-угорські війська зайняли портове місто Миколаїв.

27 березня — Підвищено в наказі ч. 22 в службових ранґах Св. Шрамченка до ступеня контр-адмірала, А. Покровського до ранґи адмірала, ген.-пор. Степанова призначено на пост коменданта транспортової фльоти.

19 квітня — 1) Появилось друге українське пресове інтерв'ю в „Османському Ллойді" в Істамбулі. 2) Цього дня проголошено розпорядження про демобілізацію фльоти УНР. 3) Капітан ІІ-ої ранґи Ми-

кола Містників призначений наказом Морського відомства ч. 31 начальником оборони Кримського побережжя та морської твердині в м. Севастополі, а віце-адмірал Ю. Покровський був призначений комендантом всіх воєнно-морських портів Чорного та Озівського морей, наказ морського відомства від 24 квітня 1918 р. 4) Австро-угорські війська зайняли місто Херсон. Морський секретар УНР назначив контр-адм. Миколу Максимова отаманом оборони Кримського побережжя та воєнного порту Севастополя. За наказами ч. 1, 2, 3, після яких на кораблях та державних морських установах малось підняти українські державні прапори, український персонал мав перебрати урядування. 4) 52-га німецька армія ген. Коша увійшла в Крим через Перекопський прошийок.

20 квітня — Українські війська зайняли м. Перекоп „ворота" з України в Крим. Початок інвазії українського війська на Кримський півострів.

25 квітня — Німецькі частини увійшли в Симферопіль, головне місто Криму.

22 квітня — 1) Українська армія вступила в Джанкой (головний залізничий вузол Криму). 2) Видано проклямацію Центрофльоту (вибраний колеґіяльний орган для керування Чорноморською фльотою) про приналежність фльоти до УНР під проводом контр-адм. Сабліна.

24 квітня — 1) Ген. Натіїв заняв Симферопіль й підготовлявся в похід на Севастопіль. 2) Контр-адм. В. Клочковський номінований комендантом морських збройних сил Української Народної Республіки. 3) Номіновано адм. А. Покровського на пост Головного коменданта всіх портів Чорного та Озівського морей а кап. II ранґи Хомотіяна на коменданта Дунайської фльоти; кап. II ранґи Місникова (наказ ч. 31) на коменданта Севастопільського порту та кап. II ранґи Озерова на коменданта Одеського воєнного порту. 4) Німецький демарш до українського військового командування в справі походу українських збройних сил на Крим.

25 квітня — Українські війська вступили в історичну столицю Криму м. Бахчисарай.

27 квітня — Видано знову наказ адміралом Сабліном підняти українські державні прапори на всіх кораблях Чорноморської фльоти з метою врочистого перебрання воєнної фльоти українською державою.

29 квітня — Відбулося святочне піднесення українських прапорів на кораблях воєнної Чорноморської фльоти в Севастополі, не зважаючи на спротив німецького військового командування українським збройним силам опустити Крим (ультимат від 27 квітня), який мав стати безпосередньою стратегічною сферою впливів Німеччини у всьому причорноморії.

29/30 квітня — 1) Передбачаючи зайняття Севастополя та чорноморської воєнної фльоти в цьому порті-твердині німецькими військами, частина української Чорноморської фльоти: 11 міноносців, 5 крейсерів, 4 транспортери, 2 лінкори „Воля" та „Свобідна Росія", 1 міноноска „Дерзкий" відійшли із Севастополя під російськими прапорами в Новоросійськ, де тоді існувала російська совєтська влада. 2) Почався відступ українського війська з Кримського півострова.

30 квітня — Німецькі війська зайняли порт Теодосію.

30 квітня/1 травня — Німецькі збройні сили зайняли Севастопільський порт. На воєнних кораблях, які залишилися в порті. замінено українські прапори німецькими. Із цим днем українська держава вступила в затяжний дипломатичний бій за зворот її (німцями) воєнної фльоти та за реінкорпорацію Криму до України.

1 травня — Створено перше морське міністерство української держави у проводі віце-міністра морських справ контр-адмірала Миколи Максимова та міністра військових справ ген.-бунчужного Рогози. Контр-адм. Фролов став директором морського корпусу охорони побережжя.

2 травня — Останній совєто-російський бастіон Криму, порт Керч, упав перед наступом німців.

3 травня — Номіновано контр-адм. Миколу Максимова завідуючим морськими справами в Міністерстві військових справ.

4 травня — Прийшло до затяжного конфлікту між Україною та Німеччиною й Туриччиною за приналежність Криму, в якому місцева татарська меншина 13% (за татарськими даними 35.4% — 260.700) хотіла створити місцеву татарську державу, на яку не годились всі інші меншості, а особливо росіяни (33.3% людности) та українці (8.5% — 735.000 у 1918 році).

4 травня до 13 жовтня — період дипломатичної боротьби України за реінкорпорацію Криму до України (виміна дипломатичних нот, меморандумів, офіційні розмови між представниками урядів: України, Німеччини (яка визнала в червні кримську окремішність), Туреччини (яка 15 травня визнала незалежність „татарського" Криму) та „Кримського краю" (від вересня 1918 р.).

8 травня — Знову відновлено татарський кейм для Криму.

10 травня — Контр-адмірал Михайло Остроградський-Апостол був назначений Морським відомством (наказ ч. 102) головнокомандуючим всіх воєнних морських портів України.

21 травня — Контр-адмірал Михайло Острогорський-Апостол назначений Морським відомством (наказ ч. 6/069) представником Морського міністерства у Севастополі для зв'язку із німецькою морською командою.

1 червня — Створився „Крайовий уряд Криму“ на чолі із генералом Сулейманом Сулкевичем (від 25.VI — 16.IX.1918 р.). Крим став знову самостійним під протектроатом Німеччини та Туреччини як протектора татарської меншости та державности.

Початок червня — Український уряд проголосив економічну бльокаду Криму як відповідь намаганню кримських татар здійснити татарську державність в Криму під протекторатом Туреччини. Бльокада почала ефективно діяти з початком липня.

10 червня — Контр-адмірала В'ячеслава Клочковського номіновано комендантом Чорноморської фльоти порту Севастополя* та начальником дивізії підводних човнів в українській фльоті.

Від половини червня — Створено Комітет Степової України (центральна організація української людности Криму), який розпочав акцію за українізацію Криму в політичному та суспільному аспектах. Видавано три українські часописи, творено українське шкільництво, вимагано право на адміністративне вживання української мови.

16 червня — 1) Видано закон (ч. 18/132/74) Морським департаментом про уніформу для морського полку. На морських шапках покладено напис: „УКРАЇНСЬКА ФЛЬОТА“. 2) Проголошено наказ ч. 125 про заборону носити російську воєнно-морську уніформу, встановлену до 1918 року російським урядом.

17 червня — На ультимативну вимогу німецького військового командування в Севастополі до комендантури, тимчасово стаціонованої в Новоросійську частини української Чорноморської фльоти за поворот фльоти в Крим, шість її міноносців та лінкор „Воля“ повернулись в Севастопіль, де підпали під німецьку морську зверхність. Решта суден: „Теодосія“, „Гаджибей“, „Каліяклія“, „Пронзительний“, „Лейт Шестаков“, „Кап. лейт. Баранов“, „Сметливий“, „Стремительний“ затоплено 16 червня совєтською морською силою біля Новоросійська.

21 червня — Проголошено наказ ч. 150 Морського департаменту про заборону носити воєнно-морські відзнаки, встановлені колишнім російським урядом на уніформах української фльоти.

15 липня — Видано закон (ч. 166/28) про нову воєнно-морську уніформу в українській державі.

18 липня — 1) Проголошено закон ч. 192/44 про воєнно-морський прапор, вімпель та інші службові державні прапори. 2) Видано наказ ч. 372/159 про службове введення цих же прапорів у фльоті України.

3 серпня до половини вересня — Кримська делеґація була в Криму в півурядових розмовах з представниками Міністерства закордонних справ щодо майбутніх політичних взаємин Криму з Україною.

---

* під німецьким військовим зарядом.

31 серпня — проголошено вдруге розпорядження про заборону носити колишню російську воєнно-морську уніформу та військові відзнаки, встановлені останнім російським урядом (наказ ч. 125 та ч. 150 від 16 квітня та 21 червня 1918 р.).

4-17 вересня — В час урядової візити Гетьмана Павла Скоропадського в Берліні, кайзерський уряд погодився визнати суверенітет України над Кримом як союзною автономною частиною України.

15 вересня до 10 жовтня — Почато нові переговори „Кримського крайового уряду" з урядом України про територіяльно-правне становище Криму у відношенні до України.

17 вересня — Видано другий закон про службові прапори для фльоти та для морської служби.

25 вересня — Вийшла постанова Ради міністрів про висилку делеґації до Берліну в справі передачі німецьким командуванням воєнної фльоти України.

10 жовтня — Заключено політичний договір між Кримським крайовим урядом та урядом України про федеративний зв'язок Криму з Україною за подібним статусом німецьких країв в союзі німецького Райху (Баварії, Саксонії і т.п.). Договір мав бути ратифікований крайовим кримським сеймом в найближчому часі.

21 жовтня — Контр-адмірал В. Клочковський назначений наказом Морського відомства ч. 522/27 начальником порту в Севастополі та тимчасовим командуючим морськими силами України.

11 листопада — 1) В день воєнної капітуляції Німеччини, німецьке адміральське командування передало всю воєнну чорноморську фльоту українському морському командуванні. На кораблях піднято знову українські державні службові прапори. 2) Наказом ч. 594/289 „Його Світлості Ясновельможним Паном Гетьманом Всієї України Військ Козацьких та Державної Фльоти та за рекомендацією Морського відомства до Головного морського штабу: а) провести повну реєстрацію воєнно-морської фльоти, б) здійснити набір новобранців у фльоту, в) провести демобілізацію торговельної фльоти, г) зхдійснити новий персональний склад у фльотній команді, ґ) наладнати краще всі санітарні справи у фльоті та інше.

12 листопада — Назначено контр-адм. В'ячеслава Клочковського тимчасовим комендантом українських морських збройних сил та адм. А. Покровського морським міністром із двома віце-міністрами: контр-адм. Миколою Максимовим в Києві (при міністерстві) та адміралом Ґаддом в Одесі.

16 листопада — Через капітуляцію Німеччини і Туреччини прийшло до уступлення уряду ген. Сулкевича.

23 листопада — 1) видано закон про: а) створення корпусу старшин воєнно-морської фльоти, б) введення у дипломатичну службу воєнно-морських аташе, в) штати корпусу морської охорони побережжя, г) встановлення воєнно морської фльоти на річці Прип'яті з осідком в Мозирі. 2) Кап. І ранґи Ілютович перебрав (наказ ч. 633/322) від німецького командування морську воєнну фльоту в Мозирі.

24 листопада — Антантська воєнна фльота зайняла Кримські порти, особливо Севастопіль та Керч. Українська воєнна фльота в Кримі підпала під антантську контролю. Наступив кінець українського володіння на Чорному та Озівському морях.

28 листопада — Французькі, британські, італійські та грецькі воєнні кораблі в складі 10 дреднаутів, 9 крейсерів та 10 міноносців зайняли Одесу. На українських кораблях опущено українські прапори.

5 грудня — Антантська (французька) фльота прибула в порт Миколаїв. Всі корабельні майстерні підпали під антантську контролю.

18 грудня — Започатковано вперше розподіл української воєнноморської фльоти поміж антантськими державами.

1919 рік

3 січня — Проголошено новий закон про морські службові прапори УНР. Потверджено дальше службове значення морських прапорів, затверджених 18 липня 1918 р. за гетьманського правління. Закон підписано Головним Отаманом Військ і Фльоти УНР С. Петлюрою та морським міністром адм. М. Білинським.

20 січня — Закон ч. 410 про структуру Морського відомства (Вісник Державних Законів ч. 29).

25 січня — Проголошено: а) новий закон про морське міністерство, б) проголошено закон (ч. 79) про (республіканський) воєнноморський прапор, принятий вперше 18 січня 1918 р. геральдично справлений 13 березня цього ж року та привернений (25.I.1919 р.) в службове применіння.

31 січня — Антантська (французько-грецька) фльота зайняла Херсон.

3 лютого — Закон ч. 68/32 про створення трьох полків охорони побережжя. Наказ про створення полків видано під ч. 507 (Вісник Державних Законів ч. 34). Проголошено наказ Морського відомства ч. 68/32 про формування Морського полку.

20 лютого — Проголошено закон про встановлення ґардимаринської школи.

24 березня — Видано наказ Морським відомством під ч. 3/103/55 про формування 1-го полку морської піхоти, зложеної з гуцулів-громадян ЗУНР.

Березень — Французька фльота затопила в Севастополі: 13 підводних човнів, 6 лінійних кораблів. Решта — 126 морських одиниць відплила в Царгород, а звідтіля у Бізерту.

4 квітня — Альянтські морські сили відплили з Одеси.

9 квітня — Проголошено: 1) Закон ч. 507 про організацію військових морських сил для охорони побережжя Чорного моря (Вісник Державних Законів від 30.VIII.1919 р.). 2) Наказ Морського відомства ч. 136/76 про створення воєнно морської служби для охорони прибережжя в трикутнику: Очаків-Миколаїв-Херсон. 3) Закон ч. 135/75 про приналежність до Чорноморської фльоти громадян ЗУНР (ВДЗ, випуск 34-ий).

29 квітня — 1) Видано закон про „День 29 квітня" як „Свято української державної фльоти". 2) Встановлено законом першу пропам'ятну військову медалю для всіх, що прислужилися до українізації Чорноморської фльоти. Національний склад у фльоті по походженні був такий: на 75% український в старшинському розряді та на 85% серед звичайних моряків.

22 травня — Почато організувати II-ий морський полк за наказом (ч. 31/236) Морського департаменту Міністерства військових справ.

25 травня — Війська ген. Григорієва зайняли м. Херсон. В кінці січня 1920 р. совєтські війська зайняли це місто.

17 червня — Денікінські російські збройні сили зайняли Кримський півострів — Кримська автономна державність була остаточно зліквідована.

13 серпня — Російські денікінські війська вступили в порт Херсон.

17/18 срепня — Денікінські війська зайняли м. Миколаїв. 31 січня 1920 р. совєтські російські війська змусили денікіцвів покинути місто.

23 серпня — Російські (денікінські) війська зайняли Одесу, яких російські совєтські війська змусили до евакуації 7 лютого 1920 р.

Бібліографія:

Олександер Удовиченко: Україна в війні за державність (Історія орґанізації і боєвих дій Українських Збройних Сил 1917-1921), Вінніпеґ, 1954, ст. 43.

Дорошенко, Д.: Історія України 1917-1923 рр., 2-ге вид. Булава, Вінніпеґ, т. II, ст. 209-214.

Kirimal Edige: Der Nationale Kampf der Krimtuerken mit besonderer Beruecksichtigung der Jahre 1918-1918. Verlag Lechte, Emsdetten (Westf.), 1962, pp. 94-261.

С. Шрамченко (лейт. фльоти): Піднесення українського прапору у Чорноморській фльоті. За державність — матеріяли до історії українського війська, збірник 2, ст. 120-121, Каліш, 1930.

Шахин Александер: Одиссея Черноморского Флота. Новое Русское Слово, Нью Йорк, 3.IX.1978 г.

Шрамченко Святослав: Український Головний Морський Штаб 1917-1921 рр. „Табор", ч. 21, Варшава, 1934, ст. 47-49.

Шанковський Лев: З історії української воєнно-морської фльоти (З нагоди дня 29 квітня), „Америка", ч. 77, від 25 квітня 1972.
Тиктор Іван: Історія українського війська, ІІ-ге вид., Вінніпеґ, 1953.
Шрамченко Святослав: Українські морські міністри і керуючі морським відомством. „Літопис Червоної Калини", Львів, 1935, ч. 6, ст. 2-3.
Командування Українською Державною Фльотою в рр. 1918-1920. „Табор", Варшава, 1932, т. 18, ст. 115-118.
Кораблі Української Чорноморської Фльоти в Миколаєві, „Табор", ч. 14, Варшава, 1930, ст. 125-126.
Супруненко, Н.И.: Очерки истории гражданской войны и иностранной военной интервенции на Украйне. Изд. „Наука", Москва, 1966, ст. 38-40, 137, 138.
Романюк Антін: Українська Чорноморська Фльота в 1918-19. „Літопис Червоної Калини", ч. IV, Львів, 1932, ст. 2-4.
Шрамченко Святослав (лейтенант української дер. фльоти): Українська воєнно-морська політика на Кримі у 1917-18 рр. „Літопис Червоної Калини", ч. V, Львів, 1932, ст. 9-12.
Із „Своду Воєнно-Морських постанов", кн. X, Морський Устав 1914, затверджений 25 січня 1919, ч. 79, пар. 5, („Вісник Державних Законів УНР", випуск 5).
Стаття про фльоту України — часопис „Свобода", ч. 331. від 1 грудня 1952 р., Джерзі Сіті, Н. Дж.
Шрамченко Святослав: Закон про державну українську фльоту та його виконавців. „За державність", кн. 5, Каліш, 1935, ст. 124-136.
Нарис подій в Українській Чорноморській Фльоті в рр. 1918-1920. „Табор", Воєнно-літературний журнал, ч. 12, Варшава, ст. 69-75.
Лотоцький Олександер: „В Царгороді" (Праці Українського Наукового Інституту), том XI, серія мемуарів, кн. 5, Варшава, 1939, ст. 49-50 й 55.
Дорошенко, Д.: Історія України 1917-1923 рр., 2-ге вид. Булава, Вінніпеґ, 19 , т. II, ст. 209-214.
Kirimal Edige: Der Nationale Kampf der Krimtuerken mit besonderer Beruecksichtigung der Jahre 1918-1918. Verlag Lechte, Emsdetten (Westf.), 1962, pp. 94-261.
Лотоцький, О.: „В Царгороді", Праці Українського Наукового Інституту, серія мемор'ялів, т. XI, кн. 5, Варшава, ст. 52-55, 154-157.
Полтава, Леонід: Над блакитним Чорним морем (репортаж-повість з 1917-22 років), „Визвольний шлях", ч. 9, ст. 1085, ч. 11, ст. 1348-1349, Лондон, 1979.

Пишуть інші

В.Ф.

ТРЕТІЙ ФРОНТ ТРЕТЬОГО РАЙХУ

Гітлер був високо цінив справність і осяги британської військової розвідки — МІ-6. Щоб їй протидіяти він створив „Абверу“ (Abwehr). Її директором став адмірал Вільгельм Франц Канаріс, який керував нею повних 10 років. Але недовірливий Гітлер зорганізував службу безпеки (Sicherheitsdienst-SD) під керівництвом свого партійця ген. Райнгарда Гайдріха. Відділ ч. 6 тої служби був органом партійної розвідки і контррозвідки.

Коли німецька армія зайняла Голляндію і почала наступ на Західню Европу, Латинська Америка стала до деякої міри важливою для Гітлера. Це був час коли Мехіко знаціоналізувало американські нафтові операції, італійська літунська лінія стала діяти в Бразилії, а політичний фашизм показав свою силу в Арґентіні. Німецькі військові спеціялісти вишколювали чілійську армію і поліцію ще від першої світової війни. Колюмбійська літунська лінія СКАДТА мала в себе багато німецьких пілотів розташованих близько Панамського каналу. Маючи до своєї диспозиції майже 8.000 миль південноамериканського побережжя, німецькі аґенти могли перевіряти торговельні кораблі, контролювати альянтські морські сили і військові кораблі, а з таємних радіостанцій координувати атаки своїх підводних човнів.

„Абвера“ Канаріса проводила в часі війни більшість розвідчих операцій, вживаючи до того кілька сот професійних аґентів, при відносно малому бюджеті і скромному військовому постачанню. Персонал „Абвери“ рекрутувався часто з офіцерів армії, літунства і фльоти. Крім того, „Абвера“ анґажувала на аґентів торговельних представників, проституток з „товариських кіл“, огірчених технічних геніїв, ідеологічних фанатиків. Деякі найкращі аґенти в Південній Америці походили з пронацистських елементів Чехо-Словаччини.

Британська розвідка виявила справжній професіоналізм у поборюванні німецьких аґентів і таким чином дала охорону альянтським кораблям та позбавила держави Осі найважливіших ресурсів. Офіцери американської армії і фльоти не любили політично-мілітарних інтриґ Південної Америки, а одночасно не довіряли власним заморським розвідчим аґенціям, особливо Федеральному Бюрові Розслідувань (Federal Bureau of Investigation) та його директорові Гуверові. Сам Гувер мало знав про Латинську Америку, але вмів знайти спосіб, як поширити засяг діяльности своєї аґенції, нпр., націоналізаторів нафтової промисловости в Мехіко або арґентінських пероністів він представив президентові Рузвельтові як ґанґстерів, яких він розбив у великих американських містах. Гуверова Спеціяльна Розвідча Служба (Special Intellignnce Service) була єдиною американською заморською установою для ведення таємної роботи в Латинській Америці. Інші бюра (нпр., бюро ген. Донована) були виключені від тої роботи на підставі окремого декрету президента Рузвельта.

Починаючи від 1941 р., Державний департамент ЗСА одержував реґулярно копії розшифрованих звідомлень „Абвери“, а це давало змогу амери-

канським розвідчим аґенціям і прибережній сторожі координувати протизаходи. Аґентів „Абвери“ в Ріо-де-Жанейро, Квіто та Буенос-Айрес поставлено під нагляд Гуверової Спеціяльної Розвідчої Служби, яка постачала їм час до часу деякі фальшиві інформації. Німецькі операції в Мехіко почали слабнути в 1941 р., коли повалився плян переслати до Третього Райху велику кількість нафти. Націоналістичні настрої мехіканців проти американської домінації були головним німецьким арґументом в тій справі. Авіля Камачо послабив традиційні протиамериканські настрої серед мехіканців, щоб притягнути свою країну до співпраці з альянтами. Мехіканська служба безпеки допомогла американській розвідці зліквідувати операції „Абвери“ в червні і липні 1941 р. На початку 1943 р. в Мехіко прийшли до голосу демократичні сили. Приблизно 250.000 мехіканців воювали враз з американцями проти держав Осі. Яких 300 мехіканських літунів брали участь у визволенні Філіппін. Після закінчення Другої світової війни Мехіко стало респектабельним господарем Конференції безпеки Західньої Гемісфери в Чапудьтек.

Загроза бомбардування Панамського каналу німецькою авіяцією зникла, як колюмбійський уряд звільнив німецьких літунів з праці в своїх літунських лініях. Також аґенти „Абвери“ з зони Панамського каналу не могли, з уваги на стислу контролю, сповняти своїх обов'язків і не доставляли звітів про корабельний рух. Тільки в західній частині Карібських островів ще діяла „Абвера“ і її радієві повідомлення були відповідальні за скерування німецьких підводних човнів на слід американських вантажних кораблів.

Бразилія привернула увагу Гітлера з причини можливости повітряної і морської інвазії через 1.500-милеве побережжя Атлянтійського океану, що розділяє Африку від південної Америки. При помочі італійської лінії ЛЯТІ „Абвера“ пересилала до Бразилії своїх механіків і устаткування. З Бразилії могли німецькі агенти легко перекрадатися до інших країн Південної Америки. Крім того, Гітлера приваблювали бразілійські запаси харчових продуктів та надія на фашистський переворот в Бразилії. Британська розвідча служба зуміла переконати президента Рузвельта ставитися серйозно до Гітлерових плянів щодо Бразилії. В результаті посилилася діяльність американської служби безпеки й почалася програма економічної допомоги для Латинської Америки (т.зв „ленд ліз“). Одночасно британцям вдалося переконати бразілійського президента Варгаса, щоб він зірвав договір, на підставі якого літаки італійської лінії ЛЯТІ мали діяти в Бразилії. Посилилася також пресія Державного департаменту на бразілійський уряд. Внаслідок тих заходів Бразілія стала найсильнішою проальянтською державою в Латинській Америці. Вона зорганізувала й вислала до Італії окрему бразілійську піхотну дивізію і штурмову ескадрилю для боротьби проти німців. Ліквідація діяльности „Абвери“ в Бразилії була найбільшою поразкою Німеччини в Західній гемісфері.

Операції „Абвери“ в Чіле ніколи не були надто успішні. Німецькі політичні провідники переоцінили пронімецькі настрої серед частини чілійських офіцерів, які, щоправда, подивляли німецьку військову дисципліну, але сторонили від нацистської ідеології. Тому діяльність німецької розвідки вже в самих початках заламалася.

На Арґентіну Гітлер покладва великі надії. Берлін вірив, що перонізм стане великою реплікою фалянґівського руху Франка в Еспанії. Виглядало, що ніщо не змінить тої настанови Арґентіни. але при кінці 1942 р. арґентінські військові офіцери прийшли до переконання, що держави Осі не вигра-

ють війни і для Арґентіни буде корисним станути по боці альянтів. Аґенти „Абвери“ були приголомшені тим оборотом справи тим більше, що арґентінська служба безпеки почала їх арештувати. В лютому 1944 р. Гітлер звільнив Канаріса з його посту й передав „Абверу“ під команду Служби Безпеки — СД. Формальною причиною Гітлерового рішення була незадовільна робота „Абвери“ в Арґентіні й Туреччині; насправді, більшість країн в тому часі вже знали, хто виграє війну й тому не хотіли співпрацювати з німцями, а схилялися в бік альянтів.

Саме тепер час на серйозну політичну переоцінку ролі Південної Америки в час Другої світової війни. Є загальний погляд, що всі країни Південної Америки, за винятком Арґентіни, стояли разом, як одна родина, проти нацистської Німеччини. Неомарксистська інтерпретація старається іґнорувати німецьку таємну війну проти Латинської Америки, а представляє ЗСА як ту країну, що при помочі шпигунів та різних політичних маніпуляцій старалася контролювати з Вашінґтону південно-американські уряди.

Холодна аналіза таємної німецької війни підказує кілька пунктів до обговорення.

Де німці посилали добре вишколених аґентів-саботажистів, де були достатні фонди і достави матеріялів, де були конкретно означені стратегічні завдання, там вони добилися значних успіхів. Американські успіхи в переконанні латино-американців протидіяти німецькій акції були видні там, де Вашінґтон відверто пропонував компенсацію „послугу за послугу“. Далі, всі політичні партії в ЗСА були згідні в тому, що недоречно посилати до Південної Америки людей, що не знають мови ані місцевих обставин. Крім того, показалося, що Федеральне Бюро Розслідувань (FBI) не надається до закордонної розвідки, хоч поодинокі аґенти добре виконували свої завдання.

Для мрійника, який вважає, що КҐБ не здібне встановити силою меншинний уряд у якійсь країні, німецький досвід може бути повчальним. Вистачить приготовити програму підривних заходів і використати прихильну місцеву меншість, як це зробили німці в Арґентіні, а потім додати новому урядові військову допомогу (чого німці не могли зробити). Більшовики зробили відповідні висновки з німецької тактики й сьогодні маємо контрольовану ними Кубу й Нікараґуа. Це є доказом, як СРСР може встановити прихильні для себе уряди в якійнебудь країні Південної Америки, без формального виповідження війни.

Тепер істотним професійним завданням американських військових офіцерів є допомагати американським республікам залишитися незалежними від совєтсько-кубинської загрози. Розуміння таємних німецьких операцій в Південній Америці в час Другої світової війни є важливе для політичних і військових діячів ЗСА 1980-их років.

<u>На підставі:</u>

The Third Reich's Third front, by Russel W. Ramsey. *In:* Military Review. December 1987.

Після перевірок Департамент оборони США післав до окремої комісії в Конґресі доволі прикрі висліди про можливість захоплення терористами атомових матеріялів під час транспортування їх поміж окремими країнам. Хоч теперішня охорона цих матеріялів вистарчальна, проте Пентаґон вже багато разів підкреслював, що теперішню транспортацію треба змінити.

В.Ф.

ГАНС ФОН СЕКТ: БУДІВНИЧИЙ НІМЕЦЬКОЇ АРМІЇ

Військова історія знає багато військових воїнів і полководців. Для прикладу кілька імен: Олександер Великий, Наполеон Бонапарте, Роберт Е. Лі, Джордж С. Паттон, Омар Н. Брадлі. Ті мужі, як і багато інших, були знаменитими командирами, що в важких боях здобували світлі перемоги. Нині вояки повинні шанувати й поважати тих воїнів, бо успіх в битві є дуже важливий для військової професії. Проте читаючи історію, ми часто переочуємо вклад тих провідних одиниць, що поклали основи для майбутніх перемог. Докладне досліджування більших воєн, боїв чи довгих мілітарних кампаній відкриє імена багатьох менше відомих людей, які причинилися до воєнних успіхів. До таких належить ген. Ганс фон Сект.

Тепер американська армія не є вплутана в більші воєнні конфлікти. Це армія мирного часу. Все таки багато військових спеціялістів і теоретиків працює над новими проектами, що можуть мати далекосяглий вплив на майбутні конфлікти. І якраз діяльність ген. фон Секта живо ілюструє, як зусилля мирного часу можуть впливати на майбутні воєнні дії. Його досягнення повинні бути інспірацією для кожного патріота, зокрема в наших часах загального напруження.

В 1948 р. Б.Г. Ліддель Гарт написав книжку п.н. „Німецькі генерали говорять". Він описує в ній свої особисті дискусії з німецькими генералами, які пережили Другу світову війну. Він, між іншими, пише: „Німецький генерал, який мав найбільший вплив на Другу світову війну, помер три роки перед війною, а пішов у відставку десять років раніше. Це був ген. Ганс фон Сект. Він то відбудував німецьку армію після Першої світової війни і поклав основи для її дальшого росту в майбутньому. Свої пляни він накреслив і здійснив, не зважаючи на особливо тяжкі умови мирового договору, що його подиктували Німеччині переможці — альянти".

Походження

Фон Сект народився в Шлезвіґу 22 квітня 1866 р. Його батько був армійським офіцером і дав синові знамените військове виховання. В 1885 р. він вступив на службу до ґринадирського полку цісаря Олександра. Тут авансував дуже швидко і, коли почалася Перша світова війна в 1914 р., він був полковником і шефом штабу III-го корпусу. В 1915 р. він як дорадник маршала фон Макензена причинився до прориву німецької армії біля Горлиць (Західня Галичина). Тією операцією розбито російську армію, після чого вона вже вона не прийшла до себе. Під Горлицями фон Сект застосував нову методу атаки: замість наступати традиційно на цілій довжині фронту, а резерви кидати на сильніші опірні пункти, він наказав резервам прорвати слабі пункти ворожого фронту і гнати ворога так далеко в глибину, як тільки можна.

Тоді як заслуги фон Секта в часі війни були багатозначні, його післявоєнні досягнення мали колосальний вплив на німецьку армію Другої світової війни. Давня Вільгельмівська армія скривавилася в багатьох битвах і вкінці скапітулювала в 1918 р. праця й досягнення фон Секта перемінили ту армію в нову, відроджену, де якість, озброєння і вишкіл значили більше, ніж масовість. В тій новій армії мобільність і маневрування мали стати фундаментом майбутніх успіхів на полі бою.

Після 1-ої світової війни

Фон Сект провів Першу світову війну на східньому фронті. Отже, він не був безпосередньо вплутаний в німецьку поразку на західньому фронті. Може якраз тому його назначено дорадником німецької мирової делеґації в Версалю Тут альянти яскраво задемонстрували свою рішучість знищити німецьку армію раз на завжди. „Райхсвери" зредуковано до 100.000 офіцерів і вояків, заборонено тяжку артилерію й танки, ґазові устаткування, обмежено навіть кількість малокаліберної зброї, а більшу частину армії мала становити кіннота. Вкінці розв'язано німецький генеральний штаб. Постанови договору мали на меті знищити „мозок, серце й душу німецької армії". Фон Сект як дорадник дивився на справи реально, він розумів серйозність ситуації й настоював на тому, щоб німецькі політики прийняли умови мирного договору.

При кінці 1918 р. фон Секта назначено тимчасовим шефом штабу і головою підготовчої комісії для організації армії. Вже тоді він постановив перетворити „Райхсверу" в найсильнішу, хоч чисельно малу, армію світу. Перш за все він заборонив армії мішатися до політики, а звернув увагу на совісне виконування військових обов'язків. З-поміж 40.000 кандидатів на офіцерів він вибрав, згідно з постановами Версальського договору, 4.000, але самих найспосібніших; 96.000 вояків не мали собі рівних в жодній армії..

Фон Сект впровадив новаторства у вишколі і дисципліні армії. Він відступив від давніших традиційних зразків: формальну муштру зредуковано до мінімум, її місце зайняли спорт і спеціяльні вправи. Щоб приспішити військовий вишкіл, фон Сект розділював вояків на кляси, відповідно до здібностей і зробленого поступу. Кожнорічний вишкіл зосереджувався на спеціяльних родах служби, як от: тактика піхоти, координація дій артилерії, застосування малокаліберної зброї, так що вояки були обзнайомлені з підставовими правилами ведення війни. Не маючи тяжкої артилерії ані іншого модерного озброєння, фон Сект навчав піхоту воювати самостійно і компенсувати брак тяжкої зброї координацією, мінливою тактикою і винахідливістю. Дерев'яні колоди на колесах заступали тяжкі гармати, а на вправах часто вживалося картонові танки.

Одночасно фон Сект вишколював вояків так, щоб вони колись могли стати офіцерами великої армії. Крім того, в таємних програмах він давав офіцерам змогу здобути більше досвіду, ніж це було можливе при армії позбавленій модерної зброї. Багато штабових офіцерів знайшли тимчасову працю в Японії, Китаю, південній Америці, а навіть в СРСР. Офіцери авіяції поглиблювали свій досвід у цивільних літунських лініях, як „Люфтганза", де вони прцювали як пілоти або механіки. крім того, вони брали участь в популярному тоді пленарному спорті (безмоторові літаки). Велика кількість демобілізованих вояків продовжувала військову практику в неофіційних організаціях, що рясніли в Німеччині. Вживалося багато викрутів, щоб здобути зброю для вправ. Це все — доказ винахідливости фон Секта.

Найголовнішим досягненням фон Секта було вщеплення в німців ідеї відродження армії. Він сильно вірив у перемогу якости над кількістю. Його основний принцип — це мобільність армії; швидка армія, — на його думку, — буде запорукою перемоги в майбутній війні. Фон Сект твердив, що масові армії з часів Першої світової війни — буквально мертві.

Несподіванка і гнучкість були головними прикметами тактики і стратегії

нової „Райхсвери". Він це знав з досвіду на східньому фронті, де широкі простори давали більше місця на маневрування, ніж в Західній Европі. Танки, літаки й самохідна артилерія — це основні елементи успіху. Щоб удосконалити тактику несподіванки і гнучкости ударних частин „Райхсвера" швидко розвинула нові засоби зв'язку, приділяючи до неї пропорційно більшу кількість людей, ніж у інших післявоєнних арміях.

Що залишив фон Сект Німеччині?

Активна праця фон Секта закінчилася в 1926 р., коли його змушено зрезиґнувати зі свого посту за те, що дозволив найстаршому синові німецького престолонаслідника брати участь у військових вправах. Але його теоретична праця для німецької армії не припинилася. В 1928 р. він написав книжку п.н. „Думки вояка", в якій чітко представив і роз'яснив свої ідеї. Він ставив під сумнів вартість великих мобілізованих армій, пропаґував мобільність і гнучкість тактики та технічну майстерність.

Для Німеччини залишив фон Сект у спадку 4.000 знаменито вишколених офіцерів і 96.000 вояків з Першої світової війни, які творили ядро нової німецької армії зформованої в 1935-38 роках. Тільки завдяки досконалій бойовій підготові й розумінню воєнного діла німці були в силі поставити офіцерський корпус, що зумів керувати новою великою армією. Ідеї фон Секта про мобільну війну з блискавичними ударами, техніка проривів при помочі ударних частин, швидкі перемоги — все те було включене у вишкіл, стратегію і доктрину.

Вклад фон Секта в німецьку військову доктрину великий. В першій світовій війні він виявив себе знаменитим вояком і командиром, але ще важливіша є його праця в мирному часі, між двома світовими війнами. Працюючи в твердих політичних, економічних, соціяльних і леґальних умовах з обмеженими ресурсами, він все таки зумів створити нову німецьку армію — „Райхсверу", яку військові історики вважають найкращою армією світу 1930-их років.

Американська армія також працює під певними політичними, економічними, леґальними та соціяльними обмеженнями, що передбачують рамки для її діяльности. Але, не зважаючи на все, в Америці кожний відповідно до своїх спроможностей може зробити щось корисного для армії. Замість нарікати на „систему" або придумувати штучні перешкоди, кожний повинен брати за приклад таких людей як фон Сект. Його зусилля повинні бути прикладом і заохотою для всіх, бо чи то в часі війни, чи в часі миру, один чоловік може багато зробити.

__На підставі:__

Hans von Seeckt: one men who made a difference, by Laurence R. Sadoff. *In:* Military Revioev, December 1987.

Фейлетон

Ро-Ко

ГЛАСНІСТЬ

В політиці мені тяжко визнатися, бо події ніби з неба падають, як громи б'ють, не знати коли й де. Ось тут „ґласность“, мов приблудна птиця, злетіла в повітря і кружляє, неначе не може знайти місця, де присісти.

Мій приятель, той, що на все має відповідь, переконує, що коли проаналізувати політичні події глибше — ззаду, спереду й зсередини, — як він висловлюється, — тоді перед очима зарисується, мов в карикатурі Ека або в коментарі Малецького, повна політична картина. Нічого в політиці не діється припадково — усе роблять політики, тільки ми, звичайні собі смертельники, які не хочуть нічого в житті більше від добре платної й вигідної роботи, котеджу, і ще щоб наші діти мали державну посаду, а ще дехто хоче як бонус, поїхати на вакації подальше від Флоріди, — заліниві думати, тому політики думають за нас для себе, а нам виглядає, що вони думають за нас для нас.

„Будь з того мудрий“, — гадав я собі, як він продовжував свої політичні міркування.

— Коли демократичний західній політик виступає, він бодай кілька разів повторить під час свого слова: „Народ хоче знати! Народ мусить знати!“ А вправді він має на думці: „Я то хочу знати, а згодом скажу народові, що він має знати.“

— Що з тим спільного має „гласність“?

— Нічого і багато. Політики, хоч не однакові, всюди думають під певним гострим кутом. „Ґласность“ чи гласність — конституційне слово, яке подарував українському народові великий братній російський народ, наперекір політичним буржуазним еміґрантам, які злобно твердять, що великий братній народ нічого не дає меншому братові, а тільки бере. А тут дав...

Він перервав свої виводи на хвилину, заки почав говорити далі.

— Гласність для Горбачова — це те саме, що „що народ хоче знати“ для американського політика...

— Більше, бо „ґласность“ милозвучно черґується з Ґорбачовим — може ще напишуть поезії на ці два слова? — не втерпів я, бо не знав, чи він серйозно говорить, чи так собі на політичний вітер.

— А тепер, в добі інформації та гласности, — продовжував мій приятель без жодного пантелику, — кожний громадянин повинен спитатися себе, що він направду хоче знати?

І несподівано поспішно відійшов на якесь засідання, бо вже влізнився.

До його способу говорення і поведінки я вже привик, але моя голова докінчувала хід політичної аналізи: „А той, хто врешті додумається що хоче знати, від кого має довідатися про те, що він хоче знати? А як довідається, то що з тим 'знанням' буде робити?"

Тут зачароване коло починається і кінчається, і нагадалося мені, що поляки ще за „панської" Польщі радили в таких випадках: „Хай пан піде до директора трамваїв на пораду."

Як ти не політик, то де того „директора трамваїв" знайти? І чи його покаже „гласність"?

Будь мудрий без політиків...

Спомини

Василь Сірський

Ми є молодь, яка в нічо не вірить,
і помимо того має охоту до праці.
А. Шопенгауер

МОЛОДЬ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Мабуть, ніякій іншій молоді не довелося зазнати жорстокіших ударів долі, ніж тої, що її зазнала під час Другої світової війни українська молодь: насильна служба в окупаційних ворожих арміях, нищення Москвою мільйонів українського народу тільки тому, що вони народилися українцями, арештування та фізичне нищення студентів брідських шкіл, масові могили золочівських мучеників, вивози на Сибір.

Прихід німців не приніс нам полегші: гітлерівська Німеччина із своїм нелюдським кличем „Нур фюр Дойче" маршувала на Схід... по українських трупах. Розстріли наших людей у поблизькому від Бродів містечку Соколівці, шибениці у Станиславові та масове нищення політичних в'язнів у місті Луцьку розбило рештки пронімецьких надій навіть найбільшим оптимістам. Німці відкрито називали нас „унтерменшами" й за будьяку провину розстрілювали наших людей прилюдно — на очах нашого стероризованого народу.

„Старший брат" зі Сходу любив нас тільки вдень, а ночами бушував всевладно „чорний ворон", і за день — два, наш подіравлений кулями в потилицю труп спочивав під міськими квітниками. В липні 1944 р. червоноармійці розстріляли в Соколівці мого старшого брата-каліку, котрий не хотів їм віддати останньої корови.

У такій несамовитій ситуації виростала УПА й родилася Дивізія „Галичина". Хоч наші політичні організації по-різному ставилися до творення Дивізії, а Сталінградська катастрофа не віщувала нічого доброго, в тій ситуації молодь мусіла робити вибір. Дійсність підказувала ставити на карту того ворога, котрий давав нам в руки зброю і дозволяв на створення окремої військової одиниці. Можливість навчитися військового ремесла, щоб уже при першій нагоді використати його в боротьбі з окупантом, була найважливішою причиною, що спонукала нас голоситися до Дивізії. Із тою самою метою формувалися раніше леґіони „Нахтіґаль" і „Ролянд".

Напрошується думка провести паралелю поміж геройськими й не менш трагічними часами з 1918 р. та часами, коли творено Дивізію „Галичина". Трагедію покоління „Червоної калини" прекрасно змалював Василь Стефаник у своїх „Синах": обидва герої-брати, Андрій та Іван, гинуть на полі слави; їхня мати з розпуки вмирає на воротах, а самітний батько Максим далі оре рідну ниву та процесується з Богом і його святими за вищий принцип батківської жертви: „Господи...Ти мав сина....Ти свого воскресив, кажуть. А я Тобі не кажу: воскреси їх, я Тобі кажу: покажи гроби, най я ляжу коло них". А Божій Матері Максим пригадує: „Ти дала сина одного, а я двох".

Куди гірша доля судилася дивізійному поколінню: мати дивізійника не могла вмерти на рідних воротах, бо їх розібрали червоні наїздники; сама

вона загинула десь у сибірських снігах, шукаючи своїх синів і свого Максима. А Максим, без своєї землі, без своїх коней і без своєї рідні після довгої-довгої каторги пропав безслідно в концтаборах червоного сатани.

Розуміється, що тут не можна поминути долі галицької молоді, яка опинилася в ОУН. При кінці 1939 р. у моєму містечку (три тисячі населення) тільки 15 людей були членами ОУН чи Юнацтва. Після розколу організації, почалось дальше вербування у члени рев. ОУН, і тоді вона збільшилась на додаткових 16 членів. Отже, разом 31 членів ОУН на три тисячі населення. Очевидно, що більшість галицької молоді формувала свій національний хребет в „Просвіті", „Рідній Школі", в „Лузі", „Соколі" чи в релігійних організаціях. Начитавшись „Літопису Червоної Калини", ми ставали „на струнко" навіть і перед самою шапкою-мазепинкою, пошитою у Львові руками воєнних інвалідів, бо це для нас був символ недавньої державности. Нас тоді не захоплювала дуже строга поведінка ОУН-івських зверхників, котрі не дозволяли на будь-яку, часом і слушну критику. Також, деякі заповіді „декалогу" ішли в розріз із принципами, котрі панували в нашій хаті. Наша мати нас напоминала: „Якщо ви не можете допомогти другій людині в тяжкій потребі, то бодай не шкодьте їй". І цього принципу моєї матері я держався у всіх ситуаціях.

Турбувало мене нераз те, що деякі члени ОУН занедбували шкільне навчання, а в нашій хаті панувала пошана до науки й книжки. Часами не було солі в хаті, але книжка для дітей мусіла бути.

Восени 1939 р. мене прийнято до середньої школи в Бродах і я ввесь час присвятив науці, як також і на заробіток хліба, бо жив тоді самостійним життям. Арештування учня 10 кл. Петра Якимчука зимою 1941 р. відштовхнуло мене остаточно від ОУН. Два червоноармійці, з насадженими на ґвинтівках штиками, вели нещасного Якимчука до залізничої станції, віддаленої від бурси (біля Коціяна) на тричверті кілометра. Я мав надію, що друзі з ОУН-івської боївки визволять Якимчука. На жаль, так не сталося.

Приходиться мені згадати, що багато членів рев. ОУН пішли також у лави Дивізії, тільки за вишколом. В штабовій сотні 29-го полку, в піхотинській чоті, був підстаршина Євген Смик. Під час наших розмов він відкрито говорив, що по вишколі, при першій-ліпшій нагоді, він перейде до УПА. Свою обіцянку він виконав: після брідської баталії він подався у рідну Рогатинщину, де під псевдом „Вій" доказував чудес в УПА. Загинув Євген у бою з ворогом у 1947 р. й дещо пізніше став „героєм" повісти радянського письменника, опублікованої в журналі „Жовтень".

Молодший брат Євгена Мирон зголосився до Дивізії в 1944 р., кілька днів перед від'їздом Дивізії під Броди. Свій перший військовий вишкіл проходив Мирон на площадці поїзду, що виїздив з Нойгамеру в напрямі Бродів. Він загинув у брідському кітлі під час пролому першого більшовицького кільця в околицях Кадлубиськ.

Не можна й поминути зв'язків і взаємин вояків Дивізії з бійцями УПА. Ще літом 1942 р. у Бродах кружляли фантастичні поголоски про подвиги відділів от. Бульби. Посилювали ці поголоски наші шкільні колеги з Волині, котрі приїздили до Бродів за ліками для УПА. Розуміється, що ми постачали їм усе те, що могли купити на чорному ринку від німців, або що давали даром наші лікарі.

У Бродах серед середньошкільників й університетських студентів йшли горячі дискусії, куди нам іти: до УПА, чи до Дивізії? Дуже часто ми шукали

поради в старших громадян, особливо кол. учасників і творців короткої державности 1918-20 pp. Д-р Ю. Вассіян нам тоді говорив: „Ми не сміємо попасти під колеса більшовицьких чи німецьких танків, бо вони роздавлять нас. Мусимо зберігти своє життя до кінця війни, а тоді побачимо, що робити." Наші батьки також не радили нам іти до УПА, тому що обидва окупанти — більшовики й німці — завели бандитський закон спільної відповідальности: за одного вбитого більшовика чи німця, платило своїми головами ціле наше село.

Наведемо один приклад цього драконського закону. У 1946 р. група упівців з околиць Берлина біля Бродів вирушила в Карпати, де попала в більшовицьку засідку. Вернулись у Брідщину тільки недобитки з завениними в онучі ногами замість чобіт. „Морозенко" був ранений вкоротці біля Гаїв Дітковецьких. Його мати викопала на полі серед купи гною криївку, де кілька тижнів переховувався Морозенко. Пізніше він опинився в бункрі, але незадовго більшовики „накрили" нещасних упівців. Вперто боронились бійці УПА і вкінці загинули від ворожих ґранат. Вбитих у бункрі упівців „посадили" наїздники на чотири дні під мурами брідської ратуші на пострах населенню.

Батьків Морозенка й сестру вивезли більшовики в Сибір, де незабаром батько помер. Сестра ще й до сьогодні карається в околицях Свердловська. Хрущов звільнив матір Морозенка з Сибіру. Коли повернула вона до рідної хати, застала там чужих людей. „Вони спали на мойому ліжку, а мені з милостині, постелили солому на підлозі біля печі", — розказувала мені мати Морозенка. І ніхто й досі не знає, де спочиває тіло геройського Морозенка.

Читаючи 13-ий том „Літопису УПА", перед очима постають жорстокі обставини, в яких боролися до останнього й гинули бійці УПА. У пам'яті назавжди залишиться такий момент: оточений відділ УПА, вистрілявши останні набої, голіруч кидається на ворога, щоб здобути амуніцію. Кожний вояк, якому довелося брати участь в боях стоятиме наструнко в пошані тих очайдушних бійців.

Опинившись під Бродами, в знайомих мені селах і де я мав багато приятелів, я декілька разів мав нагоду зустрічатися з майбутніми вояками УПА. Це були патріотичні сільські хлопці й дівчата, котрі сліпо вірили своїм провідникам, „що Німеччина вже війну програла, а Совдепія ось-ось сама розлетиться". Перебували ці ідейні люди по сільських хатах, маючи при собі різну зброю, але мало амуніції. Їхній вишкіл не був достатній, бо де можна було перевести „остре" стріляння, чи кидання ґранат, коли всюди вешталися німці?.

На прохання Районового Ю., із котрим я був знайомим із праці Українського Освітнього Т-ва в Ясенові, я завербував дес. Є. Смика та дес. Красія вишколювати упівських новобранців. В той час в околицях Гавареччини та Брихівки знаходився досить добре вишколений і доволі чисельний упівський відділ з Волині. Одержували від нас тоді упівці зброю і амуніцію, котру нам вдалось „зорганізувати". Взаємини поміж бійцями УПА й Дивізії були якнайкращі, бо ми були свідомі, що вони й ми опинились без повороття там, де за свої переконання треба було платити власним життям. В той час майже ніхто з дивізійників не думав переходити до УПА, а до Дивізії почали голоситися сотні молоді із Брідщини.

Опинившись під Бродами, ми рвалися до бою. Мені здавалося, що за місяць часу ми опинимося в Києві (дехто й опинився, але в більшовицькому полоні). В першу неділю липня 1944 р. штабова сотня 29-го полку входила в село Ясенів. З червоними маками на наших шоломах ми співали бойові пісні,

а місцеве населення плакало на вид рідного війська та обкидало нас цвітами. А потім прийшли криваві бої. Приходила в цей час на думку наука дес. Оброшенка, котрий вишколював нас в 2-ій сотні для особливих завдань: „За всяку ціну тримати в бою рівновгу духа, бо пропаде той, хто першим попаде в паніку".

Пригадалась і дискусія над проблемою „останній набій собі". В цих дискусіях ми вирішили, що куля собі в лоб не є гідним вчинком модерного вояка. Вояк мусить боронити свої позиції до останнього набою; коли не стане амуніції, є ще приклад кріса, або й ручна лопатка, котрою можна здолати не одного ворога. Стріл у власний лоб, — це капітуляція перед ворогом, зневага непокірної батьківщини й образа Божого закону. І ворожий полон — це ще не кінець боротьби: є ще на небі Бог, є добрі люди на світі, та й може усміхнутися вояцьке щастя.

Павло Грицак, автор споминів „Вежі і кулемети", попав під Бродами у полон, але „вояцька доля" його не завела. Після тяжких переживань, на початку 1946 року він опинився в Польщі, а влітку 1947 року я зустрів його на головній вулиці Мюнхену.

Що думає і як поводиться людина в бою, особливо тоді, коли ворожі скоростріли з літаків косять їй перед самим носом траву? Звичайно, панує загальний страх, котрий треба в собі самому опанувати думкою, що тут йдеться не про власне життя, але життя народу. Почуття обов'язку завжди переможе в людині відчуття страху. Особисто, я ніколи в боях не мав страху. Але що думав я, коли смерть ставала мені перед очі? В ці останні здається секунди мого життя, я робив іспит совісти й дуже жалів, що я не залишив за собою сина. Мене опанувала цікавість, як виглядатиме тамтой світ. Страх опанував мене перший раз в житті в містечку Середньому на Закарпатті, коли я складав списки поворотців із брідського кітла. Коли я побачив на списку, що з 275 бійців штабової сотні 29-го полку вийшло з окруження тільки сімох, мене опанував якийсь незрозумілий страх. Я думав, що смерть з косою чекає на мене за найближчим плотом, і тому через довгих два тижні не виходив після заходу сонця з хати. Після виїзду з міста Середнього страх мене несподівано покинув.

Звичайно, на психологію вояка впливає спосіб вишколу та ступневе призвичаєння до дійсної стрілянини. Вишкіл у Дивізії „Галичина" був дуже інтенсивним: за кілька місяців постійних вправ ми перемінились у бойових автоматів, готових виконати будь-який наказ своїх зверхників. Ступневе впровадження вояка у бої це єдиний спосіб вишколу модерного вояка. Спочатку показати йому малі сутички з ворогом, і то переможні. Після кількох переможних боїв, вояк призвичається до стрілянини та набере непохитної віри в перемогу своєї зброї. Трагедією Дивізії було те, що вона попала відразу в таку вогневу ситуацію під Бродами, що її не опанували б навіть досвідчені бійці.

Зразкова поведінка вояків Дивізії під час вишколу в Польщі і під час побуту в Чехо-Словаччині, Австрії та Югославії викликала признання для нас навіть і серед чужинців. Кожний дивізійник згадує з теплом в серці ласкаву Словаччину, котра прийняла нас як рідних синів.

Розуміється, що життя в Дивізії і побут у полоні зцементував нас в одну дивізійну родину. Чи не гордимося ми вчинком „англійських" дивізійників, що за свої тяжко запрацьовані гроші купили оселю для наших інвалідів? А

як виглядав би мій побут в Мюнхені після втечі з Рімінського полону, без активної допомоги дивізійної „форкоманди“ у складі Лотоцького, Лущака, Ліщинецького та Сороки?

Нащадки наші не згадуватимуть у майбутньому великих перемог „залізних ґренадирів“ Дивізії „Галичина“, бо їх не було; але вони мусітимуть клонити свої голови в пошані до самопосвяти покоління Другої світової війни, котре в безнадійний час не вагалося класти свої голови на жертівник Батьківщини.

З громадського життя

СРІБНИЙ ЮВІЛЕЙ СВЯЩЕНСТВА О. КРИЛОШАНИНА РОМАНА ГАНКЕВИЧА

В неділю 6 грудня 1987 року відзначено в м. Гамілтон, в Канаді, 25-ліття священства о. крил. Романа Ганкевича Службою Божою і бенкетом.

Архиєрейську Св. Літургію відслужив Владика Ізидор Борецький в асисті 16 отців.

Надзвичайно гарну проповідь виголосив о. ігумен Е. Волинський з монастиря оо. Студитів у Вудстоку і Владика Ізидор. Оба вони накреслили сильветку життя о. Романа, підкреслюючи, що родина Ганкевичів — це стара священича родина, про яку є записи в історичних джерелах ще з початку XVI століття. Із цієї родини вийшов о. Роман. Народився він у подільському селі Більче Золоте, повіт Борщів, у родині о. Михайла і Анни з Левицьких. Дитячі роки Романа є пов'язані з селом Звиняч біля Чорткова. Він вчащав до гімназії у Чорткові, Тернополі та Бучачі.

Виховна література „Червоної калини“ та родинні зв'язки з відомими родами Шухевичів, Левицьких, Старосольських, Рожанковських, Барвінських, Бачинських, імена яких часто згадувалися в політичних процесах, мали великий вплив на формування світогляду юнака. Російські окупанти Галичини в 1914 році вивезли батька на Сибір і щойно після революції в Росії о. Михайло повернувся додому.

У 1943 році Роман з братом Богданом зголосилися до Української Дивізії, переконані, що тільки своя добре вишколена армія може помогти Україні. В дивізії о. Роман перебував від першого до останнього дня її існування, на жаль, брат Богдан не вернувся з-під Бродів.

Після закінчення війни ціла родина щасливо стрінулася в таборі Інґольштадт. Недовго, однак судилося їм бути разом, бо вже в листопаді 1945 року помер батько, знеможений воєнними переживаннями.

В тому ж році Роман вступив до української католицької семінарії в Гіршберґу, а після перенесення її до Голляндії, закінчив богословські студії в німецькій семінарії в Бамберґу. 1950 року ціла родина переїхала до Америки. У Нью-Йорку 1953 року померла їхня мама, якої бажанням було бачити сина Романа священиком.

Початки життя в Америці — це праця у фабриці. 1954 року він одружився з Ольгою Клапіщак, а одержавши американське громадянство, вони заложили власне підприємство, яке дуже добре розвивалося.

Думка про свячення не покидала Романа, тому як тільки настала можливість, він 2-го грудня 1962 р. в катедрі св. Володимира в Парижі одержав св. Тайну священства з рук преосв. Гавриїла Букатка.

Почався новий етап у житті о. Романа і Ольги Ганкевичів. У 1963 році вони виїхали до Едмонтону.

Після початкової праці в едмонтонській епархії в окрузі Кемровз о. Романа назначено парохом церкви св. Володимира і Успення Пресв. Богородиці в Едмонтоні.

Як англомовний проповідник протягом чотирьох років помагав у катедрі св. Йосафата і був опікуном молоді. Під його проводом парафія св. Володимира позбулася довгів, розбудувала нове приходство, парафіяльну залю і ін. О. Роман організував спортовий клюб для української молоді, з якого вийшли відомі гравці гокея і футболу. Він відновив діяльність Українського Католицького Юнацтва. Протягом семи років на курсах українознавства вчив релігію та історію України.

Був активним у станиці едмонтонських дивізійників як голова, а відтак як голова будівельного комітету перепровадив будову пам'ятника „Борцям за волю України", що його посвятив св.п. Патріярх Йосиф. За словами Патріярха цей пам'ятник міг би бути прикрасою Києва чи Львова.

В Едмонтоні о. Роман брав участь в організації Ради Українських Громадських Організацій за Патріярхат ПУКЦеркви, в організації патріяршого фонду, як активний прихильник українського католицького патріярхату брав участь в з'їздах мирян у Римі, Нью Йорку, Філядельфії, Торонто. Останні дві каденції є головою ради РУГО та заступником голови УПСО.

У 1975 році переїхав до Торонтонської Епархії до праці в парафіях св. Покрови та Вознесення в Тандер Бей, які переходили тоді кризу. Енергійний о. парох закінчив відбудовання зруйнованої вогнем церкви, поставив іконостас, спровадив з Греції величавий свічник-павук, так що церква св. Покрови уважається одним з об'єктів, гідним оглядин для туристів.

У цьому помогла йому багато зарадна і працьовита добродійка Оля, яка очолила ЛУКЖК, а жіноцтво перебрало на себе кошти іконостасу. За старанням о. Романа зорганізовано курси української мови в системі т.зв. „Геритедж", в яких було понад 100 дітей. Як заступник голови Комітету Українців Канади був т.зв. членом основником Мультикультуральної асоціяції, 4 роки двічі на тиждень в Тандер Бей передавалась українська телевізійна програма.

В Гамілтоні його праця є також велика і многогранна. Отець особливу увагу присвятив упорядкуванню та прикрасі нутра церкви. Відновлено парафіяльні будинки, заложено нові, спроваджені з Греції свічники, т.зв. вічну лямпу, патериці, хоругви, спроваджено посуду для свячення йорданської води і інше.

Дуже багато уваги і старань приклав для нашої національної школи. Ця школа є гордістю всіх українців Гамілтону. Був час, коли здавалось, що через брак дітей та українських учителів школа помало маліє.

Він виставрався від Католицької Шкільної Ради та федерального уряду допомогу і добудував потрібні приміщення. Закуплено і завалено доми, новий асфальт, упорядковані огорожі роблять нашу школу імпозантною інституцією. Всі учителі нашої школи є українського роду, а кількість учнів зросла до рекордового числа. Своїм розумним і переконливим словом як в церкві, так і на національних святах чи сходинах він завжди підносить громаду на

дусі про краще наше завтра з вірою, що наше будуче залежить від нас самих і нашої національної єдности.

Святкування 1000-ліття Хрищення України розпочались з ініціятиви о. пароха. Великим успіхом не лише українців, але й наших співгромадян була наукова конференція на тему „Культура Київської Русі", яка відбулася у Мек Мастер університеті.

***

На бенкеті було понад 520 осіб. Між ними владика Ізидор, посадник міста Б. Морров, міністер іміґрації і праці д-р Л. Монро, посол до федерального уряду і представник прем'єра Канади Ширлі Мартин, голова комітету інж. Р. Стахів, родина, представники організацій, парафіяни з Канади, приятелі з Америки.

Ш. Мартин привітала в імені прем'єр-міністра Канади, а Лілі Монро від прем'єра провінції Онтаріо. Привіти прислали патріярх Мирослав і владика Василій Філевич. Від Братства кол. вояків 1-ої УД УНА пропам'ятну медалю ім. Архистратига Михаїла вручив голова крайової управи Лев Бабій. Привіти надіслали всі місцеві організації, члени його парафій та провінційні й крайові товариства.

Участь дітей парафіяльної школи й жіночого хору СУМ-у „Світанок" доповнювали програму.

У кінцевому слові о. Роман подякував організаторам свята, згадав святкування 1000-ліття Хрищення і наукову конференцію. Український Інститут у Гарварді видасть книгу з доповідями конференції, дедиковану парафіянам св. Духа. Вона стане пропам'ятною книгою для нас та для майбутніх поколінь.

На кінець зазначив, що це спільний ювілей його та його дружини Олі, якій він сьогодні дякує за 33 роки подружнього життя та 25 літ кропіткої праці для української церкви і громади.

П.К.

(За „Свободою", 6 січня 1988 р.)

ЮВІЛЕЙ МИСТЦЯ БОГДАНА ШАРКА

Співак і бандурист Богдан Шарко, що проживає у Мюнхені, відомий у всіх скупченнях українців Західньої Европи. Б. Шарко не є мистцем-професіоналом, він економіст, але своєю довголітньою мистецькою активністю він здобув великі осяги.

Талант до музики і співу він виніс з родинного дому на Прикарпатті, де його батько був парохом і відомим у своїй околиці тенором-солістом. Мати грала на фортепіяні, а дід по матері, теж священик, грав на цитрі. Враз з гімназійною наукою у Станиславові вчився гри на фортепіяні в учительки Музичного Інституту ім. Лисенка Стефанії Крижанівської, а теорії музики в директора Івана Недільського, відомого композитора маршу „Засяло сонце золоте".

У 1940 році Богдан Шарко почав у тому ж інституті, перезваному російським окупантом на Музичне „училище", науку співу у Барусевича.

Опинившись на еміграції, продовжував Б. Шарко у Мюнхені розпочаті у Львові правничо-економічні студії й одночасно лекції співу у відомої камерної співачки з Ляйпціґу Ельзи Цайдлєр, а згодом ще й у консерваторії

Штрауса. Гри на бандурі вчився в колишнього члена капелі ім. Т. Шевченка Івана Рябчуненка.

З 1950-их років Б. Шарко здобув собі послідовно ім'я як баритон-бандурист теплим тембром свого голосу і вдалою інтерпретацією козацьких дум та історичних пісень. З того часу мав він численні мистецькі виступи: в Німеччині на міжнародньому форумі в замку Бад Лібенцаль у Шварцвальді здобув у 1961 році почесну перґаменову грамоту з титулом „Майстерзінґер", повторні виступи у сімох містах Франції, де мав великий успіх на фолкльорному концерті Страсбурзького університету на тлі танцювального ансамблю „Розмарін", в Бельгії, Люксембурзі, Голляндії, Австрії й на відкритті Українського Католицького Університету в Римі.

Як естрадний співак дав він у 1975 році 10 концертів по українських осередках Англії, з них 7 із співачкою з Бельгії Марійкою Галабурдою; їхнім акомпаньятором був піяніст Ярослав Шутка, а спонзором був СУБ (Союз Українців Британії). Він здобув популярність у мюнхенському мистецькому клюбі „Катакомба", де на міжнародному конкурсі під час т.зв. „Швабінґервохе" одержав відзначення „віртуоза бандури". („Мюнхенер Меркур", 24.7. 71) Нові успіхи в клюбі мюнхенських патриціїв-традиціоналістів „Альтмонахія".

Богдан Шарко наспівав пісні при бандурі в мюнхенській радіостанції, що їх можна слухати у недільних „концертах бажань"; югославська радіостанція в Баня Луці записала в нього низку історичних пісень. У програму його концертів при фортепіяні входили, крім українських клясиків і народних пісень, також німецькі й італійські композитори.

Весь свій мистецький шлях Богдан Шарко провів на службі українській пісні, хоч він мав пропозиції вступити до відомого професійного російського „козачого" хору, які він відкинув.

Він наспівав дві платівки: Пісні при бандурі й українські релігійні пісні в супроводі органів, а саме: Кант про Почаївську Богоматір, Молитву з опери „Запорожець за Дунаєм" і Великодній світилен „Плотію уснув".

Мгр Б. Шарко був у 1970-их роках европейським кореспондентом журналу „Музичні вісті", що виходив у Нью Йорку.

У 35-річчя мистецької діяльности висловлюємо шановному Ювілятові заслужену подяку за його вірну службу українській пісні та бажаємо в доброму здоров'ї популяризувати далі рідну бандуру серед европейців.

Свобода, ч. 1481, 1987

Крім своєї мистецької діяльности Б. Шарко активний в громадській праці, особливо комбатантській — він секретар Крайової управи Б-ва та кореспондент.

З нагоди його багатогранної мистецької і громадської праці бажаємо нашому Побратимові дальших успіхів.

СОРОК ЛІТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАЦІ ПРОФ. Д-РА МИРОСЛАВА БОРИСЮКА

„Я завжди, навіть коли був хлопцем, мріяв вчити", — сказав репортерові „Ді Адвокейт" прфесор стемфордської епархіяльної колеґії св. Василія д-р Мирослав Борисюк. Його мрія сповнилася, бо він в колеґії провів сорок років навчання аж до свого відходу на емеритуру на 75-му році життя.

Проф. Борисюк активний в академічній ділянці — він є асистентом славістичних студій Гарвардського університету.

В передвоєнних роках здобув маґістерку філософії на Львівському університеті. Вчив греку і латину в державних польських ліцеях, був деканом у гімназії-ліцею в Ріміні, таборі військово-полонених дивізії „Галичина".

Про блискучий ум професора свідчить наступний факт. Д-р Мосе Гадад, декан клясичних літератур був до тієї міри захоплений докторською дисертацією професора, написаною в латинській мові, що в інтерв'ю з „Ньюсвік" дав її за зразок „арістеї", (першого місця) видатности.

Господь обдарував Мирослава талантами до мов: володіє плавно англій-

ською мовою, німецькою, українською, польською, італійською, чеською, може порозумітися французькою.

В молодих роках професор був активний у католицькій організації „Обнова“, втішався підтримкою наших церковних достойників Митрополита А. Шептицького, тодішнього ректора о. Йосифа, а згодом підтримкою (вже в Італії) апостольського візитатора єп. Івана Бучка.

Про свою життєву одіссею професор таке розповідає:

„Жорстокі обставини по війні після капітуляції Райху, викинули нашу Дивізію на піскові поля Італії. І тут я разом з іншими професорами заснував Матуральні курси, щоб нашій молоді дати, хоч на чужині, в таборі, потрібну освіту. Ставши директором тих курсів, я вважав, що нам доконче треба зв'язатися з Римом, де опікуном усіх скитальців був св.п. Кир Іван Бучко.“

Про якість навчання в таборі полонених у Ріміні свідчить факт, що Свята Конґреґація для Східніх церков взяла їх під опіку, а кардинал Тіссеран завірював дипломи папською печаткою.

„У 1947 р. англійці рішили перевезти дивізийників до Англії, як робочу силу. Римські отці Білянич і Любачівський приїхали до — Стемфорду, на запрошення владики Амвроса Сенишина, що теж забажав дістати професорів для семінарії. На поручення отця Білянича вже у вересні 1947 р. я прибув до Стемфорду й почав навчання.“

Роки відданої праці на підготову молодого покоління до вірности Церкві і народу здобули признання в очах спільноти, і заходами Владики Василя, Папа Іван-Павло II нагородив проф. Мирослава золотою медалею і грамотою. В день вручення цієї грамоти владика Василь Лостен, дня 24 березня 1985 р. дав признання для професора:

„Маю велику радість душі й серця, коли я — як єпископ і президент Колеґії Св. Василія в Стемфорді — маю нагоду покликати тут до себе людину, що Ви її знаєте, яка довгі роки в цій школі сповняє обов'язки професора й виховника нашої молоді. Ця особа для нас усіх стала визначною прикрасою нашої схолястичної навчальної установи, бо все своє творче життя, посвятила для навчання наших питомців, даючи їм основні знання наук. У їх покликаннях до священства старалися виплекати в їх серцях й умах любов й посвяту для рідної Церкви й народу.“

„За його ревну працю для добра наших студентів, молоді й за його жертвенну посвяту в вишколенні майбутніх священиків, маю честь вручити йому золоту медалю та папську грамоту „Про Екклезія ет Понтіфіче“, на службі для „Церкви і Вселенського Архиєрея.“

Так проминуло 40 років посвяти. Не один учень з пошаною згадує Вірґілієву „Енеїду“ в пам'ятних ударах музикального ритму дактиличного гексаметру, яким професор вистукував на своїм писальнім столі.

З перспективи часу професор вдоволений із пройденого шляху. Та є ще одне але... У своєму слові в день одержання папської нагороди професор сказав:

Хоча йду до заходу сонця, одначе все звертаю тужливо мої очі на схід, де мій дім, де моя рідня, де моє все, й мрію, що ласкавий Господь подасть мені нагоду там спочити...“

„Горі з горою не зійтися ніколи,
А долі людські в'яжуться вузлом."

(Ю. Яновський „Чотири шаблі")

ПРОФ. МИРОСЛАВОВІ БОРИСЮКОВІ НА ЩИРИЙ СПОМИН

Проф. М. Борисюка зустрів я вперше в Кисуцкім Новім Месте на Словаччині, восени 1944 р. Формально я з ним не знайомився, але, зустрівши на вулиці старшого від себе віком „Ушу", я перший підносив руку до привіту, а він відповідав мені теплою усмішкою. І ще була одна несподівана зустріч із проф. Борисюком, але вже в полоні, в Італії. Він, побачивши біля шатра мою „худорляву" тінь, прямо силою завербував мене на матуральні курси, де ждала на мене ложка в зупі на „струнко" та Цезарева „Війна". На матуральних курсах я зустрів сотні таких, як я, костяків, котрі, здавалось, забули про цілий світ і тільки готовились до матури. І в короткому часі сотня матуристів, окрилена Борисюковим оптимізмом і вірою в науку, розбрилась по університетах Европи, щоб здобути нові знання.

Врятував мене проф. Борисюк і від „матуральної смерти", котру готовив мені проф. фізики С. у відплату за мій „диявольський гумор" під час свята св. Миколая.

Хто ж такий проф. Борисюк? Він маґістер філософії Львівського університету, доктор клясичних наук Колюмбійського університету та професор Колеґії св. Василія у Стемфорді впродовж 40 років. За небуденну посвяту у вихованню майбутніх священиків нашої Церкви проф. М. Борисюка нагороджено Золотою Медалею та папською Грамотою „Про Екклезія ет Понтіфіче".

Дивізійники, а особливо колишні матуристи з Ріміні, бажають Вам, Докторе, кріпкого здоров'я. Нехай Господь і дальше провадить Все дорогою невмирущих.

В. Сірський

УКРАЇНСЬКЕ ЦЕНТРАЛЬНЕ ДОПОМОГОВЕ ОБ'ЄДНАННЯ В АВСТРІЇ

(З обіжного листа)

[...]Дякуємо за всі дотеперішні пожертви на добродійні цілі УЦДОА для всіх потребуючих і біженців в Австрії.

Просимо також й у майбутньому не забувати нашої найстаршої харитативної організації в Австрії від 1945 року, ні тих всіх потребуючих і втікачів, якими ми постійно опікуємося аж до їх виїзду на нові місця їхнього поселення.

Головно допомагають нам центральні установи, як ЗУАДК, Філядельфія, ССУК — Централя в Торонті враз з її філіями в Канаді, СУОА і УГВ в Австралії, наші Владики обох віровизнань, духовенство, парафії, „Самопоміч" в США і кредитові кооперативи в Канаді, фінансові установи, товариства і організації та громадяни у цілій діяспорі. Мусимо підкреслити велику жертвенність жіночих організацій.

Стан наших втікачів в Австрії в грудні 87 виносить 24 особи, що ждуть на виїзд за океан. Крім них є ще такі, що залишилися в Австрії, яким також мусимо допомагати (24 особи), поки не станутъ на власні ноги. На допомоги у 1987 році ми видали понад 65.000 шіл. Помагаємо не лиш втікачам, але й усім потребуючим, нпр. висилаємо харчові й одягові пакунки за залізну заслону, головно до Польщі, СССР і ЧССР. В Австрії ми назбирали досі 12.000 ш. (у 1986, 9.500 ш.) Решту прислали нам наші брати з-за океану (53.000 ш.)

Помагаємо всім потребуючим біженцям без різниць, бо вони всі українці.

За Управу УЦДОА у Відні:

Микола Волинський
скарбник УЦДОЛА

д-р Сергій Наклович
голова УЦДОА
і представник ЗУАДК на Австрію

РЕЗОЛЮЦІЇ

20-го Крайового Делеґатського З'їзду Братства кол. Вояків 1-ої Української Дивізії УНА в США, який відбувся дня 5-го вересня 1987 р. на Оселі Українського Братського Союзу „Верховина" в Ґлен Спей, Н.Й.

20-ий Крайовий Делеґатський З'їзд Братства кол. Вояків 1-ої УД УНА відбувається напередодні відзначення 1000 ліття Хрещення України — переломової події в історії України, коли з приняттям Христової віри почався розквіт князівства та його могучости. Завдання стати носієм правдивої Христової віри та аванґардом західної культури український нарід виконав вповні.

В наступному, 1988-мому році припадає також 45-та річниця зформування 1-ої Української Дивізії (тоді ще називаної 14-ою ґренадирською дивізією). Ця *наша* річниця нагадує нам часи безоглядної боротьби, коли молодь України „проти надій сподівалася" та брала зброю в надії вжити її для здобуття волі свойому народові.

Цього року відзначуємо 70-ліття Української Революції, завершеної проголошенням Самостійности дня 22-го січня 1918 р., а рік пізніше Соборности.

Сорок п'ять років тому постала Українська Повстанська Армія, яка п'ять літ пізніше відбула геройський рейд на Захід.

Наш 20-ий Крайовий Делеґатський З'їзд, який, відбувається в час тих світлих роковин — це досягнення, яким мало організацій може чванитися. Це зобов'язує нас надалі вести працю для добра всієї громади в ЗСА.

Резолюції 20-го Кр. Дел. З'їзду

З'їзд вітає ввесь Український Нарід в Україні, який бореться проти кольоніяльного, мовного ґеноциду та за право бути господарем на своїй власній землі.

З'їзд вітає Ієрархію Українських Церков в цьому Ювілейному часі 1000-ліття Хрещення України і в часі, коли йдуть намагання підпорядкувати наші церкви ворогові.

Особливо вітаємо Первоієрарха Української Православної Церкви, Блаженішого Митрополита Мстислава та Блаженішого Митрополита, Патріярха Української Католицької Церкви Мирослава.

З'їзд вітає всі центральні та крайові комбатантські організації, а особливо Головну Управу та всі Крайові Управи Братства та бажаємо їм успіхів у праці.

Всім громадським організаціям бажаємо успіхів у праці об'єднаної громади для визволення Українського Народу.

Наше особливе признання та побажання успіхів належить нашим Побратимам в Канаді, які дали рішучий протиудар наклепницьким намаганням знеславити нас як колишніх вояків — українців.

Резолюції та рекомендації:

На 19-му Крайовому Делеґатському З'їзді ми вдруге висловили були невдоволення розбиттям Української Центральної Установи в ЗСА та надію й заклик до об'єднання двох посталих центральних організацій. Наші надії на об'єднання не сповнилися й ми, згідно із резолюцією 19-го З'їзду витягаємо консеквенції.

По 13-му Конгресі УККА, Крайова Управа Братства не брала участи в УККА, але в Комітеті за Правопорядок, а опісля в УАКРаді намагалася довести до об'єднання. Зараз 20-ий Крайовий Делеґатський З'їзд Братства закликає всіх Побратимів доложити всіх старань в місцях їхньої громадської праці та в організаціях для завершення об'єднання.

З'їзд доручає новообраній Крайовій Управі звернутися до УККА та стати його членом, щоби в цей спосіб, як члени УАКРади та УККА прискорити та здійснити об'єднання в одній організації. За станицями Братства є право належати до одного або обох відділів Центральних громадських організацій.

На внутрішньому відтинку З'їзд доручає Крайовій Управі доложити всіх старань, щоби згуртувати всіх кол. вояків та заактивізувати їх в спільному опорі проти очорнювань та напастей КҐБ та його свідомих чи несвідомих поплентачів.

41-ша КОНВЕНЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ АМЕРИКАНСЬКИХ ВЕТЕРАНІВ ВІДБУДЕТЬСЯ У ФІЛЯДЕЛЬФІЇ

41-ша Конвенція Українських Американських Ветеранів відбудеться 24-26 червня 1988 року у Філядельфії. станиці чч. 4 і 18 будуть господарями цієї Конвенції.

Створений для цієї мети комітет отримав від стейтового депутата Жона Фокса стейтовий прапор на Конвенцію.

Українських Американських Ветеранів очолює побратим Атанас Кобрин.

PHILADELPHIA VETERANS PREPARE FOR CONVENTION

by Edward A. Zetick

Philadelphia — Ukrainian American Veterans of Posts No. 4 and 18 are planning for the 41st Ukrainian American Veterans Convention to be held here June 24-26.

At a recent convention committee meeting, State Rep. Jon Fox (R), representing Abington, Jenkintown, Rockledge and vicinity, presented a Pennsylvania state flage to the convention committee.

M. Fox, who counts many Ukrainian Americans among his constituents, visited to speak on issues of interest to veterans.

Information about the UAV, the 41st annual UAV convention, advertising details for the souvenir journal, and other particulars may be obtained by writing to the Ukrainian American Veterans, c/o 115 Huntingdon Pike, Rockledge, Pa. 19111, or calling (215) 663-0212.

ВІДЗНАЧИЛИ РІЧНИЦЮ БАЗАРУ

Заходом Комбатантських Організацій Нюарської округи, в неділю 8-го листопада 1987 року, українська громада вшанувала пам'ять поляглих воїнів Другого зимового походу, — пам'ять героїв-лицарів розстріляних чекістами під Базаром, 21-го листопада 1921 р. Відслужено панахиди в місцевих українських церквах з участю громадських та комбатантських організацій, з прапорами СУА, ООЧСУ, ОбВУА, Т-УПА, О-УПА, 1Д-УНА, 2Д-УНА.

Вечером того ж дня в Українському Народньому Домі відзначено „Річницю геройського чину під Базаром" програмою, присвяченою поляглим воїнам Другого зимового походу, які 66-ть років тому звели останній бій з московсько-більшовицьким наїздником в боротьбі за право бути господарем на своїй рідній прадідівській землі. Доповідь виголосив ред. Ярослав Гайвас, пов'язуючи всі аспекти української визвольної боротьби аж по сьогодні, в якій детально з'ясував положення, обставини в той час на Україні, які довели до трагедії під Базаром.

Другий зимовий похід складався з бувших вояків армії УНР, інтернованих в польських таборах, і їхнім леґендарним командиром стає ген. Юрко Тютюнник. В той час в Україні підготовляється повстання, котре очолюють поет Григорій Чупринка і командир Андрух. Головним завданням було спільними силами з українським народом відновити боротьбу за незалежність. Одначе так не сталось, більшовики викрили повстанський рух, розстріляли провід „Повстанкому", ще перед тим поки Другий зимовий похід почався. Переслідувані польською армією на Волині, переходять кордон і трьома колонами просувались в сторону Києва. У кривавих боях, без належного одягу й взуття, при браку харчів, пробивались по снігу, готові на смерть. Були рішені вмерти в боях, щоб заманіфестувати перед ворогом невмирущість ідеї боротьби за визволення українського народу. У тяжкому бою біля села Малі Миньки, вистрілявши до останнього набоя, здались ворогові. Їх, 359 героїв, поставили колом над викопаною могилою і обставили кулеметами. Запропонували видати старшин і перейти на службу Москві. Але ні один не зголосився, ні один з них не сплямив чести українського вояка! Московський стріл під Базаром зродив велетнів новітньої епохи в боротьбі з жорстоким ворогом, який безпощадно нищить все що українське, плюндрує всі наші історичні надбання, потоптує наші святощі великого минулого. Геройська смерть під Базаром не пішла на дармо, — естафету дальшої боротьби перебирає Українська Військова Організація, Організація Українських Націоналістів, Карпатська Січ, Дружини Українських Націоналістів, Українська Повстанська Армія, Дивізія „Галичина" та інші збройні формації Другої світової війни, які мають одну мету — вирвати з неволі український народ. Ні тортури, розстріли чи заслання не в силі спинити новітніх велетнів, що кидають визов Москві — Стуса, Чорновола, Шухевича — бо їх мільйони, бо це ввесь український народ!

У мистецькій частині капеля бандуристів „Гомін" зі своїм добірним репертуаром звеличала святочний настрій. Бандура — це наш народний інструмент, це живий голос нашого минулого, наших славних перемог, наших сумних трагедій. Зчерги виступив мішаний хор „Трембіта" під диреґентурою проф. Р. Венке (форт. супровід п-ні М. Павловська), який виконав ряд пісень, збагативши програму пам'яти безсмертних. Мистецьке читання „Героям Базару" виконала громадська діячка пані Іванна Кононів. Декорації сцени Ф. Луцишин. **Щука-Стриповий**

З ЖИТТЯ СТАНИЦІ БРАТСТВА КОЛ. ВОЯКІВ 1-ОЇ УД УНА У ВІННІПЕҐУ

Як заплановано, Станиця закінчила успішний рік своєї діяльности, проходила в комбатантській і громадській ділянках. На Зелені свята ми взяли участь під могилою невідомого вояка на цвинтарі Всіх Святих. Після відправи слідувала зустріч в залі парафії св. Андрія, кошти якої частково покрив П. Батіг «з радости його відходу на пенсію».

На своїх ширших сходинах члени Станиці діляться добрими й не такими добрими вістями. Особливо уважно відзначено смерть сл. п. сот. Богдана Панчука, щирого приятеля й оборонця дивізійників перед неправдивими нападами.

Наших членів не бракує в українських установах, товариствах, парохіях. В багатьох випадках вони займають чільні становища. Прапор Станиці репрезентує наше Братство на демонстраціях й привітаннях, як от: День чорної стрічки, Десятиріччя Гельсінкської групи, привітання Данила Шумука й сім'ю Йосипа Тереллі.

Про фінансову допомогу пам'ятають члени Станиці — Суспільна служба, Фонд оборони доброго імени українців і т.п.

З нагоди 150-річчя видання *Русалки Дністрової* відбулося спільне відзначення з Т-вом *Рідна Школа.* У головній промові д-р М. Марунчак змалював життєвий шлях пробудителя Галичини о. М. Шашкевича та оцінив вартість його книжки написаної живою мовою. Із словом виступили владика кир Мирон та о. митрат С. Їжик, капелян Станиці. Наступного дня в неділю свято закінчено походом з прапорами, під проводом І. Нестора, під пам'ятник о. М. Шашкевича, де промову прочитав професор Манітобського університету д-р Я. Розумний.

До тисячоліття християнства в Україні головним поштовхом є невтомний диригент ювілейного збірного хору Юрій Гнатюк.

На останніх сходинах 1987 року намічено плян коляди на інвалідський фонд, а святкові побажання поміщено в місцевій пресі.

Славко

ПРЕСОВИЙ ФОНД „ВІСТЕЙ КОМБАТАНТА“

ВІД 8 ГРУДНЯ 1987 ДО 16 ЛЮТОГО 1988 Р.

Станиця Братства к. Вояків 1 УД УНА в Чікаґо із збірки переведеної на жалібних сходинах в 40-ий день від смерти св.п. Романа Лазурка 427.00

Станиця Братства к. Вояків 1 УД УНА в Монтреалі в пам'ять побратима св.п. Степана Шила 100.00

Любомир Сливинський — Монтреаль в пам'ять покійної дружини Анни з Гафтарів Сливинської 100.00

Богдан Білан — Саскатун в пам'ять побратимів св.п. Ярослава Цвікілевича і св.п. Романа Лазурка 28.00

Любомир Кузик — Чікаго в пам'ять приятеля св.п. Романа Лазурка 25.00

Іван Байлак — Троя в пам'ять св.п. Юрія Синишина, помер в Торонті 25.00

Д-р Теодор Барабаш — Еспанія в пам'ять побратима св.п. Романа Лазурка **разом** 20.00

Стефанія Бішко — Броадалбин, в пам'ять померлого брата св.п. Романа Лазурка 10.00

Станиця Братства к. Вояків 1 УД УНА — Вінніпеґ в пам'ять побратима св.п. Івана Лучка 25.00

по дол. 50.00: Станиця Братства 1 УД УНА — Калгари, д-р Олег Ратич — Едісон, Петро Микуляк — Торонто, Богдан Головід — Фльорида, Анна Ортинська-Рибак — Кліфтон **разом** 250.00

по дол. 30.00: д-р Роман Рак — Кергонксон, Александер Смаль — Мейплвуд, Микола Бута — Філядельфія, Іван Ляш — Дітройт, д-р Александер Фаріон — Чікаґо **разом** 150.00

по дол. 28.00: Володимир Левицький — Торонто, Михайло Янчур — Ванкувер, Володимир Гуляк — Торонто, Ігор Друневич — Торонто, Мирослава Клименко — Торонто, Ярослав Куницький — Торонто, Роман Бойцун — Торонто, Микола Бручковський — Су Сен Марі, Евстахій Остапчук — Торонто, Василь Недошитко — Торонто **разом** 280.00

по дол. 25.00: Михайло Елеїв — Нью Йорк, Борис Оранський — Торонто, о. д-р Андрій Микита — Сан Дієґо, Анна Гуцайлюк — Торонто **разом** 100.00

по дол. 23.00: Орест Шеґда — Ст. Кетеринс, д-р Александер Ферре — Вінніпеґ **разом** 46.00

по дол. 22.00: Ярослав Кернякевич — Ванкувер 22.00

по дол. 20.00: Осип Бережницький — Морестовн, Павло Слободян — Чікаґо, Василь Кіземчук — Торонто, Роман Явнюк — Торонто, Михайло Чіх — Лондон (Канада), Тарас Качмарчук — Торонто, Станиця Братства — Ст. Кетеринс, Мирослав Костишин — Торонто, Іван Снігур — Стронґвил, Ілля Яремчук — Тандер Бей, Юрій Павич — Торонто, д-р Роман Дражньовський — Вісканс, Микола Рубашевський — Ґрімсбі, д-р Степан Ґамула — Міссіссаґа, Володимир Сміґуровський — Парма **разом** 300.00

по дол. 18.00: Михайло Марущак — Торонто, Микола Мельник — Торонто, Павло Остапович — Торонто, Іван Саламанчук — Ріджайна, Григор Козакевич — Ріджайна, Василь Дерех — Торонто, Іван Мороз — Торонто, Нестор Чорний — Торонто, Михайло Бойчук — Саскатун, Роман Проців — Тандер Бей, Василь Дубик — Торонто, М. Білик — Міссіссаґа **разом** 216.00

по дол. 16.00: Володимир Макар — Торонто, Іван Хохлач — Монтреаль, Володимир Бойко — Гамілтон **разом** 48.00
по дол. 15.00: Павло Салій — Торонто 15.00
по дол. 13.00: д-р Богдан Дзюбановський — Віндсор, Остап Стецьків — Торонто, Михайло Мельник — Торонто, Степан Зарицький — Торонто, Іван Лотошинський — Торонто **разом** 65.00
по дол. 12.00: Евгенія Савка — Едмонтон 12.00
по дол. 10.00: Дмитро Неґрич — Торонто, Теодор Пасічняк — Саскатун, Михайло Ковальчин — Філядельфія, Александер Хотинецький — Торонто, Іван Городецький — Торонто, Володимир Пальчук — Торонто, Степан Магмет — С. Орандж, Юрій Ференцевич — Джерзі Ситі, Ярослав Колодій — Дженкінтовн, д-р Іван Кіндрат — Рочестер, Іван Бойко — Гамілтон, Ярослав Дулич — Амстердам, Роман Іваницький — Фльорнда, Зеня Зарицька — Плейнвю, Іван Гранківський — Лонг Айленд, Микола Оглюк — Рочестер, Володимир Король — Фльорида, Сидір Новаківський — Філядельфія, Володимир Галушка — Чікаґо, Роман Микитин — Кліфтон, Михайло Піцюра — Торонто, Богдан Куриляк — Едісон, о. крилош. Юліян Габрусевич — Тандер Бей, Юліян Чорній — Чікаґо, Зенон Дацків — Дітройт, В. Пилипюк — Торонто, Ярослав Наконечний — Торонто, Роман Дуда — Дітройт, Степан Чучук — Чікаґо, Евстахій Думин — Терра Кота, Володимир Мазяр — Ґлен Спей, Михайло Гук — Сан Паул, Данило Мох — Понд Едди, В. Гайовський — Вінніпеґ, Орест Соробей — Рочестер, Петро Демянюк — Торонто, Михайло Гетманчук — Торонто, Микола Терентяк — Вінніпеґ, Теодор Повідайко — Ляшіни, Валентин Сімянців — Філядельфія, Михайло Стефанів — Амгерсбурґ, Зенон Матвіїв — Брамалі, Ярослав Ґаба — Вінніпеґ, Г. Жук — Вінніпеґ, Павло Кралька — Вінніпеґ, Теодор Гальма — Вінніпеґ, Олекса Загорода — Вінніпеґ, Олекса Загорода — Вінніпеґ, М. Мисько — Вінніпеґ, Олег Гур — Вінніпеґ, Юра Гнатюк — Вінніпеґ, Роман Гаврилюк — Нью-Йорк, Андрій Закревський — Нью-Йорк, Мирослав Сендзік — Австралія, Микола Бурда — Арізона, Кирило Григорович — Честер **разом** 550.00
по дол. 9.00: Михайло Байрак — Едмонтон, Орест Грабик — Філядельфія **разом** 18.00
по дол. 8.00: Евген Лагодинський — Англія, д-р Володимир Пасічняк — Торонто, Осип Цяпа — Монтреаль, Антін Василик — Торонто, Михайло Олійник — Торонто, Федір Цимбалюк — Торонто, Ольга Заяць — Ванкувер, Омелян Гаврилишин — Ст. Кетеринс, Антін Дербіш — Торонто, Степан Костишин — Вінніпеґ, Теодор Костюк — Террас Бей, Богдан Сорока — Торонто, Михайло Ромах — Торонто, Михайло Яцишин — Торонто, Іван Падик — Торонто, Андрій Мацко — Торонто, Теодор Юркевич — Торонто, Іван Домарацький — Вейнона, Михайло Квич — Тандер Бей, Мирон Головатий — Торонто, Александер Петришин — Тандер Бей, Іван Богун — Торонто, Василь Мащак — Саскатун, Роман Гаврилів — Вінніпеґ, Іван Дудись — Торонто, Михайло Теліщук — Монтреаль, Іриней Ратич — Ляшіни, Дмитро Івоньчик — Вінніпеґ, Степан Щур — Вінніпеґ, Василь Бибик — Торонто, Михайло Лисюк — Ст. Кетеринс, Василь Остапчук — Гамілтон, Роман Гнатишак — Гамілтон, Василь Гладкий — Монтреаль, Мирон Ковальський — Торонто **разом** 280.00

по дол. 7.00: Осип Папінко — Торонто, Іван Бойчак — Вінніпеґ **разом** **14.00**
по дол. 6.00: Богдан Паук — Торонто, Микола Клюфас — Торонто, Ярослав Слободян — Торонто, Володимир Патроняк — Торонто, Василь Думенко — Торонто **разом** **30.00**
по дол. 5.00: Богдан Бараник — Терра Кота, д-р Мирослав Борисюк — Стемфорд, Ігор Козак — Дітройт, Володимир Беднарський — Маркгам, Александер Кобаса — Віліямстовн, Тарас Пастушенко — Юніон, Юстин Лихач — Торонто, Василь Сердюк — Трентон, Олег Кальба — Дітройт, Александер Клецор — Бравнсвік, Ярослав Закаляк — Лінден, Осип Труш — Юніон, д-р Ярослав Качай — Філядельфія, Александер Камінський — Дітройт, Антін Янушевський — Чікаґо, Михайло Ґембарський — Вінніпеґ, Степан Корлатович — Парма, Роман Копійчук — Фльорида, Михайло Ніньовський — Дітройт, Орест Кацюба — Пасейк, Ігор Раковський — Бронкс, Михайло Шевчук — Ветерсфорд, Степан Ткачик — Арізона, Петро Яцинич — Нью-Йорк, д-р Евстахій Юркевич — Рокфорд, Михайло Височанський — Монтреаль, Степан Кучварський — Міннеаполіс, Володимир Баран — Фльорида, Володимир Миськів — Бронкс, Василь Корж — Балтімор, Адольф Стецьків — Бруклин, Ярослав Дибайло — Вінніпеґ, Іван Кайдан — Севен Гіллс, Володимир Стасишин — В. Гартфорд, д-р Василь Палідвор — Нью-Йорк, Петро Войновський — Кергоксон, Константин Мрозовський — Кліфтон, Степан Стрільчук — Чікаґо **разом** **200.00**
по дол. 3.00: Федір Бородайлюк — Монтреаль, С. Кучабський — Гамілтон, Теодор Буртняк — Гамілтон, Василь Катериняк — Ст. Кетеринс, Роман Огірчак — Віндсор, Демнд Салючок — Торонто, Лев Курилець — Торонто, М. Романів — Гамілтон, Мирон Драґан — Оаквил, Ілля Шпот — Ванкувер, Ярослав Дутка — Торонто, Роман Стахів — Гамілтон, Роман Баран — Вінніпеґ, Микола Дутчак — Лондон (Канада), Дмитро Степанюк — Лондон (Канада), Юрій Матковський — Торонто, Іван Гордієнко — Гамілтон, Іван Кунтий — Судбури, д-р Богдан Роздільський — Саскатун, Петро Стельмах — Торонто, Данило Баковський — Тандер Бей, Михайло Токарик — Таидер Бей, Михайло Криса — Тандер Бей, Теодор Романюк — Тандер Бей, д-р Роман Романович — Вінніпеґ, Віктор Новак — Вотерлю, Михайло Денис — Ст. Кетеринс, Михайло Грицишин — Торонто **разом** **84.00**
по дол. 2.00: Александер Хомяк — Гамілтон, Роман Гаєтський — Бронкс, Василь Буртняк — Чікаґо, Андрій Гарасовський — Чікаґо Микола Дудівка — Тандер Бей **разом** **10.00**

РАЗОМ **3,556.00**

Наше щире співчуття Родинам, Приятелям та Знакомим Покійних Романа Лазурка, Ярослава Цвікілевича, Юрія Синишина, Івана Лучки і Анни Сливинської.

Пересилаємо нашу щиру подяку Управам Станиць, збірщикам та жертводавцям. Просимо і на будуче пам'ятати про потребу скріпити фінансово наш журнал.

Просимо справити прізвище в посмертній згадці в В.К. ч. 5-6/87 стр. 118 на св.п. Іван *Головецький.* Помилково подано Головацький. Також на стор. 109 тогож чнсла має бути: *Пані І. Головецька жертвує на пресовий фонд журналу дол. 40.00,* не Станиця Братства — Калґарі. Просимо вибачення. **Адміністрація „Вістей Комбатанта"**

Дня 16 жовтня 1987 р. помер у далекому від Чікаґа Амстердамі, Н.Й. член Станиці Братства к. Вояків 1 УД УНА в Чікаґо сл.п. Роман Лазурко.

Далека віддаль не дозволила нам взяти участь у похоронах покійного, тому ми, Його друзі з Чікаґо та члени хорів в котрих сл.п. Роман співав, вшанували Його панахидою в 40-ий день смерти та в Його пам'ять перепровадили збірку на пресовий фонд журналу ВІСТІ КОМБАТАНТА.

Пожертви зложили:

По дол. 50.00: Марія і Юліян Малецькі та Іван і Дарія Менцінські — кузини Покійного, **по дол. 30.00:** Петро Брама, **по дол. 25.00:** д-р Александер Фаріон, Любомир Кузик і Ярослав Головка, **по дол. 20.00:** І. Печенюк, О.В. Климів, Роман Припхан, **по дол. 15.00:** І. Сахаревич, **по дол. 10.00:** Богдан Кашуба, Роман Андрушко, Юліян Юринець, Іван Скоморох, М. Крихтяк, Степан Стрільчук, С. Німилович, І. Сенкович, Михайло Черевайко, **по дол. 5.00:** Богдан Глібчук, П. Патуляк, Н. Козацький, П. Кульчицький, д-р Ераст Бурачинський, М. Щудло, Д. Михайлишин, Іван Туцький, Б. Габа, Р. Назаревич, О. Івахів, **по дол. 2.00:** Осип Митко.

Разом зібрано і переслано до адміністрації Вістей Комбатанта суму 427.00 дол. Збірку перевели Юліян Юринець і Роман Припхан.

Родині Покійного Романа Лазурка цією дорогою пересилаємо наше найщиріше співчуття від Управи і членства Станиці і всіх хористів міста Чікаґа.

Роман Б. Припхан

***

Американська армія перебрала доставу 275 найновішої модерної конструкції гелікоптерів типу „АПЕЧІ", якого основна мета заступити дотеперішний дво-особовий гелікоптер-винищувач „КОБРА". Під час В'єтнамської війни „КОБРА" виконував ролю передового і пробоєвого винищувача танків. Запляновано придбати того типу 700 машин в ціні 11,5 мільйона за кожну. Головний продуцент компанія „МкДоннел-Доґлес" погодилася на власний кошт провести ще додаткові електронічні вдосконалення.

***

Одним з найбільших очорнювань був закид в совєтській пресі що вірус „АІДС" штучно вирощено в американській хемічній лябораторії. Тепер совєтські науковці Р. Саґдаієв та І. Ґольданський відмежували публічно Академію наук СРСР від закидів проти Америки та опублікували на сторінках газети „Ізвєстія", що США не відповідальні за створення вірусу „АІДС", бо ця хвороба ще точно не досліджена, а її походження слід дошукуватися водночас на всіх континентах.

***

Чимало некорисного розголосу майже на передодні підписання домовлення про американсько-совєтське роззброєння набрала вість, що совєтські збройні сили запустили на Тихий океан, приблизно 700 км на північний захід від Гавайських островів, міжконтинентальну ракету нового типу „ТТ-09" з бази Тюратам у Казахстані. У Вашінґтоні урядові кола висловили здивування з приводу експериментів з 8-ма атомовими розподільними окремодіючими зарядами так недалеко від Гонолюлю в час, коли совєтсько-американські відносини починають поліпшуватися.

Ті, що відійшли...

В ПОКЛОНІ СВ. П. ІНЖ. НЕСТОРОВІ ЧОРНОМУ

„Лиш боротись — значить жить
Vivere memento!"
(І. Франко: *„З Вершин і Низин"*)

Ранком 27 січня 1988 року не стало поміж живими Нестора Чорного. Відійшов у вічність чоловік, батько, дідусь; відійшов громадський діяч, який віддавав свій час, свої сили на муравлину працю для свого народу на кожному пості, який судьба йому призначила. Працював для народу, бо гаряче вірив в українську правду, бо шукав для нього кращої долі.

Хоча тлінні останки Покійного спочивали в далекому від українського центру Скарборо, через два вечорі і в день похорону прощали Його чисельні маси народу. Прощали християнина, який жив за Христовою наукою „щоб всі були одно", обидві Церкви, прощали побратима останнім салютом друзі дивізійники, прощали зворушливим „Чуєш брате мій" друзі з „Бурлаки", прощала свого учителя Рідна Школа, прощав свого сеньйора Пласт, прощав свого екзекутивного секретаря Торонтський КУК.

Життєві шляхи Покійного і автора цих рядків перехрестились в перше в 1939 році на лавці Львівської політехніки, де вони сиділи один побіч одного, як студенти 1-го року хемії. Прийшлось їм спільно вивчати не тільки хемію, але теж і дійсність „визволення" братів у Західній Україні: 1-ий рік хемічного факультету начисляв 110 студентів — 12 українців, 8 поляків і 90 жидів.

Слідуючий етап спільної життєвої мандрівки — це рімінський табір полонених — дні крайнього емоційного напруження, коли „репатріяційна" більшовицька комісія домагалася видачі їм 11 тисяч вояцтва Дивізії. Ледве чи котрийнебудь із „рімінців" забуде до смерти цілющий вплив української пісні, якою хор Гуміліловича (пізніший хор „Бурлака") щоденно бадьорив товаришів по зброї. Одним із співаків був Покійний Нестор. Минули жахливі дні, український вояк в Ріміні приготовлявся до мирного життя на чужині. Для таборовиків прийшов час інтензивної освітньої діяльности і Покійний став учителем технічних наук у ремісничій школі.

Минули роки і авторові прийшлося вітати Покійного на сарнянській залізничній станції, де він приїхав з Англії з дружиною, Тамарою, і з двома малими діточками, Оксаною і Юрком. Покійний прийняв пост інженера-хеміка в нафтовій фірмі Sun Oil, яка тоді кінчала будувати модерну рафінерію нафтової ропи в Сарні. Покійний лишився у цій фірмі на протязі 32 років своєї професійної праці.

Родина Чорних прожила в Сарні 21 рік. В цьому періоді Покійний осягнув становище головного хеміка рафінерії. Для малої української громади в Сарні Покійний був одним із філярів громадського життя — учителем в суботній школі, дяком у обидвох Церквах і співорганізатором у всіх національних починах.

В 1974 році Покійного перенесено до Торонта, де він займав екзекутивне становище аж до відходу на емеритуру в 1985 році. Серед чисельної української громади Торонта Покійний мав нагоду проявити всебічно свою готовість працювати для народу.

Пласт став постійним центром уваги Покійного. Від 1974 року Нестор Чорний стає членом управи Пластприяту, а від 1976 його референтом при КПС. Від 1983 року його референтом при Головній Пластовій Булаві. В 1980 році Покійний став членом Куреня Сеньйорів ім. Тисовського, завершуючи тим формально свою зв'язь з Пластом.

Вчитель в Рідній Школі УНО-Захід, член-основник і співак хору „Бурлака", член хору при церкві св. Анни в Скарборо — це дальші дії Покійного, якими він закріплював національне існування українців у Канаді.

Як постійний член управи і його голова, Покійний був професійно тісно зв'язаний з Товариством Українських інженерів в Канаді. Від переходу на емеритуру Покійний активізував себе в громадсько-політичному секторі як екзекутивний секретар КУК-Торонто.

В супроводі великого числа друзів опечалена родина відвела тлінні останки Покійного на цвинтар св. Володимира, де воно спочило в ветеранській секції. За християнською вірою, душа Покійного відійшла до вічности, „де не має сліз і турбот", але діла Покійного є між нами. На попохоронній тризні доповідач за доповідачем впевняли опечалену родину і друзів про вічну пам'ять про Покійного і про його діла. В цьому наміренні присутні і неприсутні друзі зложили чотири з половиною тисяч на ряд наших суспільних установ.

Та в остаточному не гроші запевнять земську вічність діл Покійного; вічність запевнять майбутні покоління, продовжуючи діла Покійного. Нехай цих нечисленних апостолів нації веде і скріплює наснагою апель Вічного Революціонера:

„Лиш боротись — значить жить
Vivere memento!"

Степан Ільницький

ВОЛОДИМИР ХАРАМБУРА

***12.I.1925 — †19.III.1987**

Внаслідок серцевого приступу 19 березня 1987 року відійшов у вічність у Лестері в Англії хорунжий 1-ої УД УНА Володимир Харамбура.

Народився 12 січня 1925 року у Львові. В українській дивізії брав у фронтових боях, був у полоні в Італії.

Залишив горем прибиту дружину, дочку Ірину, брата Осипа й численних друзів.

Похоронив покійного о. Солтис, відслуживши Панахиду у Вознесенській церкві. Поховано його на кладовищі „Гілрос" при співучасті численних друзів і знайомих.

Е.Л.

ОЛЕГ ГЛАДКИЙ

***18.IV.1921 — †22.IX.1987**

В Нью-Гейвен, Конніктікат, США, після довшої недуги помер кол. вояк 1-ої УД УНА Олег Гладкий.

Олег народився в Білій Церкві і після Визвольної війни переїхав з батьками до Львова, де почав учащати до української гімназії-філії. Коли більшовики зайняли Галичину в 1939 році, він закінчив гімназію матурою у Холмі. В часі німецької окупації повернувся до Львова, звідки зголосився до Дивізії.

Після війни перебував в полоні в Ріміні, де працював у редакції таборової газети *Батьківщина.* Після полону проживав в Авзбурзі в Німеччині, де закінчив Український технічно-господарський інститут, отримавши диплом інженера.

У 1950 році приїхав до міста Нью-Гейвен, де був членом Станиці Братства кол. вояків 1-ої УД УНА, членом управи Рідної Школи ім. митрополита Шептицького й членом інших українських організацій.

В смутку залишив дружину Ірену, сина Ярополка — адвоката й випускника військової академії у Вест-Пойнт та кол. капітана американської армії — дочку Роксоляну й сестру Марію.

Під час похорону, в якому взяли участь члени Братства із Станиць Нью-Гейвен і Гартфорту зібрано 625 долярів, які розділено на *Вісті Комбатанта* й Братство „Броди-Лев".

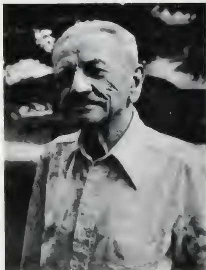
Сл.п. побратим Олег Гладкий похований на цвинтарі в Бавнд-Бруку.

І.Т.

РОМАН КАЛЬБА

***29.XII.1896 — †30.VI.1987**

Ненадійна смерть дня 30 червня 1987 року вирвала з наших рядів нашого „Тата" на 90-му році життя, воїна-могікана, який з зарання своїх літ, як воїн чотирьох українських армій, від галицької почавши, почерез Армію УНР, ЧУГА, а закінчивши Дивізією „Галичина", ішов тими шляхами до золотоверхого Києва, які так обильно зрошені кров'ю найкра-

щих синів і дочок України, щоб здобути волю і свободу свому нескореному народові.

Побратим Роман народився 29-го грудня, 1896 року в Гниличках Збаражського повіту в родині відомого просвітянського трудівника і мецената о. Володимира і Мальвіни з дому Левицька. Освіту здобуває у Відні, де з весною 1915 року покликають його до австрійської армії до 80-го полку. Приділено його до заграничної цензури у Відні, де він в ступені хорунжого служить аж до розвалу австрійської монархії. З початком листопада 1918 року повертається в Галичину, де почало творитись нове вільне життя. Голоситься до Галицької Армії, та в поході на Київ бере участь в боях з поляками біля Микулинець. По дорозі в Здолбунові приділяють його до штабу Дієвої Армії, до відділу міністерства внутрішніх справ. Дальша його доля так дуже подібна до більшости наших вояків. У Вінниці хворіє на тиф, звідки хворий, враз зі штабом, виїжджає до Одеси, щоб звідтам через Румунію дістатися до Галичини. Та румуни не хочуть їх перепустити, де захоплює їх Червона Армія і, як інтернованих, держить їх до весни 1920 року. Тим часом пропали генерали Тарнавський, Микитка, Ціріх, а рештки перевозять до Києва, де бл.п. Роман скривається аж до приходу Петлюри. В тому ж часі в Києві зустрічає свою шкільну товаришку з Відня, Магдалину Андрійович, яка, як доброволець Галицької Армії, працювала при штабі армії і там вони одружилися.

Після війни Роман Кальба працює керівником єпископської канцелярії в Станиславові до липня 1944 року. В тому часі покликають його до Дивізії „Галичина“ з призначенням до запасної частини, де його застав кінець війни. після його відходу до Дивізії, в Празі рівнож покликають і його сина Олега до Дивізії. Батько і син щасливо опинились на Заході, родина получилась разом і замешкала на постійне в Детройті.

Численні члени родини, друзі, побратими зброї, сусіди зійшлися в середу 1-го і четвер 2-го липня до похоронного заведення „Бугай-Обараник“, щоб віддати шану і салют усіми улюбленому і шанованому Романові, щирому українському патріотові, громадсько-політичному діячеві, вірному синові своєї церкви і народу й зразковому батькові. Почесною стійкою під час усіх відправ і прекрасним співом зорганізований хор з дивізійників звеличав відправи та гідно попрощав свого побратима в останню дорогу.

Під час панахиди зворушливими словами прощали покійного парох церкви св. Йосафата о. Михайло Стельмах і о. Богдан Скасків, який в п'ятницю 3-го липня, сам бувший дивізійник, виголосив під час Святої Літургії прекрасне працальне слово, змалювавши життєвий шлях покійного. Довжелезна кавалькада авт відпровадила покійного на цвинтар Мт. Олівет, де тіло Романа Кальби найшло місце свого вічного спочинку.

З цвинтаря більше сотні приятелів зійшлися до Українського Культурного Центру у Воррені на тризну, якою провадив кузен Романа, інж. Мирослав Кальба. З теплими словами прощання та споминами про покійника виступали о. Б. Скасків, голова Станиці дивізійників — Михайло Ніновський, найблища сусідка і приятелька, сама учасниця Дивізії пані Ірина Ляш та кузени покійного д-р Ярослав Кальба і Софія Федишин-Щербій. 2.225 дол. зібрано на добродійні цілі.

В смутку залишив покійний сина Олега, синову Марію з Цегельських, внуків Ореста, Ігоря з дружиною

Христиною і Данусю, родини Кальбів, Шанайдів, Цегельських, Остапчуків, Пастушенків, Таращуків, Славутів, Дячунів і Андріовичів.

Хай тих кілька слів нев'янучою квіткою торкнуться його домовини.

Побратим

МИКОЛА ТАКОЙ

***19.V.1905 — †7.XII.1987**

8 грудня 1987 року в місті Ст. Кетеренс, Канада, відійшов у вічність Микола Такой на 83-ому році свого трудолюбивого життя. Панахиди були відправлені 9-го і 10-го грудня, а похорон 11-го грудня з церкви св. Кирила і Методія на цвинтар „Інтермент Вікторія Лавн" в Ст. Кетеренс відправив о. д-р Комар, парох церкви св. Кирила і Методія. Тризна відбулась у парохіяльній залі.

Покійний Микола народився 19-го травня 1905 року в селі Гиновичах, Бережанського району, як другий і останній син в родині Теодора і Катерини Такой. Микола виявляв охоту до науки в кравецтві, що стало його улюбленим зайняттям протягом цілого життя. В молодому віці він був активний в культ-освітньому та кооперативному русі, що був на вершинах в його рідному селі. Відбув він свою військову службу для польської окупаційної влади в саперах в околиці Кракова. Він мріяв про військову службу в українській армії, і його мрія стала реальністю під кінець 2-ої світової війни, коли він добровольцем вступив до Української дивізії УНА. Після військової служби в польській армії, Микола одружився з Марією Ярема в 1929 році. Прожили вони дуже добре 58 років. Після закінчення 2-ої світової війни вони проживали короткий час в таборі скитальців в Галендорфі біля Браншвайґу. Приїхавши до Канади — до Монтреалю в 1949 році — прожили вони там до пенсійного віку. Звідтам переїхали до Ст. Кетеренс. Життя покійного було заповнене добрими ділами — матеріяльними пожертвами на релігійні та національні цілі, участю в церковних, громадських та ветеранських організаціях.

Покійний Микола жив для української церкви та для українського народу. Тому у всіх похоронних відправах та на тризні взяло участь велике число громадян.

Нехай буде Йому вічна пам'ять серед нас, а канадська земля легкою.

Чуюсь до обов'язку зложити щиру подяку всім за участь у відправах і тризні і слова розради. Нехай Всевишній нагородить Вас усіх сторицею.

Марія Такой — дружина
з ближчою та дальшою родиною

ІВАН ЛУЧКА

***1921 — *1987**

Дня 23 жовтня 1987 р. в місті Вінніпеґ, Канада, відійшов у вічність вояк 1-ої УД УНА та член основник Станиці Братства у Вінніпеґу Іван Лучка.

Покійний народився 1921 р. в селі Голгочі, пов. Підгайці, Тернопільської области.

Зголосився добровольцем до дивізії 1944 року і по вишколі брав участь у всіх боях дивізії. По капітуляції попадає в англійський полон, котрий почерез Ріміні в Італії та Великій Британії закінчується 1948 р. По переїзді в 50-тих роках до Канади задержується на постійно у Вінніпеґу. Тут включається в організоване громадське життя а головно в Станиці Братства, котрої співосновником був також Покійний.

Похорон відбувся 26 жовтня 1987 р. з похоронного закладу Корбана на цвинтар Всіх Святих.

У Вінніпеґу залишив дружину Вікторію та чисельний гурт побратимів по зброї. В.Й.П.

П.К.

ВАСИЛЬ ОЗАРУК

†3.XI.1987

Дня 3-го листопада 1987 року після тяжкої недуги упокоївся у Лондоні, Канада, бувший підстаршина 1-ої УД

УНА Василь Озарук. Покійний народився 1925 року в селі Підвербці в Івано-Франківській області. У 1943 році вступив до Дивізії „Галичина“. Перейшов різні військові вишколи, після яких з Нойгамеру виїхав з Дивізією на фронт під Броди. Щасливо вийшов з брідського окруження. Після реорганізації Дивізії в Нойгамері, перейшов з нею цілий шлях: Словаччину, Югославію, Фельдбах в Австрії. Після капітуляції Німеччини, два рази попався був в руки совєтських частин. Раз ще в однострої дивізійника, а другий раз вже в цивільному одязі. але оба рази обставини йому сприяли, що вирвався від них.

У 1949 році виїхав до Канади і мешкав в Лондоні. Тут включився в українське організоване життя. В 1959 році одружився. В останніх роках хворів і тяжка недуга перервала йому ще досить молоде життя. Залишив в глибокому смутку двоє дітей: сина Стефана з дружиною і внукою та доньку Марійку. Похований на цвинтарі св. Петра в Лондоні, Канада.

С.М.

Бл. п. СТЕФАН ШИЛО
*26.VIII.1925 — †2.X.1987

В п'ятницю, 2-го жовтня 1987 р. у Монтреалі відійшов у вічність був-

ший відомий спортовець ланки копаного м'яча СТ „Україна" Стефан Шило.

Покійний народився 26-го серпня 1925 року на Бойківщині, у великому старому підкарпатському селі Синевідсько-Вижнє, яке лежить на шляху, по якому в давнину проходили гуни, турки, татари, про яких згадує Іван Франко у своїй повісті „Захар Беркут"; близько гір Ключ-Маківка, де сотки української молоді приходили річно, щоб віддати честь і шану впавшим у боях за волю України, Українським Січовим Стрілцям; села Гошів, де сотки прочан з процесіями сходились молитись до чудотворної Гошівської Божої Матері; та каменя Довбуша на Бубницях, де колись гуляв із своїми леґінями Олекса Довбуш, а в наші часи були вишкільні табори УПА.

На тлі цих національних і релігійних леґенд, оповідань та місць, під опікою родичів, а спеціяльно батька, бувшого вояка УГ Армії, жив і виховувався покійний Степан. І здається життя проходило б гарно і спокійно, якби не рік 1944, коли в час налету більшовицьких літаків на місто Стрий гине його старший брат, а місяць пізніше він покидає батьків, село, друзів і подається в невідоме на захід.

Перейшовши страхіття війни, українську дивізію, та армію Андерса, до якої голоситься щоб рятувати своє життя, дістається до Англії, з якої, за стараннями СТ „Україна", прибуває до Монтреалю. Тут зачинається його кар'єра, як доброго спортовця. Своєю інтеліґентною поведінкою, жертвенністю, бажанням виграти та прославити українське ім'я в канадському спорті є його найбільшим бажанням. Це бажання здійснилось коли СТ „Україна" здобуває віцечемпіонат та в кінці чемпіонат Канади, а його заслуга в цьому була велика.

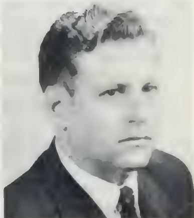
Своєю активністю над вихованням молодого доросту продовжує майже до кінця свого життя. Смерть застає його на пості заступника голови СТ „Україна". І не диво, що в часі похоронних відправ, приміщення були за малі, щоб помістити всіх присутніх. Покійний залишив в великому смутку дружину Марійку з дому Манюк, з якою одружився 1956 року, сина Миколу, донечку Даню з мужем Романом Коцуром та маленьких внуків Тамару і Маркіяна, а в Україні дальшу родину.

Замість квітів на могилу покійного ближча і дальша родина, знайомі, друзі та люди доброї волі зложили пожертви на добродійні організації Від родини покійного щиру подяку всім присутнім зложив син Микола. Молитвою і стрілецькою піснею „Видиш брате мій" присутні прощали в останнє покійного Стефана.

Микола Чобич

МИКОЛА ШВЕЦЬ
***1924 — †1987**

Зразковий член Станиці Братства кол. вояків 1-ої УД УНА у Філядельфії, учасник боїв під Бродами (слу-

жив в зенітній артилерії), упокоївся до довгій і тяжкій недузі 25 листопа-

да 1987 року, осиротивши дружину Марію і сина Ігоря, скрипаля-віртуоза, з дружиною.

Він не піддавався тяжкій невиліченій хворобі, казав завжди себе привозити в візку на всі імпрези філядельфійської Станиці.

На Панахиді і над гробом попрощав від Станиці побратима Миколу голова мґр Богдан Артимишин та близький друг покійного Григорій Колибаб'юк.

На тризні з коротким спогадом виступив учасник боїв під Бродами мґр Олександер Луцький (воєнний звітодавець), а від парафії Царя Христа промовляв наш улюблений „дивізійник" о. д-р Іван Біланич.

Управа і члени філядельфійської Станиці висловлюють шановній дружині Марії, синові Ігореві та невістці Оксані щирі співчуття.

Ярослав Качай
пресовий референт

Військові новини

Минулого місяця підписано в Кольомбо угоду між Індією і Срі Лянка, згідно з якою вирішено припинити війну між місцевими синґалами і тамільськими меншинами. На основі умови, тамальські сепаратисти мали скласти зброю, а зате центральний уряд вивиде війська з північної території. Індія, як ґарант тієї угоди, вислала свої війська на північ Срі Лянка і хоче депортувати 150 тис. тамільських втікачів, що перебувають в таборах. Але ця угода викликала обопільне незадоволення і знову йдуть бої.

***

Прем'єр-міністер Ірану, Гуссейн Мусаві, перестерігає США і СРСР, щоб вони не вмішувалися до війни між Іраном та Іраком, бо тоді Іран буде примушений обмежити рух танкерів, що вивозять нафтову ропу з країн над Перською затокою. Вашінґтон категорично відкинув ці всі погрози, кажучи, що Перська затока буде відкрита для всіх кораблів, і начав ескорту воєнною фльотою.

***

Конґрес США затвердив дальше фінансування оборонної системи „Стар ворс"; пропозиція ліберальних лівих кіл, які домагалися, щоб видатки на цю протиракетну зброю обнизити до мільярдів долярів, перепала. З цього виходить, що, не зважаючи на велетенський розголос з домовленням про розброєння у США збагнули, що з Москвою найкраще договорюватися з позиції сили.

***

Між Пакістаном і Індією наступило нове напруження у відносинах, і навіть дійшло до декількох більших військових зударів. Частини пакістанської армії перейшли т.зв. „демаркаційну лінію" в Кашмірі. Звітоздавці подають, що в боях були по обидвох сторонах вбиті і поранені.

Американська військова розвідка „Сі-Ай-Ей“ провіряє, яким чином ракети „Стінджер“ попали в руки іранців. У США побоюються, що ці ракети одні з найуспішніших протилітунських ракет, іранці можуть вжити проти американських літаків і кораблів у Перській затоці. Американська розвідка попала на сліди, що іранці могли отримати декілька ракет від афганських повстанців-муджагідів, але американські ракетні знавці твердять, що конструкція „Стінджерс“ надто скомплікована, щоб її можна скопіювати.

***

Відомий американський щоденник „Вашінґтон пост“ переповів досі нечувану вістку з совєтських джерел, що в літунській катастрофі згинуло чотири високі офіцери Червоної Армії в східній території СРСР: заступник головного управління генерального штабу збройних сил СРСР ген. полк. Володимир Шутов, заступник командуючого військами зв'язку ген.-лейтенант Юрій Рябін, начальник штабу південної групи армій (якої штаб є постійно в Будапешті) ген.-майор Ерільйон Порфієв, недавно назначений старшина до генерального штабу ген.-майор Володимир Бардишевський. Літунами, які загинули в цій катастрофі, були: капітан Олекса Гурєков і лейтенант Віталій Гончараров.

***

Поблизу совєтських територіяльних вод відбулися на Норвезькому морі одні з більших з'єднаних маневрів НАТО під кодовою назвою „Оушен сафарі“ („Океанічна сафара“). В них взяло участь 120 бойових наводних і підводних морськиих одиниць, 30 допоміжних постачальних кораблів, 350 літаків різних типів бойового призначення з 11 країн НАТО. Головнокомандуючий американської фльоти в цих маневрах адмірал Чарльз Ларсон заявив, що тепер, коли загроза СРСР зросла для НАТО, ми намагаємося виробити тактику нового принципу т.зв. „висуненої оборони“. Це стосується Норвезького моря, бо там проходитимуть головні маршрути військово-морських постачань — з нашої і совєтської сторони. Для пригадки: дві третини совєтської воєнної фльоти базується і зосереджується на Кольському півострові.

Між департаментом торгівлі, який має нагляд над контролею законів експорту та Департаментом оборони, який регулює експортом машин і технології, зросли не тільки суперечка, але і своєрідне напруження. Великий недогляд в американській експортовій контролі допровадив до того, що фірма у Західній Німеччині, з якої експортується до СРСР багато вельми заавансованої технології, продала в останньому часі наймодерніший комп'ютер, призначений для міжпрострільної контролі. Департамент оборони розпочав слідство, щоб встановити, як це трапилося.

***

Адміністрація президента Реґена загрозила Китаєві, що коли він не припинить достави Іранові модерної зброї, а зокрема ракет, якими Іран обстрілює цивільне населення іракських міст, то тоді США будуть примушені достосувати відповідно свою політику до КНР.

Західні розвідки мають вістки про те, що Іран нав'язав тісніші взаємини з Москвою і почав вже отримувати деяку зброю від її сателітів. Теж є вістки, що між Москвою і Теграном зроблено договір про будову нафтових проводів з Ірану до портів над Чорним морем, якими Іран переливатиме ропу, як заплату за доставлену зброю.

***

Пентаґон заплянував виріб ракет для підводних човнів типу „Трайдент" з додатковими окремеми розподільними зарядами, яких буде 12. Але Білий дім і конґрес не погоджуються з цією „додатковою нищівністю", бо побоюються комплікацій у переговорах щодо роззброєння з СРСР. І витворилася така ускладнена ситуація, бо начальники Об'єднаних штабів і департамент оборони хочуть далі провадити експерименти з новими ракетами.

***

В останній час совєтське літунство в Афганістані мало великі втрати. З Іслямбаду повідомляють, що повстанці збили три більші транспортові літаки. Один збито в районі міста Кундуз, другий — у провінції Вардак, а третій — недалеко від великої літунської бази окупантів у Баграмі. Окупанти мали більші втрати, бо один з транспортерів перевозив коло 70 вояків на нові позиції. В руки повстанців попало чимало легкої зброї, яку перевозили два інші транспортовики. Афганські борці за свободу провели цілу чергу нападів на пости маріонеткової комуністичної армії, а під час акцій совєтські втрати були понад 50 вбитими і пораненими.

***

Як виявляється, шпигунська афера Джона Полларда ще не закінчена, бо в Вашінґтоні зустрілися знову урядовці Державного департаменту з представниками Ізраїля, яких очолював колишній амбасадор Маєр Розен. Прокуратор Дж. ДіДженова, що веде слідство в США в справі Полларда, намагався встановити як поступити з кількома іншими ізраїльтянами, яких підозрівають, що вони були причетні в керуванні шпигунською активністю Полларда в користь Ізраїля. Прокуратор ДіДженова хоче уневажнити часткове звільнення обвинувачених, бо Ізраїль намагався приховати правду про засяг цієї своєї шпигунської активности, зокрема, в національній обороні США.

Ціна $4.25